

НАШІ ПОЗИЦІЇ

орган

ЦЕНТРАЛЬНОГО
КОМІТЕТУ
УКРАЇНСЬКОЇ
РЕВОЛЮЦІЙНО-
ДЕМОКРАТИЧНОЇ
ПАРТІЇ

КВАРТАЛЬНИК

Ч. 2 (22)

Б. Осадчук: Яка «психологічна війна»?

Ф. Пігідо: Джерела українського
самостійництва й «непередрішення»

Сальвадор де Мадаріяга: Західний світ
у небезпеці

Б. О.: Край, еміграція і міжнародне
положення

Юрій Шерех: Москва, Маросейка

Віталій Бендер: Кіно як засіб
пропаганди в ССРСР

+ **Аркадій Любченко:** Його тасмниця

М. Степаненко: За єдиний політичний
організм постійно і безвідказно
діючий

Н. Король: Галас довкола 300-ліття
«воз'єднання»

М. Орини: Пашпорт революційного
демократа

М. С—ко: Під гаслом боротьби проти
культу особи

1 9 5 4

РЕДАГУЄ КОЛЕГІЯ

diasporiana.org.ua

Herausgeber: F. Pigido

ДРУКОВАНО В ДРУКАРНІ ВИДАВНИЦТВА „УКРАЇНСЬКІ ВІСТІ“
Neu-Ulm/D., Ludwigstr. 10. Deutschland

Яка „психологічна війна“?

Протягом кількох років на Заході, а особливо у Сполучених Штатах Америки багато говорять і пишуть про «психологічну війну» проти советського імперіялізму. Сама назва цієї частини загальної політичної стратегії є нова. Її завдання та зміст зате давні. Коли б хтось потрудився дослідити початки цього засобу політичного і морального ослаблення противника, знайшов би напевно докази на те, що «психологічною війною» користувались держави античного світу. Про це згадує також відомий дослідник історії публіцистики і громадської думки Вільгельм Бауер.*) Невипадково зі старої Греції походить сьогодні в усіх майже мовах поширене слово «фама» себто загальна думка. Римляни знали такі поняття як „fama popularis“ чи „opinio famaе omnium“, які сьогодні перекладаємо, згідно їхнього тодішнього значення, як «громадську думку». І коли нині ще повторюємо, що „Vox populi, vox Dei“ то це значить, що вже у давньому Римі відома була сила тієї суми поглядів і настроїв, з яких складається цей «голос народу — голос Божий». Ніккольо Макіавеллі — основоположник реалістичної державної філософії визнає могутність громадської думки, що відіграє ключеву роль у всіх процесах зв'язаних з політичною стратегією чи її модерною відміною у вигляді «психологічної війни». Своєї великої ваги політична стратегія набирає щойно в епісі масових політичних рухів, починаючи з часів Французької революції. Відтоді починається розвиток усіх засобів здобування підтримки народів живим словом, летючкою, газетою, мітингом. Силу усіх тих публіцистичних елементів зрозумів великий корсиканець Наполеон. За його часів роль «психологічної війни» зазнала першого могутнього розмаху у складі державної політики.

*) Wilhelm Bauer, Die öffentliche Meinung in der Weltgeschichte, Potsdam. 1930.

Большевицька

психологічна війна

Але справжніми майстрами в політичній стратегії виявились щойно більше ста років пізніше від епохи Наполеона — большевики. Ленін, Троцький, Зінов'єв, Радек, а навіть до певної міри і Сталін піднесли справу пропаганди і агітації до нечуваних досі розмірів. Тільки у тісному зв'язку большевицької доктрини з психологічною «обробкою» широких мас у революційному дусі повстала реальність большевицької держави. Проблема правильного поставлення масової агітації була для Леніна засадничою справою. Творець большевицької доктрини і большевицької держави надавав політичній агітації (себто «психологічній війні») проти старого порядку максимальну вагу. Він був не тільки сам блискучим агітатором (у кожному разі більшим ніж філософом-теоретиком чи державним мужем), але і постійним доглядачем пропагандивно-агітаційної справи у большевицькій партії та у світовому комунізмі в його початковій фазі. З його ініціативи 3. коференція Комуністичного інтернаціоналу добрих три чверті резолюцій присвятила питанням пропаганди і агітації. Ось кілька дуже вимовних фрагментів із цих резолюцій з 1921 року.

«Нашим найголовнішим завданням у час перед відкритим революційним зривом є революційна пропаганда й агітація... Основною прикметою пропаганди комуністів є революціонізуючий зміст. Згідно з цим гаслом і твердженням у конкретних питаннях вимагають завжди уважної застанови... Головними формами комуністичної пропаганди й агітації є усне, особисте переконання, участь у боротьбі профспілкового й політичного робітничого руху, діяння партійною пресою і партійною літературою. У тих чинностях має приймати участь у такій чи іншій формі кожний член так нелегальної, як теж і легальної партії... В тих країнах, де серед основного населення існують національні меншини, партія обов'язана присвячувати належну увагу справам агітації і пропаганди в пролетарських верствах тих меншин. Самозрозуміло, що агітація і пропаганда має впровадитись мовою даної національної меншини. Для того треба створити відповідні партійні видавництва... комуністична пропаганда повинна своїми гаслами в різних ситуаціях допомагати розбудуванню проростаючих, підсвідомих, неповних, хит-

ливих і напівбуржуазних революційних тенденцій... У боротьбі проти соціал-демократичних та інших дрібнобуржуазних провідників у профспілках, як також у різних робітничих партіях, не можна нічого очікувати від переконування їх. Проти них мусить бути організована боротьба з повною енергією. Найкраще й найпевніше їх поборювати, коли робітники переконуються в послугах соціал-зрадницьких провідників, що їх вони роблять для капіталізму. Треба, отже, тих провідників Гайперше по змозі вманеврувати у такі ситуації, в яких вони будуть примушені себе демаскувати. Після такої підготовки слід їх в якнайгострішій формі атакувати... Фракції і групи (очевидно комуністів — Б. О.) повинні зарані з наполегливістю підготовляти участь комуністів у сходинах і конференціях профспілкових організацій, опрацьовуючи, напр., власні пропозиції, вибираючи тих, що зголошують проекти і тих, що їх обороняють, делегуючи досвідчених та енергійних товаришів на кандидатів і т. п. Так само комуністичні організації мусять у своїх ділових гуртках солідно підготовлятися до всіх загальних робітничих конференцій, виборів, демонстрацій, політичних свят робітництва та до подібних імпрез, що їх влаштовують ворожі партії... Комуністи повинні завжди краще вміти постійно втримувати незорганізоване й несвідоме робітництво під впливами партії... Як засоби нашого впливу, можна також використовувати різні організації (споживчі кооперативи, організації воєнних інвалідів, гуртки самоосвіти, студійні групи, спортові організації, театральні ансамблі і т. п.)... такі організації можуть також за дозволом і під контролем провідних партійних органів повставати також поза партією шляхом ініціативи членів партії... Щоб здобути підтримку напівпролетарських верств трудового народу на симпатиків революційного пролетаріату, комуністи мусять використовувати окремі протиріччя до великих землевласників, капіталістів і до капіталістичної держави. Шляхом постійного впливу на проміжні суспільні верстви вони мусять протидіяти їхньому недовірю до пролетарської революції... При цьому треба обережно, але безперерійно поборювати ті ворожі організації і особи, що користуються авторите-

том на місцях або мають вплив на малозаможних селян і дрібних підприємців... Всі щоденні події, в яких державна бюрократія попадає у конфлікти з ідеалами дрібнобуржуазійної демократії та «правової держави», комуністична агітація і пропаганда мусить інтенсивно і загальнозрозуміло використовувати... Для пропаганди серед армії і фльоти капіталістичної держави найкраще вибирати текі методи, які відповідають даній країні... Треба зокрема вказувати солдатам на їх клясове протиріччя до офіцерів... Найбільшу увагу треба приділяти агітації проти спеціальних клясових армійських відділів буржуазії... Там, де їхній соціяльний склад і їхня корупційна поведінка це робить можливим, треба у відповідний момент впроваджувати в їхні ряди систематичний соціяльний розклад. Там, де військо має одноцілий буржуазний клясовий характер, як, напр., офіцерський корпус, слід його так очорнювати в очах цілого населення, щоб воно попало в ізоляцію та стало морально нездібним ні до чого».*)

Ось і методика комуністичної психологічної війни з раннього періоду, що і сьогодні не втратила своєї актуальності. Що більше, вона стала багато кращою, ширшою, дуже універсальною.

Західня система парламентарної демократії не зрозуміла навіть приблизно тієї небезпеки, яка повстала для тих всіх ідеалів людства, що утотожуються з свободою народів і людей, коли над московським Кремлем засвітила мала п'ятикутна червона зірка. Так звана інтервенція на окраїнах колишньої території царської Росії мілітарно була неповажною справою. Політичної програми вона не мала ніякої. Нічого дивного, що і закінчилась повним фіаском. З того часу почалась не тільки трагедія поневолених народів, але і трагедія т. зв. вільного світу. На діяльність Комінтерну відповідали чисто поліційно-адміністративними засобами, забороняючи компартії та саджаючи комуністів до в'язниць, що в результаті надавало комуністичній підривної роботі ореол шляхетної, гідної посвяти, справи. Про важливість, про пекучу потребу великої політичної концепції, психологічної офензиви проти комуністичної доктрини і тієї держави, яка стала її носієм, ніхто на Заході

*) Almanach des Verлагes der Kommunistischen Internationale (річник 1921) — Auslieferungsstelle für Deutschland: Carl Hoym Nachf Louis Cahnbley, Hamburg.

не думав. Вінстон Черчіл, що сьогодні проповідує «мирне співжиття» двох світів, заявляв після перемоги жовтневої революції у 1920 році: «Хай большевики відкинуть комунізм, який паралізує людські зусилля і висушує джерела ініціативи та багатств. Тоді наступить негайно відродження. Але большевики мусіли б заперечити самих себе. Якщо цього не зроблять, ніщо не врятує міст і містечок Росії та економічної і культурної структури країни. Доки за награване золото буде куплена закордоном одна локотина, дві інших уже зуживуться до краю, а золота протягом короткого часу не стане. Його вистачить ледве на одіння і спорядження для армії. І протягом недовгого часу ми будемо свідками повного розкладу всіх форм життя у Росії, за винятком села». Така приблизно була загальна уява західних політиків про силу большевицької доктрини та економічні перспективи большевизму. Поліція переслідувала комуністичні ячейки на Заході з більшим або меншим успіхом, а уряди чекали на господарську катастрофу в СРСР. А Черчіл чейже належав до тих політиків, які гостротою аналізу випереджували загальний рівень тодішніх державних мужів!

Тим часом комуністична психологічна війна працювала повним темпом. Ленінський НЕП врятував СРСР перед проповідуваною Черчілем економічною катастрофою і заколисував західних парламентаристів ілюзією, що мовляв у «Росії» відбуваються переміни, які гарантують еволюцію в напрямку реставрації старого ладу. І хоч НЕП не припинив ідеологічної офензиви советського комунізму, не зліквідував (навіть для замилення очей Заходіві) Комінтерну, західній світ ждав на чудо. Але чудо не приходило. Навпаки, через співпрацю з німецькою ваймарською республікою Москва здобула можливість ведення широкої міжнародної пропаганди в серці Західної Європи. Цей період, що почався від німецько-советської угоди в Раппалло та від співпраці поміж червоною армією і німецькою республіканською армією (т. зв. Райхсверю) у 20-их роках, в далеко більшому розмірі спричинився до морального розброєння Заходу перед небезпекою советського імперіалізму, ніж про це досі уявляють у західному світі. Безперечно, що у тому завинила тодішня дипломатія Франції, Англії та Америки, що відійшла практично з міжнародної політики і відповідальности за розвиток подій у Європі. Дискредитована, втримувана після програної світової війни на становищі другорядної нації, обложена контрибуціями і репараціями, молода німецька республіка

знайшла вихід з ізоляції в співпраці з Советським Союзом. Але факт залишається фактом, що це колосально піднесло престиж большевицької держави. Умова в Рапалло була першим великим міжнародним осягом Советського Союзу і наслідки цієї події потрясають аж до сьогоднішнього дня міжнародне становище, зокрема, якщо мати на увазі ситуацію в певних і то навіть впливових політичних і економічних колах Західної Німеччини. Нове становище советів у Європі разом з закостенілою політикою західних держав супроти Німеччини привело до того, що німецький комунізм став могутньою силою, яка кожного дня могла прийти до влади у Берліні.

Тоді на міжнародню арену виступив гітлеризм і міжнародній фашизм. З того часу (це були початки 30-х років) почався другий розділ у трагедії ідеологічного змагання поміж большевизмом і демократичним світом. Націонал-соціалізм у Німеччині і всі фашистські рухи в цілому світі виписали на своїх прапорах гасла «антикомуністичної» боротьби. Але яка ж це була боротьба? Абстрагуючи від того, що держава якої основними прикметами була така сама тоталітарна влада всемогутньої монопартії, як в СРСР, терористичний апарат Служби Безпеки («Зіхергайтсдінст») і Гестапо, врешті концентраційні табори, не мала моральних підстав до антибольшевицької боротьби, вона не могла стати поборником советського насильства, бо кожне гасло проти тоталітарної ВКП(б) викликувало б небезпечні думки серед влесьного населення про нацистську партію НСДАП, а гасла проти ГПУ-НКВД і концтаборів насували б жахливі для гітлерівського режиму аналогії про Гестапо, Дахау, Саксенгаузен. До цього додалися ще такі моменти, як ідеологічні основи нацизму і фашизму — себто міт германської раси, антисемітизм та антиславізм. Тому нічого дивного, що могутня організаційно і фінансово інституція — «Антикомінтерн» — стала фактично засобом для пропаганди вищости германської раси та інституцією для випрацьовування антисемітських видань. Зрештою в деяких заявах гітлерівських політиків у 30-их роках було досить ясно сказано, що в Советському Союзі починається здорова еволюція у напрямі реставрації національних традицій Росії і що у зв'язку з тим головним завданням нацизму являється боротьба з комунізмом тільки всередині держави. Вже в 1933 році незадовго після приходу до влади Гітлера, один із провідних нацистських журналістів Гізелер Вірзінг писав у своїй книжці «Німеччина у світовій політиці» такі слова: «Але тому що Росія

зрезигнувала очевидно з німецьких комуністів і що взагалі ідеологія світової революції у Советському Союзі відходить у тінь під натиском націоналізму, якого, очевидно, офіційно не підтверджують, існують всі передумови до зміцнення лінії Раппалло...*) (себто німецько-російської співпраці в душі угоди з 1922 року). З таких міркувань народився в остаточних наслідках пакт Гітлер — Сталін.

«Психологічна війна» большевизму була в той час багато мудріша. Після розгри: Сталін — Троцький, з якої Сталін вийшов переможцем, під час першої і другої п'ятирічки, індустріалізації та колективізації ССРСР, після розгрому національних кадрів комуністичної партії у неросійських республіках, словом, в роках «побудови соціалізму в одній країні», большевицька політична стратегія на міжнародній арені проходила двома шляхами. Комінтерн, що за панування Сталіна перемінився остаточно в частину апарату ОГПУ-НКВД реалізував успішно тактику «народніх фронтів», себто коаліційних урядів, складених з комуністів, соціалістів і лівіших елементів міщанських партій. Такій тактиці відповідала зовнішня політика ССРСР під керівництвом Літвінова, що була спрямована на «конструктивну» співпрацю з капіталістичним світом і виступала з гаслами колективної безпеки, розброєння тощо. Тактичний виступ Сталіна від програми світової революції і орієнтація на розбудову мілітарної й економічної бази для совето-російського імперіялізму внесли новий елемент дезорієнтації у політику західних демократичних урядів. У цілому західньому світі у 30-их роках поширилась глибока духовна криза, що своїми розмірами дорівнювала сьогоднішній ситуації. Великобританія шукала виходу у традиційній політиці «рівноваги сил», Франція наближалась з кожним роком до Советського Союзу, який від моменту приступлення до Ліги Націй у Женеві в 1934 році на запрошення 30 країн і проти голосів тільки трьох держав (Швейцарії, Португалії і Голляндії) став рівноправним партнером світової політики.

Оперуючи зручно методою збереження миру, колективної безпеки і міжнародної співпраці проти динамічної, ревізіоністичної та пізніше імперіялістичної політики партнерів пакту Берлін — Рим — Токіо, ССРСР повністю приспав чуйність демократичного світу щодо комуністичної небезпеки. Внутрішні процеси в ССРСР під сталінізмом, вістки

*) Giselher Wirsing: Deutschland in der Weltpolitik, Eugen Diederichs Verlag in Jena, 1933.

про колосальні советські озброєння, про денационалізацію та винищення народів, навіть про концентраційні табори нікого на Заході не цікавили. Зрештою советська пропаганда «народніх фронтів» та «міжнародніх антифашистських з'їздів» через свої п'яті колони серед політичних діячів, а зокрема серед мистців, письменників та інтелектуалістів Заходу, спрямовувала всю увагу західного світу на небезпеку фашизму. Організовані у столиці Франції з ініціативи комуністів і їхніх поплентачів «Конгреси Оборони Культури» засуджували (зовсім слушно) палення нацистами у Німеччині творів жидівських письменників, але на розпачливі постріли Хвильових, на нищення Зерових, Кулішів, Влизьків вони були сліпі і глухі.

Ідея визволення підбитих народів ССРСР не знаходила ніде належної уваги і підтримки. Так зв. прометеївський рух, себто програма широкій офензиви національної свободи проти большевицької тюрми народів, була у дійсності рухом еміграцій з неросійських республік ССРСР. Тільки нечисленні групи у тодішній Польщі, деякі політики Туреччини, Ірану й поодинокі публіцисти та журналісти у Франції і Швейцарії розуміли велику вагу тієї справи. Але цього було надто мало, щоб для большевизму заіснувала справжня небезпека з боку демократичного світу. Спроби активних діячів прометеївського руху, роблені у напрямі зацікавлення Японії ідеєю визволення народів ССРСР не дали позитивних наслідків. Прометеївський осередок у Харбіні, в Манджурії, на терені японської окупації, розлетівся через підривно акцію російських єдинопідлітків, які вже тоді в середині 30-их років вважали, що краще Сталін, ніж «різати живе тіло Росії». Та імперіялістична політика Японії, яка тільки прикривалась плащиком визвольної ідеї для здійснення власних егоїстичних імперських плянів, була насправді суперечна високим ідеалам прометеїзму. Берлін, як знаємо, будував власний тоталітаризм і расизм, і якщо був антикомуністичним, то у рівній мірі русофільський, єдинопідлітський. Ствердження, що в 30-их роках цілий демократичний світ не мав не то що ніякої антибольшевицької «психологічної війни», але навіть найменшої уяви про те, що можна протиставити комуністичній ідеології і стратегії, не буде мабуть далеко від правди. В міжчасі і при активній допомозі західних — європейських та американських інженерів, техніків і конструкторів — повсталала могутня база советського імперіялізму, сталінський ССРСР.

В історії та у політиці треба за всі помилки платити. Байдуже чи цього хочеться чи ні. Психологічних обтяжень народів не можна зліквідувати з одного дня на другий. Звичайно це процеси, що тривають цілим і генераціями. За помилки з часів інтервенції, з 20-их і 30-их років довелось і мабуть доведеться Заходові ще дорого платити. Із них народились Теграни, Ялти і Потсдами. Правда, був короткий період прокинення із довгого сну. Договір поміж Гітлером і Сталіном, а слідом за ним напад ССРСР на Фінляндію стали надійним поштовхом, який, одначе, не був у стані привести до антикомуністичної мобілізації вільного світу. А це ж була знаменита нагода для великої розгри з большевицькою доктриною та советською політикою. Тим більше, що союз большевиків з нацистами викликав глибоку психологічну та організаційну кризу серед західноєвропейських та американських комуністів. Гасло Москви не протиставитись німецькофашистським збройним силам, вказівки Комінтерну комуністичним партіям західної Європи, щоб не стосувати ніяких саботажних акцій проти німецької військової машини, привели до внутрішньої заколоту та хаосу в комуністичних партіях, особливо у Франції. Міжнародний комуністичний рух, що роками подавався за непримиримого ворога фашизму, виявився після підписання договору між Берліном і Москвою тим, чим він вже став раніше — інструментом імперіалістичної політики Москви. Це мусіло катастрофально відбитись на впливах комуністичних партій і нічого дивного, що в перші тижні після большевицько-нацистського союзу в 1939 році 21 комуністичний депутат французького парламенту (з загального числа 72 членів фракції*) виступили з партії. Але французький уряд не зумів використати цього моменту. В умовах війни, рахуючись з пасивним спротивом тих комуністичних кадрів, які остались вірними Москві, приймаючи на себе навіть пляму національних зрадників, уряд заборонив комуністичну партію і комуністичну пресу й тим зберіг комуністів перед повною компромітацією. Згодом у підпіллі французькі комуністи змогли неодноразово покликатись на урядові репресії з 1939 року, закриваючи цим аргументом свою тодішню національну зраду.

Гостріше зареагувала на пакт Сталін-Гітлер і на совет-

*) Franz Borkenau, *Der Europäische Kommunismus — seine Gesichte von 1917 bis zum gegenwart*, Leo Lehnen Verlag, München, 1952

ський напад на Фінляндію тільки Америка. Уже 24. серпня 1939 року на вістку про підписання умови поміж Рібентропом і Молотовим американська громадська думка читала ясне формулювання у «Нью-Йорку Таймсі»:

«Уявні фронти зникли. Антидемократичні системи є по одному боці, демократії по іншому. Ми увійшли безперечно глибше у боротьбу».

Советська агресія проти Фінляндії обурила американський народ та його політиків до тієї міри, що в листопаді 1939 року у Вашингтоні говорилось про можливість зірвання дипломатичних взаємин з Москвою. Президент Рузвелт у лютому 1940 року, виступаючи на конгресі американської молоді, висловився проти «советської диктатури». Ще гостріше зареагував тодішній віцеміністер закордонних справ США Самнер Велс на «приєднання» балтійських держав до ССРСР у 1940 році. Колишній президент Гувер виступив з палким закликком проти Советського Союзу. Він ствердив, що дипломатичне визнання ССРСР Америкою «виявилось колосальною політичною і моральною помилкою». Гувер говорив у 1940 році віщі слова, стверджуючи, що Америка «не сміє визнати найменшого кроку цієї вбивницької тиранії, не порушивши кожного із своїх національних ідеалів». Але уряд не пішов за голосом тих, які домагались зірвання дипломатичних взаємин з ССРСР. Фінляндія не одержала, крім матеріальної допомоги, організованої приватними колами, ніякої мілітарної підтримки. Відома американська журналістка Доротеа Томпсон писала тоді в одній статті, яку передрукувала більшість газет у США, що Америка «дала Фінляндії поличник.»

Вибух німецько-советської війни в 1941 році змінив усе швидко і ґрунтовно. Хоч бувший президент Гувер заявляв, що підтримка Советського Союзу Америкою замінила б «війну, ведену в ім'я привернення чотирьох свобод, у жахливий жарт», хоч сенатор Уїлер закликав «оставмо Джо Сталіна в боротьбі сам-на-сам з іншими диктаторами», хоч сенатор Ля Фолетт остерігав, що допомога для ССРСР доведе одного дня до тлумачення комуністичних чисток, переслідування релігії, нападу на Фінляндію, як заходів «також демократії» проти агресії нацистів, хоч сенатор Тафт поставив тезу, що «перемога комунізму стала б для Сполучених Штатів більш небезпечною ніж перемога фашизму», Рузвелти, Девіси, Гопкінси були іншої думки і робили все можливе для швидкого переставлення американської громадської думки на новий курс — союзу зі Сталіном. Від заяви Рузвелта і Черчіля про допомогу

Сталіну, що її проголошено 15. серпня 1941 року, почалась та лінія в американській політиці супроти більшовизму, яка привела до Теграну, Ялти, Потсдаму, примусові репатріації, і сьогоднішнього становища демократичного світу. Це була політика глупоти, помішаної з національною зрадою, яка простувала до самогубства. За неї треба сьогодні дорого платити й не тільки долярами, але і кров'ю. І на те немає ради.

Про тактику президента Рузвельта в тодішній час появилось вже багато ревелаяційних публікацій. Деякі із них — особливо писані тепер американцями — мають вартість прислівних «мудрих по шкоді». Але на тлі ретроспективних мудроців особливої ваги набирає книга, написана колишнім польським амбасадором у Вашингтоні Цехановським, «Змарнована перемога». Вона цінна не тільки тим, що розкриває з невмолимою гостротою аналізу всю згубність ілюзій рузвельтівської політики, але і тим, що була написана безпосередньо по війні, отже, в час, коли більшість американських політиків і виразників американської громадської думки, фальшиво орієнтованої безголовими мрійниками та професійними більшовицькими агентами, переживала найбільшу в історії ілюзію про дружбу з найбільш ворожою для Америки державою та з найбільш антагоністичною ідеологічною системою. Другою, в рівній мірі демаскуючою, публікацією є остання книга Джемса Бирнгема. Різниця поміж обома є та, що Цехановський розкрив на початку періоду «коекзистенції» фантастичні ілюзії Рузвельта, в той час, коли Бирнгом демаскує советську інфільтрацію, більшовицьку п'яту колону в офіційній американській політиці часів Теграну і Ялти.

Уже напередодні другої світової війни Москва мала своїх агентів на впливових становищах у Вашингтоні. У час війни і великої «дружби» **СССР** плянував американську зовнішню політику. Це ніяке перебільшення, ані публіцистичне переяскравлення. Алджер Гісс був головою «Відомства політичних справ окремого значення» себто установи, що займалась виготовленням плянів післявоєнної американської політики. Гісс був головним організатором міжнародної конференції у Дамбертон Окс у 1943 році, на якій представники США, Великобританії і СРСР домовлялись про майбутній міжнародний лад. Цей же Гісс підготовляв усі деталі американської політики на Ялтинську конференцію в 1944 р. і був спеціальним дорадником Рузвельта. Він був генеральним секретарем організаційного комітету для створення Організації Об'єднаних Націй у Сан

Франціско на весні 1945 року. Крім того, всього Гісс був також советським агентом. Очевидно, не агентом для дрібної роботи, постачання шпіднажного матеріалу, інформацій про біжучу американську політику тощо. Ні, — він мав завдання так керувати американською політикою, так до-
раджувати Рузвелтові, щоб з цього було максимально користей для комунізму і ССРСР. Другим щодо впливів був інший советський агент в уряді Сполучених Штатів — найближчий співробітник державного секретаря Морган-
тау — віцеміністер закордонних справ Гаррі Уайт.

Це були роки тріумфу комуністичної агентури на най-вищих щаблях уряду найбільшої капіталістичної держави. Нічого не допомагали перестороги американської розвідчої служби та американської федеральної поліції (ФБІ). Розшаліла у маніфестуванні симпатій для «вуйка Джо» і «советської демократії» (вистачить проглянути річники американських, в тому числі і російсько-емігрантських, газет та московської «Правди» з часу 1943 — 1945 зі звітами про різні просоветські мітинги і заяви в Америці, щоб збагнути тодішні настрої добродушного й аж до неправдоподібности легковірного «вуйка Сема») офіційна Америка не хотіла слухати про такі неприємні справи. Щойно brutальні докази, які стали відомими в наступні роки, про імперіялістичні апетити політики ССРСР змусили загострити чуйність американців супроти учорашнього «союзника».

Труднощі психологічної війни з большевиками

«Психологічну війну» можна легко вести в умовах справжньої «гарячої війни». Зате справа політичної і пропагандивної офензиви проти ворога, з яким вдержується дипломатичні взаємини, є куди складніша. Тільки большевики є в тій вигідній позиції, що дає їм змогу без формального втручання у внутрішні справи інших країн використовувати різні «незалежні», але в дійсності Москвою організовані, нею оплачувані й керовані організації й рухи. Вільний світ, хоч має потенціального союзника у поневолених народах за залізною заслоною, не може рахувати на такі організовані політичні рухи в східньому комуністичному бльоці, які були б толеровані тамошньою владою. Це є загальні положення, про які завжди треба пам'ятати в усякій антикомуністичній пропаганді, чи — дотримуючись модного американського терміну — в «психологічній війні». А це вже створює далекойдуче обмеження можливостей психологічної боротьби. Перевага боль-

шевиків на відтинку політичної стратегії полягає в тому, що Москва може собі дозволити на розмежування тактики поміж офіційною політикою та комуністичною пропагандивною офензивою. Базуючи свою політичну стратегію на компартіях закордону й на комуністичних «п'ятих колонах», Кремль має постійно змогу для орієнтування інформації та відповідного наставлювання своїх союзників всередині «капіталістичного оточення». Західний світ цього навіть у маленьких формах немає. Крім того комуністична пропаганда не відступає від своєї основної цілі --- знищення парламентарно-демократичного ладу на Заході й перенесення своєї системи на весь світ. Західний світ такої загально-відомої направляючої мети не мав, не має й, так як розвивається міжнародне становище включно з американською політикою, мабуть скоро не матиме. Тому західній психологічній війні проти советського комунізму й імперіялізму грозить постійно небезпека, що вона стане своєрідним «мистецтвом для мистецтва», формою політичної дії, що є тільки шкаралупою без змісту.

Не має нічого гіршого для психологічної війни, коли вона попадає у конфлікт з практичними потягненнями дипломатії власної країни. Іншими словами: щоб антикомуністична психологічна війна могла розраховувати на який-небудь успіх серед народніх мас ворожого табору, вона не може бути запереченням повсякденної політики того уряду, який цю психологічну війну веде. Поневолені народи не мають змоги чіткого розмежовування поміж психологічною війною і тактикою дипломатії вільного світу. Навіть найкращі радіопрограми, бальони з летючками, конференції та мітинги, організовані серед політичної еміграції з країн, поневолених большевиками, не дадуть найменшого ефекту, якщо за ними не стоятиме **ясна політична програма західнього світу**. У свідомості поневолених народів немає найменшого сумніву в тому, що большевики знають чого хочуть. Відносно західнього демократичного світу така свідомість не існує. Тому всяка пропаганда західньої «психологічної війни» є конфронтативна з політикою Заходу. Як було досі ця конференція все ще кінчалася великою некористю для Заходу.

Відтинок психологічної війни вільного світу, звернений спеціально до народів СССР обтяжений одним важливим комплексом, на який в нашій публіцистиці, на мою думку, досі не зверталось належної уваги. Це комплекс страшного досвіду з останньої війни. Гітлерівська Німеччина вела після виповідження війни Сталіну й гарячу і психологічну

війну. Про її методи, про практику не будемо тут розводитись, хоч ця ділянка у нас досі лежить майже повністю відлогом. Німецька «психологічна війна» проти большевизму завдала ідеалам свободи, доброму імені західного світу таких ударів, яких ми іноді не в силі повністю збагнути. Адже ж німців вітали на території ССРСР, як представників іншого, кращого світу. Того світу, про який мріяли народи, сковані лабетами терору НКВД та тоталітарної компартії і великодержавного російського імперіялізму. Німців вітали в Україні, Прибалтиці, Білорусі, на Кавказі, а також навіть у Росії, як носіїв антитези большевизму. Як символ іншого світу. У колонах німецьких вояків, у групах німецьких службовців підсоветський колгоспник, робітник та інтелігент бачив утотоження незнамого йому Заходу. Радість, ентузіязм, очікування і надії поступились скоро перед розчаруванням, розпачем, ненавистю. Німецька гаряча і психологічна війна виявились не визвольною акцією, але новим жахливим ярмом. Перша зустріч Сходу із Заходом після 25-тироків большевизму викопала глибокий рів, мабуть глибший, ніж ним була політична прірва у формі Збруча. З цього треба собі здавати ясно справу. Гітлер змарнував колосальний політичний і моральний капітал. Народні маси в ССРСР не розглядали і не аналізували німецьку феномену, як суспільно-політичної форми ладу. Це була справа невеличких груп думаючих політичними категоріями прошарків, що не мали в той час змоги повести широкої інформаційної акції про характер і причини такої, а не іншої німецької політики. Народи ССРСР, а особливо український народ, сконстатували, що Захід, себто німці, та частинно їхні союзники — італійці, угорці й румуни — принесли тільки іншу відміну поневолення.

Дальший Захід — себто англосакський світ — для підсоветської людини дуже далекий і в усіх площинах життя ще більше незнаний ніж німецький; своїм союзом зі Сталіном він, очевидно, не був у стані викликати перелому в глибокій кризі, що постала протягом другої світової війни в ставленні підсоветських народів до західного світу. (Поразка Франції у 1940 році, угода в Ялті про долю східної та середньосхідної Європи, викликали подібний процес у психіці тих народів, які уперше опинились під гітлерівською, а згодом советською окупацією, себто тих, що їх сьогодні називаємо сателітними країнами). Примусова репатріяція советських громадян після війни була другою зустріччю з Заходом для широких мас т. зв. «остівців». І ця зустріч фатально обтяжує позицію неуспіхів За-

ходу в «психологічній війні» проти комунізму. Було б непростимою помилкою, коли б чинники, які активно займаються антибольшевицькою психологічною війною не враховували тих моментів при загальному плянуванні політичної стратегії вільного світу.

Активну антибольшевицьку психологічну війну **всёде в широкому масштабі тільки Америка.** Всі інші західні держави обмежуються до мізерної інформаційної політики в формі радіотрансляцій східноєвропейськими мовами. Великобританія, що під час другої світової війни мала величезну пропагандивну машину проти гітлеризму задовольняється під сучасну пору чужомовною службою радіо-вариства Бі-Бі-Сі, перестерігаючи здебільшого сувору «об'єктивність» в інформуванні народів за залізною заслоною. Даремно було б у тих трансляціях дошукуватись якоїсь ясної політичної стратегії. Зрештою англійська пропаганда, **чи радше інформація,** зводиться до народів т. зв. сателітних країн. Є, щоправда, у Бі-Бі-Сі трансляції російською мовою, але їхня концепція відповідає приблизно уяві прим'єра Великобританії про ССРСР. Вінстон Черчил досі ще дивиться на проблему ССРСР, як на «Росію». Що ж можна вимагати від політики, яка наполегливо в усіх заявах прем'єра не в силі навіть вживати поняття «ССРСР»? Хоч як прикро це сказати, все ж таки треба називати речі їхніми справжніми іменами. Політика прем'єра Великобританії у відношенні до складової проблеми Советського Союзу — не зважаючи на прикрі досвіди в Азії та Африці — носить все ще печатку минулого століття!

Лише Америка здобулась на психологічну війну проти большевизму. Багато у тому імпровізації, експериментування, еволюції, але Сполучені Штати дослівно **стрибнули** у світову політику й годі від них вимагати досконалости. Історія «психологічної війни», веденої Америкою, починається від другої світової війни. 13. липня 1942 року президент Рузвелт вирішив створити «Бюро воєнної інформації» (Office of War Information), що мало до розпорядимости 19 короткохвилевих радіостанцій. Завданням цієї установи було інформувати чужинецький світ про хід воєнних подій, американські політичні концепції після війни, поборювати гітлерівську пропаганду і поширювати психологічну диверсію у ворожому заплілі. Восени 1945 це бюро було ліквідоване. На його місце постало «Бюро міжнародної інформації і культурних справ» (Office of International Information and Cultural Affairs), яке мало

координувати освідомну роботу про Америку серед чужих народів. У 1948 році ця установа стала Інформаційним департаментом міністерства закордонних справ Сполучених Штатів. До компетенції цього відділу входили головним чином радіотрансляції «Голос Америки» і бібліотеки т. зв. Американських домів закордоном.

Щойно назриваючі комплікації з советською політикою поставили перед американською політикою завдання створення антисоветської пропаганди і політичної стратегії. Блокада Берліну, війна у Кореї, антиамериканська кампанія советів та їхніх сателітів поставила на повістку дня необхідність створення нових засобів для успішного побороювання большевицької психологічної війни. Досвід пропаганди проти гітлеризму у другій світовій війні поміг дещо у налаштанні перших заходів. «Голос Америки», який початково звертався тільки до союзників Америки й до німецького та австрійського населення, почав висилати трансляції за залізну заслону. Повстало радіомовлення для народів ССРСР. Створено було приватними фондами, але при підтримці офіційних чинників спеціальні установи для ведення антикомуністичної боротьби як «Комітет вільної Європи», «Комітет вільної Азії» та «Американський Комітет для визволення народів Росії» який згодом прийняв назву «Американського Комітету для визволення від большевизму». Після приходу до влади республіканців покликано навіть до життя спеціальний «Уряд для психологічного планування в холодній війні», на чолі якого став Уїлієм Джексон. Президент Айзенгауер призначив спеціального власного дорадника для справ «психологічної війни» в особі першого директора Комітету Вільної Європи, — С. Д. Джексона.

Система і теперішні досягнення американської психологічної війни

Придивімся ближче до системи та дотеперішніх досягнень американської психологічної війни проти советської тактики і політичної стратегії. Потреба такої аналізи виходить поза межі чисто академічного інтересу, бо ця проблема заторкує щораз сильніше українські національні інтереси. Приступив до праці український відділ радіостанції «Визволення», що поведе інформаційно-попемичну роботу проти советської пропаганди в Україні й серед солдатів українців, що перебувають в советських окупаційних відділах у Німеччині та Австрії. Відбуваються вже різні наукові й по-

літичні конференції, підтримувані «Американським Комітетом для визволення від більшовизму», в яких беруть участь українські наукові, культурницькі й політичні чинники. Все те вимагає пильної уваги з боку української еміграції. Наш рух виявляє зовсім природно особливе зацікавлення цілим тим комплексом питань і це дає нам підставу до критичного розгляду теперішньої постановки американської психологічної війни проти советської системи та більшовицької доктрини.

Наш критичний огляд звернений не тільки у напрямі поінформування членів УРДП, та читачів і прихильників «Наших Позицій». Він спрямований у рівній мірі на адресу тих американських чинників, що активно займаються чи то вплинуванням чи теж реалізацією психологічної війни, зокрема на українському відтинку. Ми знаємо, що американці ведуть психологічну війну й шукають союзників серед представників поневоленних народів не з якихось абстрактних мотивів. Було б наївно думати, що Сполучені Штати постачають матеріальні і технічні засоби на боротьбу проти советського ладу й більшовицької концепції в ім'я якоїсь філантропії чи скажімо сентиментів для України. Психологічна війна, — це політика, а в політиці відіграють головну роль не почуття, не симпатії чи антипатії, а холодний розум та дуже часто егоїстичний інтерес. Америка веде психологічну війну тому, що почувається загроженою від більшовизму. Советська імперія та більшовицька доктрина зовсім не скривають своїх плянів щодо знищення американської політичної й економічної системи. Для успішного відвернення цієї небезпеки, для скріплення своїх позицій у боротьбі Сполучені Штати потребують союзників. Американський ізоляціонізм, перетворення Сполучених Штатів в обмежений вузьконаціональний бастион, сьогодні в умовах всесвітніх конфліктів, коли модерні засоби пропаганди мобілізують цілі народи для такої чи іншої ідеології, для того чи іншого політичного ладу, не в силі гарантувати безпеки Америки.

Український поневолений народ і його політична еміграція, які змагають до скинення ярма зненавидженої системи терору та національної дискримінації, потребують сильних і відважних союзників. Тут саме схрещуються **спільні інтереси Америки й України**. Підставою кожного союзу є взаємна договореність і взаємне довір'я. Система Советського Союзу і цілого східного блоку слаба тим, що у ній відсутня власне ця договореність і взаємне довір'я. Тому «союзів», побудованому на насильстві й гегемонії силь-

ніших над слабшими, треба протиставити дійсний союз свободи рівноправності і взаємного пошанування. Добре, скаже хтось, із американських, а може й українських читачів, але це ж чиста мегальomanія емігрантів. Який же може бути союз могутньої великодержави й української громади на еміграції? Які ж тут пропорції, яке відношення сил? Коли б ми жили в нормальних умовах і Америка, як і цілий, зрештою, західній світ, могли б рахувати на довгу епоху міжнародного миру і співпраці з тою великою частиною світу, відомою під чотирма літерами — ССРСР, — і коли б, врешті, українська громада у західному світі вийшла з рідних земель, шукаючи тільки праці і хліба, тоді наше ставлення проблеми не мало б найменших логічних підстав. Але у такому випадку не було б взагалі мови про боротьбу ідеологій, а справа «психологічної війни» не стояла б взагалі на повістці дня. Доки існує большевицька доктрина і совето-комуністичний світ такої ідилічної ситуації не буде. Можна без перебільшення сказати, що в наступних роках, а може і генераціях, триватиме вперта політична й ідеологічна боротьба між демократією і большевизмом. У тій боротьбі Америка буде головним об'єктом сконцентрованої большевицької політичної і мілітарної стратегії. Кожний советський уряд муситиме з огляду на міжнародній уклад сил поборювати Сполучені Штати, пробувати відтягнути від Сполучених Штатів їхніх союзників і тим самим послаблювати потенціал західного світу. Кожний американський уряд — крім комуністичного, який є так само неправдоподібний, як демократично-парляментарний уряд в ССРСР — буде примушений поборювати совето-комуністичні пляни знищення демократичних свобод і політично-економічного ладу США. Для того муситиме послаблювати силу советського бльоку, творити або поглиблювати щілини і слабкі місця у большевицькій системі. Очевидно, що можуть наступати більші й менші зміни у тій боротьбі, кульмінаційні точки і моменти відпруження. Але загальна тенденція залишиться одна і та сама: взаємного суперництва і боротьби.

Америка не має тих можливостей, що Советський Союз для формування напівлегально своїх п'ятих колон на території противника. Большевицькій філософській і суспільній системі Сполучені Штати можуть протиставити тільки революційний аспект свободи. І тут саме доходимо до цієї бази, на якій вже існує і повинен бути поширений і поглиблений наш американсько-український союз. Америка є за-

інтересована у збереженні своєї свободи. Україна має інтерес в її відзисканні. Америка не може сьогодні сказати: «бороню своєї свободи, а весь інший світ це не моє діло». Така тактика і стратегія привела б до неминучої загибелі Сполучених Штатів. Отже Америка приречена на динамічну, великомаштабову політику на всіх фронтах, накинених їй советським імперіялізмом та світовим комунізмом. У цьому змагу обидва табори змагають до перетягнення на свій бік людських мас, економічних засобів, національних інтересів. Це видно на прикладі Німеччини, Франції, Індонезії, Індії і всіх тих інших народів, які лежать поміж советським та американським світом. Це помітно на прикладі сателітних країн і навіть на прикладі підсоветських республік. Протягом останніх місяців ми були свідками такої боротьби за здобуття підтримки українського народу для тактичних і стратегічних цілей советської політики. Святкування перязславських роковин з зовсім новими акцентами, передача Криму Україні, а навіть заява Крутія в київській пресі — це все елементи цієї боротьби. чи пак «психологічної війни» за майбутнє вирішення сорокмільйонного народу: по чиему боці він стоятиме, коли надійде день розплати з «капіталізмом». Це заходи розраховані на довгу перспективу. Їхня часова і політично ближча мета — це спроба перешкодити тому, щоб американська психологічна війна в союзі з українськими визвольними силами еміграції знайшла прихильний відгомін в Україні.

Американцям не повинно бути і, наскільки знаємо, не є байдужим, яке є і яким буде ставлення українського народу у змаганні поміж Москвою і Вашингтоном. Але відчуття, а навіть пізнання важливості тієї справи — це замало. В американських і українських інтересах лежить те, щоб з такого пізнання були витягнені правильні висновки, себто щоб спільна боротьба знайшла такі форми, які гарантували б максимальний успіх для американсько-українського союзу, не загрожуючи в ніякому випадку окремих інтересів одного з партнерів і даючи водночас ефективні результати у спільній боротьбі. Не можна сказати, щоб дотеперішній розвиток американсько-українського партнерства давав причину до повного здоволення. Українсько-американське партнерство у психологічній війні проти імперіялізму червоної Москви і проти світового комунізму повстає серед великих труднощів. Про це знають добре й американські й українські політичні чинники, які протягом років докладають зусиль, щоб нарешті повстала

спільна база дії. На українському боці повстання такого ділового союзу утруднює надто вибухливий партійництво, відсутність спільної зовнішньополітичної акції всіх активних політичних груп, нездібність перенесення поодиноких групових потенцій на спільну базу, яка б автоматично підвищила вагу українського партнера для американського союзника і водночас зміцнила б оперативність і організаційну та змістову силу українського чинника в антибольшевицькій психологічній війні. Але ті неполадки і недотягнення могли б бути великою мірою усунені, коли б наш американський партнер відважився на ревізію дотеперішньої тактики.

За глобальну концепцію

свободи

В чому ж бачимо головні помилки американців на шляху до створення українсько-американської скоординованої антибольшевицької акції?

Зачнемо від принципових справ. Американська психологічна війна проти большевизму зробила фатальну помилку створивши розподіл на партнерів першої і другої класи серед поневолених народів. Цей поділ визначається організаційно у роздрібненні на «Комітет вільної Європи», «Комітет вільної Азії» та на «Американський Комітет для визволення від большевизму». Ми б не мали нічого проти ділення загальної антибольшевицької акції на окремі відтинки, якщо б це було обумовлено **тільки і виключно оперативністю** завдань. Ми можемо собі, наприклад, дуже добре уявити «Комітет вільної Азії», який утримував би радіостанцію, скажімо в Туреччині чи Пакістані, чи в іншій країні і мав би організаційні, пропагандивні і політичні завдання супроти народів Східньої, але також і Середньої Азії. Можна вважати доцільним поставлення спеціального відтинку роботи відносно кавказьких народів. Але те повинно — повторюю ще раз — виникати з організаційно-оперативних мотивів. Прикладом цього може бути робота Комінтерну чи різних повоєнних комуністичних міжнародних організацій, де існує також організаційний, обумовлений географічними величинами та віддалями, поділ праці та відповідна децентралізація у тереновому керівництві. Але большевицько-комуністична доктрина і стратегія не знає, крім тактичних нюансів в аргументації, окремої **класифікації поодиноких народів**. Це є абсолютно глобальна політична стратегія і відповідно до цього глобальна психологічна війна, так у колоніальному як і національному питанні, так у русі «прихильників миру»

як в інтернаціоналі профспілок, студентів, жіноцтва. Роблення з американського боку лінії поділу в ім'я **формалістичних поглядів**, мовляв ті народи мали тоді чи тоді, так довго і так довго самостійність, є першим кроком до поразки в психологічній війні проти комунізму. Хіба ж народи за залізною заслоною цього не бачать і не вміють аналізувати таких безглузких і просто їм незрозумілих явищ? **Глобальній советсько-комуністичній психологічній війні** **мусить бути протиставлена така ж сама глобальна концепція свободи** — національної, економічної, політичної, соціальної і культурної.

Дальшою кардинальною справою всякої психологічної війни проти большевизму є відношення до політично-державних концепцій советського світу та міжнароднього комунізму. У тій ділянці панує на Заході дивовижний хаос. «Комітет вільної Європи» говорить одне, а «Американський Комітет визволення від большевизму» друге. Для держав-сателітів існує загальна концепція відродження колишніх суверенних і незалежних держав. Для республік ССРСР стоїть тактика «непередрішенства». Чому так — не знаю. Досі ніхто з американських службовців АКВБ не зумів мені дати задовільної відповіді. Ані в політичному, ані в моральному смислі. Складається дивне враження, що вся психологічна війна Американського Комітету більше рахується з настроями російських шовіністів на еміграції, як з реальними і дуже конкретними вимогами, які ставить перед комітетом та його роботою большевицька доктрина і формальна розв'язка міжнаціональних взаємин в ССРСР. В ім'я чого ж тоді ведеться взагалі психологічна війна? Для заспокоєння настроїв Мельгунових і компанії чи проти небезпечних советських фальшивок з національною суверенністю і національними республіками, які спроваджують не тільки азійські та африканські, але навіть деякі європейські народи на шлях небезпечних ілюзій?

З цієї метушні, хаосу і не завжди щасливих експериментів можливий вихід тільки у формі ось якої альтернативи: або американці стають дійсно на площині «непередрішенства» і тоді приймають виключно існуючий фактичний стан в ССРСР, тобто викривають постійно і систематично советську облудність і забріханість про суверенність шістнадцяти республік, не вдаючись у глибші полеміки, який лад має заступити ті республіки у майбутньому та, обмежуючись у загальному на заперечуванні советських гасел про розв'язку національного питання загальними прийнятими у вільному світі положеннями про свободу кожного народу та

його священне право на створення власної незалежної держави, або вони висувують позитивну концепцію Об'єднаних Штатів Східної Європи чи іншої справжньої вільної та рівноправної федерації народів без «старших братів» та «старших сестер». Все інше буде тільки півзасобами, півконцепціями, що не будуть в стані і змозі здобути симпатій підсоветських народів для ідеї свободи. Щоб у свободу вірити і бути готовим за неї боротися треба її найперше сформулювати без ніяких недомовлень і гнилих компромісів, диктованих вчорашніми людьми подібними до Керенських і Мельгунових.

Не треба американцям забувати, що з тими справами тісно пов'язане питання боротьби за Азію, а навіть і за Африку. Як же ж можна поборювати успішно большевицьку доктрину в колоніальному питанні, коли не має ніякої ясної програми та постави супроти поневолених народів Східної Європи?

Хай нам наші американські друзі простять гостре сформулювання, але їхня дотеперішня психологічна війна особливо у відношенні до підсоветських народів є покищо забавою у психологічну війну, а не справжньою політичною стратегією, яка б поважно непокоїла совети. У боротьбі проти большевицької доктрини можна більше досягнути справжніми ідеалами правди і свободи, ніж різними темними комбінаціями та односторонніми ставками на симпатії і підтримку провідної шовіністичної верстви одної панівної нації. А що ж буде коли така психологічна війна не зуміє — що є дуже правдоподібне — здобути собі підтримки провідних кругів імперської політики і наразить проти себе водночас поневолені народи? Дотеперішня політика Американського Комітету знаходиться на найкращій дорозі до такої мети. Найвища пора, щоб американці завернули зі згубної дороги їхньої дотеперішньої психологічної війни проти большевизму. Такий зворот є зв'язаний однак з неминучими глибокими концепційними і тактичними реформами. Для цього треба якнайскоріше зреалізувати такі ось організаційні та ідеологічно-програмові положення:

1) Перехід від системи «чиновництва» на базу партнерства з політичними еміграціями.

2) Покінчення з діленням народів на різні категорії і прийняття засади однакових і рівноправних засад для народів т. зв. сателітних країн і для народів ССРСР.

3) Організаційне злиття комітетів «Вільної Європи». «Американського Комітету для визволення від большевиз-

му» та «Комітету вільної Азії» в одне загальне антикому-ністичне тіло.

4) Залишення нежиттєвих і відсталих справ з «неперед-рішенством», а водночас перехід на активну боротьбу з по-зицій сьогоднішнього стану в ССРСР нарівні з політичною стратегією у відношенні до «сателітів».

Джерела українського самостійництва й „непередрішення“

Українська проблема, ще недавно трактована як російське внутрішньоімперське питання, як питання «Юга Росії» або «Малоросії», щораз більше набуває світового значення. Українська проблема вже давно переросла вузькі рамки внутрішнього російського питання. Сьогодні, не углядавши українського питання, годі й думати про раціональне вирішення комплексу проблем Європейського Сходу. Саме цим пояснюються відчайдушні зусилля імперіялістичних кіл російської еміграції (єдиним фронтом — від махрових реакціонерів типу Солоневича до «крайньолівих» керенсько-мельгунових рятівників імперії) будь-якою ціною заперечити існування українського визвольного руху, намагання, за прикладом відомого цедрінського героя, «закрити» Україну та бодай якоюсь мірою скомпромітувати цей ненависний їм рух.

Колишня російська імперія, а власне, керівна верхівка, що оточувала царський трон, вживала найнеперебірливіших, найбрутальніших заходів, щоб знищити український самостійницький рух, щоб позбутись отих осоружних «мазепинців». Яких тільки утисків не було застосовувано: тут і всілякі драконівські закони, спрямовані на придушення українського національного руху, і заборона вживання народньої мови, заборона українського друкованого слова; тут і спеціальні доплати до утримання місцевому духовництву та чиновникам в ряді українських губерній «За обрусение Южно-русского края», і відоме валуївське «не было, нет и не будет украинского языка», і столипінський «погром» українських культурно-освітніх установ, до щорічного виголошування «анатем» по всіх церквах імперії ненависному їм самостійникові — св. пам. великому Гетьманові України Іванові Мазепі.

В українському рухові царські цербери бачили, або правдивіше, вдавали, що бачать — тільки АВСТРО-НІМЕЦЬКУ ІНТРИГУ. Одночасно, щоб розколоти українські національні сили, що справді тоді купчилися в Галичині (але про це будемо говорити окремо), витрачали величезні суми на підтримування, а то й прямиий підкуп певних шарів української людности Галичини, насаджуючи цим способом відоме галицьке «москофільство».

Це ж ніхто інший, як тодішній міністер закордонних справ Сазонов, що його вважали за найліберальнішого з міністрів, на початку 1915 року повторив з думської трибуни «мерзку брехню», — як каже Г. Грушевський, — про те, що український рух в Росії утворився за німецькі гроші».*) І що особливо цікаво, що ні одна з російських лівих фракцій, що тоді творили «Союз» з українською фракцією Державної Думи, не наважилася запротестувати проти підлого наклепу.

Після другої світової війни, коли на теренах Західної Європи з'явилися кілька сот тисяч нової української еміграції, стара російська еміграція, що в переважній своїй частині складалася з представників колишньої російської провідної верхівки, яка допровадила Російську імперію до катастрофи й спричинилася до панування такої ж брутальної, лише червоної імперіялістичної кліки, що тепер сидить у Кремлі; ота наскрізь прогнила російська імперіялістична півінтелігенція, що ще й сьогодні на всяких урочистостях і «попойках» співає — «Боже, царя храни! сильний, державний, царствуй... на **СТРАХ** врагам!»**), витворила іншу теорію, а саме, що українська ідея самостійности — це ВИГАДКА «ГАЛИЧАН», які, мовляв, нічого спільного з справжніми українцями не мають, ба навіть належать до іншої етнічної групи; та що «русские украинцы» нічого собі кращого не бажають, як жити з росіянами в любові та злагоді й що, нарешті, ті «русские украинцы» на доказ того утворили свій друкований орган «Східняк».

Певним групам українців із Галичини, які ще не вийшли за межі вузького провінційного думання і далі мислять

*) М. Грушевський — «Ілюстрована історія України» Київ — Відень 1921 р., стор. 540

**) Це не жарт. У цитаделі російської еміграції в таборі Шлясгайм-Фельдмохінг біля Мюнхену 1946 — 50 р. р., проходячи мимо російської гімназії, щоразу можна було чути, як старі професори вчили гімназіяльну молодь співати національний гімн.

масштабами повітової кооперації та найбільше «маслосоюзу», які не добачають прихованого за цією «теорією» московського жала, — ця теорія імпонує, і вони радо підтримують її, називаючи Галичину Українською Прусією, що покликана, мовляв, утворити велику Україну — націоналістичну звичайно. Одначе додамо, що більша частина української галицької еміграції та галицької інтелігенції зокрема, що розглядає речі з державницьких позицій, не поділяє цього примітивного захоплення.

Нарешті третя «теорія» походження українського самостійництва народилася десь останніми роками. Ця, можна сказати, наймодерніша «теорія» твердить, що українське самостійництво це... **БОЛЬШЕВИЦЬКИЙ ВИТВІР**. За цієї «теорією» Україну вигадав не німець, як то свого часу «науково» доводив неславної пам'яті московський чорносотенний «Союз Архангела Михаїла» і, як то твердив щойно згаданий російський міністер Сазонов, але вдумав червоний московський Кремль.

Небезпека цієї останньої «теорії» полягає саме в тому, що її нібито цілком поважно сприймають деякі міжнародні політичні кола та що саме на ній побудовано відому формулу плебіситу, чи там — «волевиявлення» «після повалення большевизму»; себто, що «теорію» ту покладено наріжним каменем «непередрішення» цього до сліз смішного «останнього слова» тієї ж московсько-еміграційської кліки керенсько-мельгуновців — отих «лицарів абсурду», що їх так влучно характеризував у своїй однойменній статті*) Іван Багряний.

Котра ж із названих трьох «теорій» справжня, котра з них побудована на історичних фактах, чи може всі вони лише кон'юнктурні — себто створені для тимчасових політичних спекуляцій? Щоб відповісти на поставлене питання, мусимо дослідити справжнє коріння української національно-державницької ідеї, а для цього дозволимо собі ухилитись на якийсь час, щоб нагадати дещо з недавнього минулого України.

По смерті Богдана Хмельницького (27. липня 1657 р.) Наддніпрянська Україна ще понад 50 років палала в кривавій боротьбі за своє національне буття.

Уже влітку 1658 року, пересвідчившись в підступності московського царя та його бояр, гетьман Іван Виговський відкинув зламаний Москвою Переяславський договір. Натомість він уклав із Польщею так звану Гадяцьку унію.

*) «Наші Позиції» за 1954 р. ч. 1 (21)

за якою Польща, Литва та Україна творили союз вільних рівноправних держав. Більшість московських гарнізонів в Україні було перебито. Вислане Москвою навесні 1659 року військо під командою князя Трубецького під Конотопом було розбито наголову. Знищено найкращі московські полки. Лише на місці бою полягло понад 30 000 москалів.

Україна була очищена від московського «союзного» війська. На жаль, ця блискуча перемога не принесла сподіваного звільнення від зрадливого московського «союзника». Використавши непопулярність серед українського народу союзу з Польщею, Москва зрештою домоглася розірвання Гадяцької унії та поновила ще погіршеніший Переяславський договір.

Далі прийшов тяжкий для України Андрусівський договір (1667), за яким Москва поділила Україну на дві частини (чого найбільше боялись українці), віддавши Правобережну Україну, крім Києва, Польщі, чим ще раз порушила Переяславський договір, згідно з яким мала воювати з Польщею аж до з'єднання всіх українських земель; потім — війна гетьмана Петра Дорошенка з Москвою і гетьманом Самойловичем (1674); Чигиринська війна (1677 — 78) і нарешті обрання на гетьмана Івана Мазепи (1687) і нещасливий для України Полтавський бій (1709), що започаткував довголітню неволю України в російській тюрмі народів.

Підступне підкорення московському патріархові до того незалежної Української Православної Церкви (шляхом підкупу соболями та діамантами турецьких придворних, що примусили Вселенського патріарха зректися української Церкви й передати під зверхність московського патріарха), — підкорення, що одягнуло на українську Церкву кайдани московської чиновницько-державницької церкви (1686 р.); скасування Гетьманщини та полкового козацького устрою на Слобожанщині (1763 — 64); нечувано-підступне, навіть у московській практиці, зруйнування Січі Запорізької (1775); розгром церковних братств, шкіл, друкарень та інших українських культурних закладів; знищення демократичних установ громадського самоврядування; запровадження кріпацтва; нарешті, заборона українського друкованого слова (1876), — ось короткий перелік «прогресивних» заходів, що ними позначено шлях московського панування в «союзній» Україні.

В Західньо-українських землях (Волинь, Галичина, Холмщина), вже здавна пригноблених Польщею, національне українське життя було цілком придушене. Хмель-

ниччина трохи розворушила ці краї, особливо Волинь, що часто була ареною боротьби. Навіть по Галичині прокотилася хвиля селянських повстань. Волинь, Галичина, Поділля за допомогою козащини піднялися проти польських панів. Селянство, міщани й дрібна шляхта озброювалися. Приставали до козаків, громили шляхетські замки, виганяли поляків та запроваджували своє українське урядування.

З занепадом хмельниччини, з ослабленням козацької сили в Наддніпрянщині втратив свій ґрунт і народній рух на Західніх землях. Польща з новою силою заходилася над католиченням українців. Рештки української православної шляхти до кінця XVII століття попольщились остаточно. Соїм видав цілий ряд обмежень (1676) для православних — як заборона вступати на державну службу, заборона жити в деяких містах, а то й відведення для проживання православних окремих спеціальних кварталів (Львів). Українсько-білоруська книжна мова, що ще вживалася в урядах Західньої України та Білоруси, наприкінці XVII ст. була заборонена. Рішенням соїму всюди запроваджено польську мову.

Таким чином опір православних було зламано і з кінцем століття в Галичині та Холмщині запроваджено унію. Ї Закарпатті унію запроваджено ще з 1649 р. Лише Волинь, що межує з козацькою Україною, чинила далі спротив денаціоналізаторським намаганням Польщі, але й тут, зрештою, Волинську (Луцьку) єпархію передано уніятам (1711). Становище Західньоукраїнських земель погіршувалося ще й тим, що через економічний занепад Львова в XVII ст., а також безвиглядність національного життя в Галичині, — енергійніші, рухливіші елементи та ті, що брали провідну участь у часи хмельниччини, пішли за козачиною на Схід. Під тиском польської шляхти занепали й міщанські братства. Після поділу України між Польщею і Московією (1667 р.) урвалися рештки джерел національної культури. Національне життя в Західніх українських землях дедалі більше й більше занепадало.

Культурне життя Наддніпрянської України під пильним доглядом московських воевод також почало занепадати. Підкорення української Церкви московському патріярхозі тяжко відбилося на національному розвиткові. Українські школи та видання взято під московську цензуру, що від мотивів церковних скоро перейшла на ґрунт мовно-національний. 1720 р. видано указ, щоб в Україні не друкувати книг крім церковних, а в них, щоб не було сліду укра-

іської мови — «дабы никакой розни и особаго наречия не было». Так поволі вилучався народний елемент з українського письменства. В школах дбали головню, щоб навчити добре писати слов'янською мовою, занебруючи івову народню. Надзвичайно цінні й цікаві літописи про історичні події, чудові історичні пісні, вірші на історичні теми тощо залишилися недрукованими. Було навіть зроблено спробу закрити Київську академію, але цю спробу належно було відбито та ще й засновано колегії та семінарії в Чернігові, Переяславі, Харкові і в Полтаві.

Процес культурного занепаду, чи скорше — відставання від тогочасного життя стає особливо помітним у половині XVIII століття. Після того як було «прорубано вікно в Європу», культурні зв'язки з Заходом, що до того йшли в основному через Київ, поволі переміщуються на північ до Петербургу. Цьому процесові, звичайно, сприяв і розвиток українських сил після полтавської поразки.

А з Заходу йшли початки нової, якщо можна так сказати, технічної культури. В середині XVIII століття в Москві засновується університет. Тоді як в Україні культурне життя купчиться далі біля церкви, зберігаючи свій богословський характер, чужий поступові, що відбувався в західньому світі. Перший університет в Україні (Харків) засновано з запізненням на півстоліття (1805), а Київський навіть 1834 року. Отже Україна почала відставати від загальноєвропейського поступу. Правда, ще гетьман Розумовський плянував заснувати університет у Батурині, але скасування Гетьманщини не дало здійснити його наміру.

Культурна експансія української інтелігенції в Московщині, про яку тут, за браком місця, ми не згадували, і досить успішна експансія, поволі починає поступатися перед впливами нової західньої культури.

Політичні й культурні обставини приводили українське національне життя до щораз більшого занепаду. Під суворим доглядом московських урядників завмирає громадське життя, люди замикаються у вузьке коло своїх домашніх матеріальних справ. Російська мова й культура з середини XVIII століття дедалі більше опановує Україну — мовиться про міста та старшинську, панську верству. Українці входять у російську літературу, науку, посідаючи там часто поважні місця. Для збереження української мови, культури майже нічого не робиться. Між українським народом, що жив своїм самотнім життям, додержуючись одвічних національних традицій та звичаїв, і

помосковленою старшинсько-панською верствою виростала дедалі більша прірва — цілковита національна й духовна відчуженість.

Проте, як пише М. Грушевський^{*)}, «Під пудреними французькими париками і модними вишитими камзолами нового покоління українського громадянства, під його великоруською мовою і політичною услужністю зіставав ся певний український патріотизм...» Правитель України Румянцев (після гетьмана Розумовського) в листах до цариці із здивуванням завважив, що українці «при всіх науках і в чужих сторонах обрацениях зістали ся козаками і заховали горячу любов «до своєї власної нації» й «солодкої отчизни», як вони її називали...»^{**)}

Це яскраво виявилось в так званій «Комісії 1767 року» — представників від усіх шарів населення держави (крім кріпаків), що її було покликано на веління цариці Катерини, щоб виробити нові закони для Росії. На цій «Комісії» з несподіваною силою виявилось, що в усьому українському громадянстві збереглося гаряче прив'язання до української автономії і самоуправи та бажання відновити старі права й привілеї. Про ці домагання говорили депутати від усіх частин і станів України. З особливою наполегливістю виступав відомий патріот син бунчукового товариша з Роменщини, вихованець Київської академії депутат Лубенського повіту Григорій Полетика. Обороняючи автономію Гетьманщини, він посилався на історичні права України, на Переяславський договір Богдана Хмельницького та договори інших гетьманів.

Відзначаючи цей несподіваний по всій Україні вибух патріотизму, Михайло Грушевський пише:

«Немає сумніву, що існування українських автономних форм, хоч би й сильно вже обмежених і поруйнованих, підтримувало в українськiм громадянстві і почуття своєї особистості і цей український патріотизм — «республіканські мисли», як їх назвав Румянцев. З цього погляду заховання Гетьманщини при давніших правах і порядках було все таки важне і корисне. Громадянство українське не було вироблене політично, національне почуття його було слабке, народні елементи в культурі малі; з огляду на це збереження форм політичної окремішності навіть тих, які ще зісталися, було важне для збереження і поглиблення

*) М. Грушевський — Ілюстрована історія України, Київ — Відень 1921., ст. 430

**) М. Грушевський — тамже, ст. 431

національного почуття. Можна напевно сказати, що якби ці українські форми не були покасовані, а задержані далі, вони б не дали потонути дорешти українському громадянству (його вищим інтелігентним верствам) в російському морі, як це сталося по скасованні української автономії.»*)

Ми свідомо ухилилися від основної теми, щоб нагадати історичні події XVII, XVIII та XIX століття, на тлі яких розвивалося чи скорше занепадало українське національне життя. Без такого бодай найкоротшого історичного екскурсу не все було б зрозумілим у дальшому викладі, принаймні для середнього читача.

В другій половині XVIII століття в Західній Європі почало з'являтися зацікавлення народньою творчістю, мовою та звичаями. Англійські й французькі вчені і філософи, замість панівного доти державно-династичного принципу, що зовсім не числився з народом, — лише з територією, що належала чи переходила до тієї чи тієї династії, почали проповідувати ідеї «суверенности» народу, себто що найвище право належить народові, а також ідеї про «природжене» право кожної людини на волю. Французька революція (1789), що виходила з таких засад, дала сильний поштовх до ширення цих ідей.

Ці нові ідеї скоро найшли відгук і в Україні. Перші прояви національного відродження з'явилися на Лівобережній Україні, що належала до Росії.

Говорячи про зросійщення української провідної верстви й початки національного відродження, М. Грушевський пише**) — «...на ґрунті сього роздвоєння національної душі української інтелігенції згодом починають виростати серйозні прояви національного почуття — головно на цункті прив'язання до українського слова, усного і письменного, як найбільш живої й яскравої прикмети своєнародного українського життя.»

В другій половині XVIII століття з'являються багате нових історичних компіляцій із літописів та хронік. Українці, що почали працювати в російській літературі та журналістиці, друкують матеріали до історії рідного краю, козаччини, Гетьманщини; інші збирають архіви й бібліотеки, щоб урятувати українську старовину від забуття та загибелі (А. Чапа). Уже згадуваний Григорій Полетика (1725 — 1784) написав з великим національним піднесенням свою знамениту «Історію русів» (себто — Історію України). Ва-

*) М. Грушевський — там же, ст. 431

**) М. Грушевський. Там же, ст. 484

силь Капніст (1757 — 1823) написав скорбну «Оду на рабство» з приводу запровадження в Україні кріпацтва. Тоді ж діяв і славний український філософ Григорій Сковорода (1722 — 1794). 1798 року Іван Котляревський видав написану народньою мовою «Енеїду», а 1819 р. вперше показано на сцені його п'єсу «Наталка Полтавка». З початком ХІХ століття виходять цілий ряд збірників українських народніх пісень, народніх дум, приказок тощо (Цертелєва, Максимовича, Лукашевича). 1818 року з'являється перша українська граматика Павловською, а 1822 року — перша наукова історія України Д. Бантиш-Каменського. 1805 року засновано в Харкові університет, між професорами й студентами якого ближчого часу бачимо Петра Гулак-Артемовського, Григорія Квітку-Основ'яненка, етнографів Амвросія Метлинського та Ізмаїла Срезневського, так само відомого історика Миколу Костомарова й ін. Починається серйозне вивчення української мови та історії.

Чимало гірше стояла справа на Правобережній Україні, що лише 1795 р. відійшла від Польщі до Росії. Там усе було спольщене — уряд, школи цілком польонізовані. Народ пригнічений жорстокою панщиною. Російський уряд, перебравши Правобережжя, мало всім тим турбувався, здавши всі культурно-просвітні справи на опікуна Віленської шкільної округи Адама Чарторийського. Лише згодом почали вживати заходів, щоб паралізувати польські утиски. 1834 року засновано Київський університет, що скоро зробився осередком ідейного українського життя. В ці роки з'являються талановиті українські письменники Євген Гребінка, Пантелеймон Куліш та інші. 1840 року в Петербурзі виходить «Кобзар» тоді ще молодого Шевченка. Утворюється Кирило-Методіївське Братство, що своїм завданням ставить визволення як українського, так і інших слов'янських народів від соціального й національного поневолення.

На Західньо-українських землях початок національного відродження запізнився на ціле століття. Жорстока польська окупація роздушила всяке національне життя. Вся інтелігенція була попольщена. Народ конав у непосильній панщині. Лише від 1773 року, коли Галичина відійшла до Австрії, де з'єдналася з Буковиною та Закарпаттям, прийшло певне полегшення. Освічений молодий цісар Йосиф ІІ видав ряд законів, що полегшували долю простого люду та піднесли освіту української людности, звільнивши від насильної полонізації. Так само поліпшено долю уні-

ятського духівництва, що ледве животіло під утиском католиків.

Народні маси, що ще в XVII столітті чинили відчайдушний спротив запровадженню угії, звикли до неї і вже твердо тримались цього кров'ю накинутаго їм обряду, який все ж оберігав їх від польщення. Народ ретельно додержувався своїх стародавніх народніх звичаїв. Єдиною в Галичині культурною силою залишалось уніяцьке духівництво.

1784 року у Львові засновано університет, де ряд дисциплін мав викладатись українською книжною мовою. Всі ці заходи підняли на духові українську людність. Але перші паростки національного відродження в Західніх українських землях з'являються лише в 30 — 70-х роках XIX стол. 1837 року Маркіян Шашкевич (1811 — 1843) разом із своїми товаришами Іваном Вагилевичем і Яковом Головацьким видав у Будапешті першу книжку народньою мовою — збірник «Русалка Днестровая». Маркіян Шашкевич був людиною освіченою й добре обізнаною з українською літературою підросійської України, що в ті роки вже досягла не абиякого розквіту. Проте говорити про початки національного відродження Галичини можна лише після революції 1848 року, що вибухла в Австрії під впливом французької революції.

В кінці 1848 року у Львові з'їхалася «Руська Рада» (галицькі українці, як відомо, називали себе русами-русинами), що поставила перед урядом ряд домагань щодо політичних і культурних потреб української людности та почала видавати свою газету «Зоря Галицька». Наляканий революцією австрійський уряд скасував панщину (хоч переважна частина землі залишилася в руках польського панства) та надавав деяких обіцянок у частині національного життя, які поспішив забрати назад після того, як повстання в Мадярщині було придушене за допомогою російського війська. З усіх обіцянок залишилось українцям лише заснування при Львівському університеті катедри української мови й письменства. Але від 1850 року запанувала реакція, й українське життя в Галичині знову замерло. Так само в Буковині й Закарпатті справа обмежилася, власне, тільки скасуванням кріпацтва.

* * *

В шестидесятих роках минулого століття після польського повстання (1863) в Росії почалися переслідування всього українського. Український рух стали вважати за небезпечний для російської імперії. Один із провідних іде-

ологів цього наступу був відомий російський публіцист М. Катков, що дуже гостро виступав проти українських «сепаратистів». Цю шалену кампанію охоче підтримувала російська провідна верхівка. Це ж саме в цих роках відомий міністер народної освіти граф Валуєв у своєму обіжникові (1863), написав своє знамените: «никакого малоросійського язика не было, нет и не будет». Закриттям петербурзької «Основи» та «Чернігівського листка» українська патріотична інтелігенція та українські письменники були позбавлені будь-якої можливості промовляти до свого народу рідною мовою.

І ось тоді в полтавській українській громаді (Ол. Конисський, Д. Пильчиків, М. Драгоманів та ін.) виникла думка перенести український літературний центр із Кисва в Галичину до Львова, де, користуючися з австрійської ліберальної конституції, розбудувати український літературно-видавничий осередок. Цю думку гаряче підтримали кияни. Склали статут літературного т-ва імені Шевченка, зібрали для купівлі друкарні та інших початкових витрат 6 000 карб. (переважну частину цієї суми склали полтавці Ол. Конисський, Д. Пильчиків, М. Жученко, М. Драгоманів та відома землевласниця Єлисавета Милорадовичка) й вирядили до Львова Михайла Драгоманова, що вже кілька разів бував там і мав потрібні зв'язки.

Фундаторами товариства стала група галицьких українських діячів з 9-х осіб, що мали надати товариству, так би мовити, офіційного обличчя перед австрійською владою. На чолі цієї групи став провідник галицьких народовців О. Степан Качало, що був при тому послом до австрійського парламенту й узяв дяку участь у фінансуванні цієї справи. Статут літературного товариства імені Шевченка затверджено 11. грудня 1873 року. На голову т-ва поставлено Кирила Сушкевича. До речі, з дев'ятох галицьких громадян, що були офіційними фундаторами т-ва, лише три мали стосунок до літератури (брати Омелян та Олександр Огановські, професори Львівського університету, та Юліян Рсманчук, учитель середньої школи), решта — це просто українські патріоти службовці, купці тощо, що бажали якось прислужитись українській справі.

Своїм завданням товариство ім. Шевченка ставило дбати про розвиток української літератури й мови. Поборюючи провінційну обмеженість тодішніх галицьких діячів, як пише Володимир Дорошенко*), — прокладати шляхи до світової літератури.

*) В. Дорошенко — там же

Отже товариство імені Шевченка постало не наслідком національного розвитку Галичини, а з ініціативи її засобами наддніпрянських українців. Так само перетворення Літературного Товариства на Наукове (1892) було проведено в основному заходами відомого громадського діяча, наддніпрянця Олександра Конисського. Наголошуємо це тому, що лише з заснуванням НТШ можна говорити про відродження української науки та початки творення української наукової мови.

Проте ще багато років робота НТШ перебувала на досить низькому рівні. Пояснюється це тим, що галицька українська громада ще не доросла до виконання завдань, що їй було поставлено перед НТШ, а наддніпрянці з ряду причин не могли перекинути до Львова належну кількість підготованих кваліфікованих кадрів. Громадськість Галичини з величезною напругою ледве що справлялася з роботою заснованої 1868 р. «Просвіти», цього старанно плеканой дитини української галицької громади.

Лише з початком 90-х років настало поживлення. З одного боку, в Галичині народилися молоді сили, що зводили бій із старсю галицькою провінційною обмеженістю та поширеним тоді москвофільством. Рухові радикальної молоді з Іваном Франком на чолі, під ідейною зверхністю Михайла Драгоманова, як пише В. Дорошенко, — удалось нарешті «розворушити затхлу атмосферу відсталой австрійської провінції, якою тоді була Галичина.*)

Та найбільшою подією для національно-культурного й політичного життя всієї соборної України був переїзд до Львова (1894) професора Михайла Грушевського, що його на рекомендацію проф. В. Антоновича було запрошено до Львівського університету на катедру української історії. Цей молодий, повний бурхливої енергії вчений, український патріот, гарячий поборник ідеї соборности відразу став до праці й протягом короткого часу зумів об'єднати навкруги себе всі найкращі національні сили. Він створив у Львові наукову школу української історії, згуртував навколо себе й виховав із числа найталановитіших своїх студентів, переважно місцевих галицьких, цілу фалангу науковців-істориків, спрямовуючи їхню діяльність від вузько провінційної сфери на широкі загальноукраїнські обшیری. Досить згадати таких, як видатний знавець козаччини Іван Крип'якевич, дослідник гетьманщини Іван Джеджера, знавець Виговщини Василь Герасимчук, Степан Томашівський та інші.

*) В. Дорошенко — там же

Незабаром після приїзду до Львова Михайло Грушевський узяв на себе головування в Науковому Товаристві ім. Т. Шевченка, а 1895 р. й редагування «Записок Наукового Товариства». За короткий час він вивів НТШ із багаторічного животіння, поставивши його на рівень західноєвропейських академій наук, з якими наладнав і стало підтримував науковий обмін. Звідси, власне, й починається українська наука та плекання української наукової мови. Із 155-х томів «Записок Наукового Товариства» — 110 видав М. Грушевський. Наполегливою працею М. Грушевський згуртував навколо НТШ дуже багато видатних співробітників. Із величезного реєстру наведемо бодай кілька імен. Володимир Антонович, Микола Вороний, Павло Грабовський, Борис Грінченко, Марко та Олександр Грушевські, Володимир та Дмитро Дорошенки, Василь Доманицький, Сергій Єфремов, Павло Житецький, Олександр Конисський, Агатангел Кримський, Орест Левицький, Вячеслав Липинський, Іван Огієнко, Володимир Перетц, Володимир Чехівський, Дмитро Яворницький та багато інших.

1898 року, в століття «Енеїди» Котляревського, за ініціативою М. Грушевського, замість тижневика «Зоря», що вже не міг задовольнити тогочасних вимог української інтелігенції, засновано «Літературно-Науковий Вістник», навколо якого об'єдналися всі найкращі літературні сили з обох берегів Збруча: В. Винниченко, М. Коцюбинський, Л. Мартович, О. Олесь, В. Стефаник, Леся Українка, Іван Франко, М. Черемшина та багато інших. «ЛВН», як і тижневик «Зоря», дуже сприяли витворенню української літературної мови.

Михайло Грушевський був тим, хто найбільше сприяв остаточному перетворенню Галичини в національно-свідому українську силу. Кажемо — остаточно, бо початок цього перетворення етнографічної маси відсталого австрійської провінції в націю почався трохи раніше. Процес національного самоусвідомлення поглибив і вивів на широкі «шляхи європейської цивілізації» емігрант-полтавець Михайло Драгоманів, що його за наполегливу дбайливість про галицьке населення сучасники назвали — Михайло Галицький. Це ж він був одним із головних засновників «Товариства ім. Т. Шевченка». Це ж про Драгоманова, незабаром по його смерті, публікуючи листування з ним, у передмові до другого тому (1908) Іван Франко писав:

«...я розумію ясно, як мало ми, його учні, розуміли його за його життя, як мало ми здібні були піднятися на ту висоту знання і поглядів, на якій він стояв і з якої не спус-

кався ніколи. Він був для нас правдивим учителем, і вповні безкорисно не жалював праці, писань, упімнень і навіть докорів, щоб наводити нас, лінивих, малоосвічених, вирослих у рабських традиціях нашого глухого кута, на кращі, ясніші шляхи європейської цивілізації. Можна сказати, він за вуха тяг нас на той шлях і коли з генерації, що більш або менш стояла під його впливом, вийшла якась користь для загального і нашого добра, то це в найбільшій мірі заслуга покійного Драгоманова.»*)

М. Грушевський здійснив заповіт Драгоманова, що закликав своїх земляків-наддніпрянців не шкодувати сил для підняття культурного рівня та національної свідомости галицьких українців, щоб у потрібну хвилину поставити її (Галичину) на службу національного відродження всієї України. І справді — революція 1905 року дала змогу Михайлові Грушевському повернутися на матірню землю. Року 1907 він засновує в Києві «Українське Наукове Товариство», переносить до Києва «Літературно-Науковий Вістник», організовує в Києві, Харкові, Катеринославі книгарні «ЛНВ» і т. ін.

Нарешті додамо ще один факт, а саме: заснування Союзу Визволення України в роках першої світової війни. Союз Визволення України заснували також наддніпрянські українці-емігранти (з років революції 1905 р.). Очолювала союз президія в складі: В. Дорошенко, А. Жук, М. Меленевський та О. Скоропис-Йолтуховський. Союз Визволення України поставив перед собою завдання боротися за створення Самостійної Української Держави. Союз Визволення України створив із підросійських полонених українців кілька добре навчених українських дивізій, що, як відомо, відіграли визначну роль в роки Української Визвольної Війни.

На цьому ми закінчуємо аж надто коротку пригадку з історії боротьби українського народу за свою національну культуру, за своє самоствердження як окремішньої нації.

Поперше — розміри журнальної статті не дають можливості висвітлити це питання з вичерпною повнотою — для цього потрібні сотні сторінок. Подруге — і це головне — навіть такий короткий огляд історичних подій за останніх три сторіччя яскраво й беззаперечно показує справжні джерела українського національно-державного руху.

*) Подаємо за Д. Дорошенком. «В оборону пам'яті великого українського вченого і діяча». («Укр. вісті» за 1949 рік ч. 55/312)

Ми розуміємо жалі і вболівання російської імперіалістичної напівінтелігенції; ми розуміємо, що їм тяжко звикнути до думки втратити багатющі землі й надра України; ми розуміємо, що керенсько-мельгуновцям уже нічого не залишилося, як творити всілякі несусвітні «теорії». Але ми тут нічого не можемо порадити...

Хібащо нагадаємо (можливо, що колись це дійде до свідомості), що саме російська керівна верхівка зробила все від неї залежне, щоб здискредитувати ідею можливості братнього співжиття двох слов'янських народів — українського і московського. А така можливість була...

Хто знає, — може така можливість знову колись поставне в дальшому майбутньому, якщо до влади в Росії прийде, нарешті, російський народ і його справжня інтелігенція. Може десь у майбутньому два суверенні народи — український і російський — найдуть взаєморозуміння. Та про це тепер рано згадувати. Покищо і по той, і по цей бік залізної заслони панує нестриманий зоологічний російський шовінізм.

Що ж зробила російська керівна верхівка, щоб налагодити братнє співжиття з народами, що їх свого часу вогнем і мечем було загнано до спільної імперської тюрми? Нічого! Навпаки — на найменші прояви українського національного життя, на прояви українських національних прагнень Москва незмінно відповідала жорстокими погромами.

Світової слави російській історик і письменник-мислитель проф. Г. Федотов у статті «Гибель імперий»*) писав: «Бессмысленные преследования украинской литературы перенесли центр национального движения из Киева во Львов в Галиции»... а «...мы попрежнему упрямо продолжали считать малороссийский язык лишь областным наречием русского, хотя слависты всего мира, включая Русскую Академию Наук, давно признали это наречие за самостоятельный язык»...

На наших глазах рождалась на свет новая нация... а они (російські націоналісти — Ф. П.) ответили усиленной руссификацией, травлей инородцев, издевательствами над украинцами и еврейскими погромами...»

Величезний успіх, з яким пройшла збірка на пам'ятник Тарасові Шевченку (1911), велична мирна національна демонстрація, що в неї перетворився похорон славетного ук-

*) Проф. Г. Федотов. «Гибель імперий» («Новый журнал» за 1947 г. №16. Нью-Йорк.)

раїнського композитора Миколи Лисенка, коли кілька десятків тисяч киян — української національної інтелігенції та академічної молоді вийшли на вулиці, щоб провести в останній путь свого співця (1912), так налякали Петербург, що він не найшов нічого розумнішого, як відповісти забороною святкувати сторіччя народження поета й пророка України Тараса Шевченка (1914).

Ба більше — наказом київського генерал-губернатора та московського амбасадора в «духовій» частині — митрополита Київського Флавіяна заборонено духовництву України відправляти панахиди по померлому поетові. Так, так, це не злий жарт, а записаний до історії факт — ЗАБОРОНЕНО ВІДПРАВЛЯТИ ПАНАХИДУ ПО ПОКІЙНОМУ ТАРАСОВІ ШЕВЧЕНКУ... і заборонено з санкції вищого ієрарха московської Православної Церкви в Україні.

А коли на знак протесту проти такого обурливого вчинку адміністрації понад 100 000 киян, помолившись на площі перед св. Софією та собором св. Володимира, з національними прапорами рушили походом по всьому місту, співаючи національний гімн та революційних пісень, київський генерал-губернатор відповів козацькими нагаями та численними арештами демонстрантів.*) Два дні понад сто тисяч киян маршували вулицями Києва, протестуючи проти зухвалої сваволі російських ура-націоналістів...

А хіба російська шовіністична кліка, що оточувала престол останнього царя Миколи II, зробила з того якісь конструктивні висновки?

Ні! А з початком війни (1914) відповіла розгромом українських культурно-освітніх закладів, а далі ще нечуваним погромом українців Галичини, що справді нагадував часи Батиевої навали. Недарма Мілюков із думської трибуни назвав тоді той погром «європейським скандалом».

Коли ж делегація від петербурзької української громади звернулася до згаданого вже «ліберального» міністра закордонних справ Сазонова, що його вважали за «європейця», з проханням припинити нелюдські переслідування й масові депортації населення та особливо галицької інтелігенції й уніяцького духовництва, що зворушливо нагадувало пізніше сталінське «розкуркулювання», — то цей «найліберальніший» Сазонов відповів дослівно: «Що ви хочете? Тепер то й випав найбільший зручний момент для

*) Микола Ковальський. «Шевченкові роковини в Києві 1914 року» («Українські вісті» ч. 20/217 за 1949 р.)

того, щоб раз назавжди покінчити з вашим українством!»*)

Міністер Сазонов прозрадив приховані пляни Петербурга, — бо справді один із головних завдань війни 1914–17 років царська влада ставила знищити розбудований надніпрянською еміграцією в Галичині осередок української культури, отой український П'ємонт, та разом уже три єднати Галичину до Росії і цим способом навіки позбутися цього осоружного «українського питання».

Але сталося не так, як того собі бажали при царському дворі. Доведені до розпачу народи «російської тюрми» відмовилися далі коритись наскрізь прогнилій царсько-поміщицькій камаріллі, знищили в огні революції всю ту нагого, потріб, уцілілі рештки якої бродять ще й тепер по європейських та американських смітниках і все ворожать про велику Російську імперію та оте «непередрішення». Щоправда, ту так довго сподівану свободу, і в підкорених народів і в самого російського народу, підступно захопили большевики. Та це вже інша тема, і тут на ній спинятися не будемо.

Так діяли й «плянували» царські підсобники. А можесучасні провідні кола російської еміграції порозумнішали, може вони чомунебудь навчилися за 37 пореволюційних років? Подивимось!

Щоб не зловживати терпінням читача, не будемо пригадувати ганебних діянь (і в роках 1917 — 18. і тепер) так званого революційного «главноуговаривающего» — А. Керенського, не будемо пригадувати зоологічні «ікли» петроградського меншевицького соціалізму (мовиться про офіційно проваджену соціалістичну лінію під редакцією щойно згаданого «всешутейшого» п. Керенського, хоч серед меншовиків було немало людей високо-ідейних, чесних революціонерів), соціалістична політика якого в роках революції нічим не різнилася від найгірших часів царської реакції. Не будемо також пригадувати різних махрових реакціонерів з їхнім гаслом «тащить и не пуцать», а передамо слово представникові «найпрогресивніших» кіл, що намагаються видавати себе за речників російського народу і його прагнень, — передамо слово керівникові неславної пам'яті КаЦАБ-у п. Мельгунову.

В своїй брошурі «Единая или расчлененная Россия», що є, очевидно, політичним кредо керечьсько-мельгуновсько-

*) Дмитро Дорошенко. Мої спомини про недавнє-минуле (1914 — 1918). Видавництво «Голос України». 1948.

го єдинонеділимства, цей «найпрогресивніший» лідер, за-суджуючи ідею «вольного ссоюза вольных народов Востока» (ідея Чернова), захоплено радить «новой России», що могла б постати після повалення большевизму, наслідувати методи діяння московської комуністичної влади:

«...Ибо подобная формула («вольного союза...» — Ф. П.) при свободном строе без принудительного жестокого государственного пресса большевистского типа открывает путь к расчленению России.»*)

І трохи далі:

«...Какой смысл во имя весьма сомнительных демократических принципов превращать Россию в Московию, а потом вновь собирать, в осложнившейся обстановке, освобожденные народности в одно целое? Эксперимент тем более бессмысленный, что коммунистический пресс за 30 лет укрепил сознание общности всех народов, составляющих Россию.» (там же, стор. 10) .

Ось про що мріють ті, що з ними нам радять укласти «Діловий союз»...

Проте не всі росіяни були Сазоновими, Пуришкевичами, Дубровіними та Керенськими. Ми знаємо й таких росіян, як М. Бакунін, що свого часу казав:

«Хотим, чтобы Польше, Литве, Украине, Финам и Латышам прибалтийским, а также и Кавказскому краю была возвращена полная свобода и право распоряжаться собою и устроиться по своему произволу, без всякого с нашей стороны вмешательства, прямого или косвенного»**)»

Ми знаємо й великого російського демократа Герцена, який з нагоди польського повстання писав:

«Хмельницкий не из любви к Москве, а из нелюби к Польше отдался царю. Москва, или лучше — Петербург, обманули Украину и заставили ее ненавидеть москалей. Как же решить вопрос о ней?... Украину следует... признать свободной и независимой страной...» («Колокол». 34, 1857).

Іншим разом, звертаючися до росіян, Герцен писав:

«И отчего же нам с Польшей, с Украиной, с Финляндией не жить как вольный с вольным, равный с равным? Отчего же всех мы должны забирать в крепостное раб-

*) С. Мельгунов. «Единая или расчлененная Россия» (стор. 9 —10).

**) М. Бакунін. Т. III, ст. 89. (Подасмо за Г. Кулик «Освобождение» №5 за 1953 р.)

ство? Чем мы лучше их?...» (Герцен. Сочинения, т. 16. ст. 211).

Ми знаємо також російського письменника й патріота Д. Мережковського, який, спостерігаючи приречене борсання великодержавницьких недобитків, писав:

«С неумолимой, роковой однообразностью каждая русская сила, собиравшаяся на большевиков, начинала с того, что кого-нибудь «не признавала»... Мы содрогались, мы хохотали истерическим хохотом отчаяния, а они со всей преступной тупостью (чесною, быть может) объявляли, что не позволят расчленять Россию... Вот эти седые и лысые души губят Россию, нас и себя... А мы — не только не боимся никакого «расчленения» царской России: мы хотим этого расчленения...» *)

Ми знаємо ще відомого російського історика й письменника-мислителя, уже згадуваного проф. Г. Федотова, що одним із перших з-поміж російської еміграції виступив проти її шовіністично-імперіялістичних упереджень щодо національно-визвольних прагнень завойованих Росією народів. Один із небагатьох, що мав мужність, дивлячись правді у вічі, заявити про російсько-націоналістичне походження большевизму.

Ми знаємо ще багатьох росіян, справжніх російських інтелігентів, не засліплених імперіялістичними маячіннями, як Б. Анненський, митрополит А. Іноземцев, нарешті ми знаємо й такого росіянина, як Георгій Олексійович Алексінський — творець російського, — не імперського! — а російського **національного** об'єднання, що ставить своїм завданням налагодження мирного братнього співжиття з суверенними неросійськими народами, що свого часу були поневолені російською імперією.

Закінчуючи, констатуємо, що ні одна зі згаданих «теорій» про походження українського самостійництва не погоджується з історичною правдою. Ідея самостійности є вислідом органічного розвитку здорового національного почуття молодій українській нації, що її сотнями років поляки, з одного боку, а москалі, з другого — намагалися знівелювати, денационалізувати, та все дарма.

Український нарід упевнено йде до свого національно-державного самоствердження і ніяким «непередрішенням» цього процесу не спинити. Україна пережила польське па-

*) Д. Мережковский. «Царство Антихриста».

нування, пережила московську неволю, пережила страхітливий 33-й рік, переживе й «непередрішенців».

Крім «непередрішенців», отих російських недобитків, є ще російський народ, є його справжня інтелігенція, і з ними українці завжди знайдуть спільну мову.

Західній світ у небезпеці

Від Редакції:

Сальвадор де Мадаріяга, почесний голова Світового Ліберального Союзу, колишній довголітній амбасадор демократичної Іспанії у Великобританії і Франції, один із чоловічих діячів кол. Ліги Націй у Женеві, протягом багатьох літ перебуває як емігрант у Англії. Мадаріяга є професором на оксфордському університеті. Його статті, друковані у ліберальній пресі, відзначаються завжди свіжістю думки і сміливістю ставлення проблем. Мадаріяга належить до нечисленних політиків і публіцистів західного світу, що займають безкомпромісову поставу до кожного тоталітаризму та імперіялізму. Його стаття, що її нижче публікуємо дає гостру аналізу цієї критичної фази, в якій опинилась зараз політика західного світу у ставленні до советського імперіялізму. Ця стаття була вперше опублікована у відомій швайцарській газеті «Нос Цюріхер Цайтунг».

Британська преса наділила Ідена великодушними похвалами за його витривалість, яку він витрачав тиждень за тижнем для комуністів, надіючись на успішне закінчення Женевської конференції. Є така арабська приповідка, яка каже: «Якщо ти мене **раз** обманиш, тоді **ти** винен, на другий раз винен уже я сам». Іден мабуть все ж таки не забув випадку з 16 поляками, що трапився дев'ять років тому. В Ялті було постановлено, що до Люблинського Національного Комітету (комуністичний маріонетковий уряд у Польщі) мало бути докооптовано певне число провідників польського резистансу проти Гітлера, щоб таким чином створити уряд, який був би акцептабельний і для За-

ходу і для Сходу. Іден подав тоді Молотову низку прізвищ людей, що підходили для створення такого коаліційного уряду. Після того, коли полковник Піменов, з советської державної поліції, дав урочисті гарантії відносно їхньої безпеки, провідники резистансу наважились виступати публічно. Зараз же після того ті люди нагло зникли і щойно під час конференції у Сан-Франціско роз'яснилась містеріозна афера, коли Молотов повідомив Ідена, що 16 загублених поляків знаходяться у советській в'язниці. Щонайменше один із них все ще там сидить.

Це не означає нічого іншого як: Женевська конференція може мати на папері «успіх» або «неуспіх». Вартість всякого писаного «домовлення» буде одначе рівнятися нулеві. Стільки про позитивну сторінку цієї нещасної зустрічі.

Що ж можна сказати про негативну сторінку? Женевська конференція відбувається на темнішому фоні, ніж його колинебудь людство бачило. У Мюнхені ворог мусів рахуватися з постановом потужної коаліції, яка потім — у кінцевому результаті, — не зважаючи на деякі помилки, досягнула перемоги. Сьогодні існують тільки два табори: з одного боку — комуністичний бльоку, який змагається до того, щоб советизувати Європу й Азію і тим самим підготувати загладу Америки та з другого — так званий вільний світ, який не знає, чого хоче.

Сила комуністичного бльоку полягає на сталій дисципліні його партійних кадрів і на природній спільноті інтересів пануючих класів у Китаї і в Советському Союзі. Довкола цього ядра комуністичної сили лежить слабка зона: ненависть поневолених народів, що їх Советський Союз утискає політично і експлуатує економічно. Не бракує позначок того, що подібні почування (ще не ненависть, але все ж таки недовір'я) існують серед азійських народів, яких Китай також хотів би «визволяти» тим самим способом, яким Советський Союз «визволив» своїх європейських сателітів. Поза тією слабою зоною лежить знову широкий простір впливів: комуністичні партії та їхні поплентачі у всіх частинах світу. У цьому зовнішньому просторі впливів сила комуністичного бльоку базується передовсім на єдності й одноцілості його політики.

Лінія поділу поміж поодинокими частинами комуністичного бльоку пробігає горизонтально. Вона розділяє народні маси від тих нечисленних, які мають владу. На Заході знаходимо майже тільки виключно вертикальні розподіли, які покриваються з границями країн. Втомлені демократією

і лібералізмом, а також клясовою боротьбою, західні нації (існують два винятки, до яких ще вернемось) застрягли ще глибоко в епосі націоналізму. Вони недовіряють одна одній і нездібні пізнати смертельної небезпеки, на яку себе у своїх дрібничкових конфліктах виставляють. Якоїсь мети своєї політики, крім бажання остатись у спокої та присвячуватись своїм власним справам, вони не знають.

Коли ми навіть сприймаємо, що небезпека третьої світової війни, якщо така не вибухне через якунебудь дурноту, є невелика, бо обидва табори перебувають під жахом перед наслідками такої катастрофи, то все ж таки існують великі небезпеки у сьогоднішній ситуації. Важливі позиції, як Корея та Індо-Китаї втрачаються непомітно крок за кроком і щораз нові явища таких втрат маюць далекойдучі політичні наслідки. У сателітних країнах, а також у Советській Росії і в Китаї комуністична меншість зміцнює своє панування над поневоленими масами, а в Італії і Франції існує загроза, що комунізм, користуючись демократичними методами, вийде переможцем.

В обох названих країнах комунізм володіє доброю одною третиною громадянства і в обох націях існують сили, які безнадійно роз'єднали б Захід, коли б дійшли до влади. В обох країнах впливові частини міщанства співпрацюють з комунізмом, у розпачливій надії, що зможуть врятувати свої голови, коли б дійшло до крайности.

Володарі в Москві і Пекіні керуються стійкою і невідмінною стратегією і в своїх тактичних рішеннях виявляють таку спритність і здібність до пристосувань, що Макіавеллі тільки це б собі міг бажати. Вони не резигнують ні з одного сантиметра їхньої території, ні одного грама їхньої сили і посилюють з дня на день озброєння. Зате заливають світ закличками про мир, уявною готовістю до мирного співіснування і пропозиціями про торговельний обмін поміж Сходом і Заходом. Все це знаменито служить їхнім цілям.

Одним з їхніх найбільш улюблених інструментів є «конфєренція» — інституція, яка їм дає змогу до вподоби керувати хитаннями настроїв західних народів поміж страхом і надією. У тій ділянці вони розвинули велику майстерність. Знаменитим прикладом цієї техніки був спосіб, як Молотов і Чу Ен Ляй вжили суворих тонів, щоб повалити уряд Лянделя, а потім лагідних, щоб дати підтримку плянам Мендєс-Франса.

З чого складається стратегія і тактика Заходу і з чого зона повинна складатись? Сьогодні немає ясно випрацьо-

ваної мети західньої політики, згідно з якою могли б орієнтуватись вільні народи Європи, Азії, Африки й Америки. Така мета могла б спиратись на розсудній організації нашої планети під гаслом свободолюбивих засад. Вони мали б виразно проповідувати визволення народів, що терплять під советською тиранією. Це не означало б в жодному випадку війни, так само, як комуністичні задуми підкорити собі світ, не означають війни.

Поодинокі акції мусіли б керуватись тією стратегією. Коли Захід заявить виразно свою солідарність з поневоленими народами Європи, тоді поставить себе у протилежність до поневолювачів і не матиме з ними нічого спільного. Це зміцнило б довір'я і мораль поневолених народів, а також занепокоїло б поневолювачів, зменшуючи тим самим правдоподібність війни. Водночас це здискредитувало б комуністичні партії у вільному світі, а передовсім у Франції та Італії.

Важливу частину відповідної тактики мусіло б творити цілковите припинення якогонебудь торговельного обміну з Москвою і Пекіном. Очевидно, такий засіб не вдасться ніколи стовідсотково застосувати, але через бойкот можна б досягнути чотирьох речей: **поперше**, те що проскочило б поміж бльокадою, коштувало б советам багато дорожче, ніж сьогодні, коли західні країни топчуться собі взаємно по п'ятах, щоб продавати свої товари комуністам; **подруге**, деякі важливі товари (наприклад, кулькові вальці) можна б їм взагалі затримати, що мало б консеквенції для цілої продукції Сходу; **потрете**, моральний престиж Заходу підвищився б, а престиж Москви і Пекіну впав би, замість зворотнього явища, як це є сьогодні; **почетверте**, єдність Заходу, яка сьогодні, наслідком змагання за торгівлю зі Сходом, розпалась, була б наново налагоджена. Не треба спеціально підкреслювати того факту, що всі доставки товарів обом комуністичним потугам звільняють відповідні позиції продуктивності, які можуть бути використані на озброєння. Риболовні човни, наприклад, являються не дуже то й небезпечною зброєю, але за кожне риболовне судно, яке постачає Великобританія, Советський Союз може будувати міноносець для своєї фльоти. Одинокую відповіддю на цей факт є бойкот.

Ми далекі такого однозначного становища. Вашингтон говорить, щоправда, з повною потрібною ясністю про значення військової сили, але під оглядом стійкості моральних сил є нерішучий аж до меж незрозумілості. Великобританія

нія, докладно дивлячись, знаходиться у фарватері беванітів, політика яких визначається страхом, щоб не програти наступних виборів і не забезпечити підтримку політики консерваторів. Старий лев уже не реве; він тільки трохи муркотить, щоб викликати в російського ведмедя хоч би навіть холодну усмішку. Його законним наслідком є надто добре вихований дипломат, щоб можна піднести голос понад лагідний тон Форейн Оффіс-у. А Етлі, холоднокровний, зрівноважений, обережний Етлі їде до Китаю на приязні відвідини. В той самий час вертається з Женеви Геролд Увілзон з переконанням, що Чу Ен Ляй нічого собі так не бажає, як добрих стосунків з Великобританією; мабуть він забув (або зовсім не знає), що китайці уміли вже тисячу років тому скривати свої дійсні думки, коли британці ще голі і зі шкуряними фартухами на бедрах бігали у лісах Норфолку.

Про негативні сторінки Женевської конференції не можна мабуть, після сказаного, мати якихось сумнівів. Теперішня ситуація у Індо-Китаї є у великій мірі результатом корейського хаосу, в якому співвинні голосні протести, що за кожним разом підносились із лавок Лейбор Парті у британському парламенті, коли якийсь американський пілот зважся наблизитись на сто метрів до річки Ялу. Індо-китайська конференція послужила на те, щоб був здійснений кожний поодинокий із однозвучних задумів Москви і Пекіну, але щоб не була здійснена ніяка з протилежних собі цілей Заходу. Ця конференція піднесе престиж володаря Москви і Пекіну в очах їхніх народів, вона ще більше знеохотить поневолені народи Європи, зміцнить позицію Пекіну у цілій Азії та скріпить комунізм і неутралізм в Італії і Франції. В середині західної спільноти вона стане джерелом підозрінь і ресентиментів, а погляди робітничих мас від Індо-Китаю до Парижу будуть ще частіше керуватись у напрямі Москви.

Такий же каталог фатальних наслідків стосується візиту британської делегації лейбористів до Китаю. Рівного жесту безвідповідальности не можна собі взагалі уявити. Але коріння британських блудних кроків лежить, на жаль, у промові Черчіля від 11. травня 1953 року. Ми мусимо всі поносити консеквенції цієї великої помилки. Від того дня громадська думка західних держав попала на блудну дорогу. Будучи жертвами підступної московської пропаганди миру, державні мужі Заходу осмілюються ще говорити тільки у термінології тієї пропаганди. Поклони перед «ми-

ром» стали на Заході питанням доброго тону, так як на Сході практикувалось чолобиття перед Сталіном. І таким чином Советський Союз за допомогою Сілверменів і Беванів з лівиці та голодних на експорт підприємств з правиці може у вирішальний спосіб впливати на зовнішню політику великої і гідної нації.

Результат конференції в Женеві все те підтвердив. Зачароване слово «мир» має закрити поразку Заходу на військовому і моральному полі, наслідки якої є непроглядні. Для Заходу ця подія означає, щоправда, мир, але мир, якого не можна вітати повним серцем і мир, який мабуть недовго триватиме. Тільки для комуністів цей результат дає причини до правдивої радості. Деякі газети західнього світу, і то газети не маловажні, дивуються все ще, чому ж то комуністичні уряди поробили відносно легко поступки в індо-китайському питанні. Здається, що вони не можуть зрозуміти, що комуністам не йшлося у Женеві про те, щоб знайти розв'язку для Кореї та Індокитаю, але виключно за те, щоб роз'єднати Захід. Тому вони мусіли, очевидно, бути непоступливими відносно Китаю, щоб таким чином зайняти демонстративну позицію проти Сполучених Штатів Америки, але піти на поступки в Індокитаю, щоб перетягнути на свій бік Францію і Великобританію. Про те, що така тактика принесла їм успіх, не доводиться, мабуть, сперечатися. З питомою їм рішучістю починають комуністи використовувати їхній успіх. Ненні їздив до Лондону, щоб «обробляти» лейбористську партію і світ заливають натяки, що також німецьке питання може бути розв'язане подібно до в'єтнамського шляхом конференції. На пропозицію відповідної конференції не довелося довго ждати. Коли б вона була скликана, то її наслідки були б ще гірші, ніж після Берлінської та Женевської.

Комуністичний уряд Китаю вийшов з Женевської конференції з поважно зміцненим міжнароднім престижем, настільки зміцненим, що він дозволяє, за прикладом Советського Союзу, збити англійський пасажирський літак, повний подорожніх, щоб таким способом покорити своїх нових приятелів. І це відбувається кілька днів після того, як Советський Союз і Угорщина відмовились, щоб подібні випадки безоглядних нападів на американські літаки розглянув Міжнародній Трибунал.

Так як це вже є на цьому світі, Китай здобув через свою поведінку престиж великодержави. Тому ми мусимо бути приготувані на нову кампанію, метою якої є вимушене

прийняття Китаю до Об'єднаних Націй. Це тим більш правдоподібне, що всюди, здається, існує готовість до забуття Кореї, як також факту, що Женевська конференція у справі Кореї не вдалась. Комуністичний Китай був у Кореї агресором і тому, що війна у Кореї ще не закінчена, а тільки припинена, Китай залишається все ще агресором. Але ніщо не є так успішне, як сам успіх. І тому що комуністичному Китаєві вдалося здобути більшу частину Індокитаю через конференцію, справа прийняття до Об'єднаних Націй буде мабуть трактована, як зріла.

За формальними в істоті речі розходженнями у поглядах про представництво Китаю у інституціях Об'єднаних Націй стоїть боротьба поміж Великобританією і Сполученими Штатами Америки. Китай є тільки шаховою фігурою у тій грі, не зважаючи на його питому вагу. Якщо Великобританія підтримує комуністичний Китай, то вона надіється поліпшити свою позицію не тільки у відношенні до Китаю, але також у Маляях і взагалі в Азії, зокрема відносно Індії, яка завжди проявляє схильність до неутралістичної постави. Сполучені Штати, підставляючи чоло англійським шаховим потягненням, надіються зате сповільнити темпи комуністичної розкладової роботи в Азії, а згодом зовсім її затримати. Ця комуністична розкладова робота зараз спрямована, властиво, проти Америки та її інтересів. Типовим явищем для наших часів є те, що цю боротьбу за ділову справу зображують, як спір за формальність. Який великий прогрес, неправда? Питання звучить, отже, просто: чи комуністичний режим у Пекіні має заступати Китай в Об'єднаних Націях?

Найголовнішим заступником тези про прийняття комуністичного Китаю в Об'єднані Нації є британський уряд. Його аргументів не можна легкою рукою відхилити. Якщо Об'єднані Нації не будуть відзеркалювати світу таким, як він є (звучать приблизно ті аргументи), то вони поважно втратять з користей, які віддають. Тому, що комуністичний Китай розвинувся у великодержаву, він мусить бути прийнятий до Об'єднаних Націй, якщо вони мають бути дійсно репрезентативними. Такій емпіричній та «реалістичній» аргументації Сполучені Штати Америки протиставляють моральну: тому, що Об'єднані Нації були створені для того, щоб усунути небезпеку агресій, або коли це буде потрібно, відбити агресії, прийняття агресора в число членів означало б заперечення основ тієї інституції. Теоретично цей аргумент не може бути відкинений. Але у світі фак-

тів не можемо пересочити того, що Об'єднані Нації увійшли в цей світ обтяжені первородним гріхом, який чинить неможливим, щоб вони користувались взагалі моральним престижем. Створені в ім'я уникнення або відбиття агресій, Об'єднані Нації вже відразу мали серед своїх членів Советський Союз, себто державу, яка була викинена з Ліги Націй через напад на Фінляндію. Ті самі люди, які володіли у Росії, коли вона була усунена з Ліги Націй — Сталін і Молотов — панували там, коли Росія підписувала статут Об'єднаних Націй. При таких умовах мусіли б всякі моральні мотиви проти прийняття Китаю відійти на бік. Але тоді, коли вони відпадуть, підважать цілу скомпліковану структуру Об'єднаних Націй. На нашу думку немає причин для того, щоб при допомозі моральних аргументів протиставитись прийняттю Китаю до Об'єднаних Націй, просто тому, що Об'єднані Нації не користаються нормальним авторитетом і не будуть ним користуватися.

Суперечки між Великобританією і Сполученими Штатами про прийняття Китаю до Об'єднаних Націй є тому безвиглядні, що кожна сторона рухається на іншій площині. Великобританія — на площині практичної політики, Америка — на площині моралі. Великобританія бачить світ, як плацдарм історичних змагань великодержав, Америка, — як спільноту народів, яка повинна керуватись світовим звичаєвим правом, або просто якимсь всесвітнім правом. Великобританія дивиться на Об'єднані Нації, як на базар, на якому світові проблеми можуть бути дискутовані, а боротьба може відбуватись словами і мацеврами, не доходячи до проливу крові; Сполучені Штати, зате, бачать в Об'єднаних Націях початок нової доби всесвітнього уряду.

Але тому, що ця доба може народитись ще тільки тоді, коли моральні сили доб'ються перемоги над політикою сили, Об'єднані Нації мали б бути вихідним пунктом у цій справі. Але ніхто не зможе колинебудь повірити в якусь засадничу заяву Об'єднаних Націй, бо така заява вимагас згоди комуністичних держав і ніхто не повірить у щонебудь, що говорять комуністичні держави. Та небезпечнішим є те, що Сполучені Штати Америки своїм утотожнюванням Об'єднаних Націй з моральними силами попадають у небезпеку втрачення їхнього морального авторитету. Виходить, що Сполучені Штати вважають, немов би засади Хартії з Сан-Франціско можна було б погодити з політикою, яку Советський Союз вів від Сан-Франціско.

Суперечка за прийняття Китаю до Об'єднаних Націй

відслонює у дійсності відсутність об'єднання націй, як могло б заповнити цю прогалину, що постала через поразку ОН у моральних справах. Таке об'єднання було б потрібною і природною відповіддю на створення російсько-зброєю комуністичної імперії в Європі. Вільний Світ повинен був би негайно протиставитись такому розвитков, склавши союз чи об'єднання, чи теж спільноту вільних націй; це саме було б моральною силою і цементуючим елементом, яких сьогодні так дуже не вистачає.

Їхня моральна сила може полягати тільки на довірі, як вони передавали б думаючим чоловікам і жінкам у цілому світі. Такий союз мусів би, перш за все, бути щирим об'єднанням. Його слова мусіли б відповідати його діям. Він мусів би тримати прапор, до якого могли б всі горнутись, таким є тільки прапор свободи.

Політика і склад союзу мусіли б відповідати тим основним засадам. Політика союзу мусіла б бути політикою визволення. Тут же наш погляд звертається до сателітів. Очевидно, що одним із перших цілей союзу мусіло б бути визволення сателітів Советського Союзу з-під ярма. Але тому, що ніхто не вірить у те, що визволення можна досягнути скиненням атомових бомб, визволення мусіло б прийти через перемогу моральних сил, через перемогу правди над лицемірством.

Що ж стосується складу такого Союзу Вільних, то даний ньому повинні бути прийняті тільки дійсно вільні держави, при чому «свобода» мусіла б бути точно означена. Зовсім не високопарні деклярації людських прав, але ряд коротких, ясних правил, яких ні один член союзу не смів би порушити. До тих правил належать: суверенність народу, свобода преси, свобода об'єднань, гарантія особистих вольностей.

Коли б такий союз існував, то можна було б оминати невідрадного конфлікту з приводу Гватемалі. Дискусія про Китай була б дуже упрощена і то з наступних двох причин: комуністичний Китай міг би бути без нічого прийнятий до Об'єднаних Націй, тому, що ця інституція зображує вала б світ таким, яким він є, себто поділений на два табори. Але ні Китай, ні Советський Союз, ні яканебудь інші несвободолюбна держава не могли б бути прийняті до Союзу Вільних. Розгра сил не відогравала б у середині союзу великої ролі й тому не було б суперечок поміж Англією і Америкою з приводу китайського питання.

Зброя у «холодній війні» є тому нерівна, що Захід дос

...не організував у такій формі, яка могла б рівнятися з організацією Сходу. Схід є об'єднаний під брутальною силою й під одним гаслом. Захід повинен об'єднатись моральною силою, що знайшла б свій вираз у відповідній інституції. Але тому, що немає такої інституції, немає віри й ентузіазму, які могли б її створити, західній світ розламується на наших очах і зростають вигляди Сходу на перемогу у холодній війні.

Край, еміграція і міжнародне положення

Три слова, поставлені в заголовку, замикають у собі піставові елементи української незалежної політики. Країне у цьому значенні, якого він набрав у партійній публіцистиці націоналістів групи п. Степана Бандери, але у цій ширині політичного, соціального, економічного та культурного життя сучасної України. Ми оцінюємо якнайвище героїчну й нерівну боротьбу українського підпілля проти терористичних відділів МВД-МГБ. Ця боротьба відіграла велику ролю для скріплення визвольної ідеї серед українського народу, зокрема в часі, коли після закінчення другої світової війни наші народні маси не бачили найменшого проміння надії на якунебудь допомогу ззовні і коли в СРСР шалів розбуджений Сталініми і Ждановими великоросійський шовінізм. Тільки з такого погляду, що цей період збройної боротьби зацпепив нові революційні ідеї ширшим колам нації, на майбутнє можна до певної міри збалансувати цю додаткову жертву найкращих синів і дочок народу. Адже ж не забуваймо, що Україна понесла за життя одної генерації колосальні втрати у людському матеріалі. Перша світова війна принесла великі втрати серед українських солдатів, одягнених у чужі мундири. Продовженням тих втрат були жертви складені народом у час національної революції років 1917—20. Заки народній приріст встиг загоїти ті рани, прийшли жахливі роки штучного голоду. Німецько-Советська війна та екстремінаційна політика Гітлера, зокрема в ставленні до військово-полонених з червоної армії, завдали дальших спустошень. Останнім етапом у цьому песамовитому потоці української крові була масова збройна боротьба українського підпілля на західніх землях та застосовані советською владою масові репресії.

Не знаємо другого народу не тільки в Європі, але взагалі в світі, який би щось подібного пережив у так коротких

відступах часу. Зараз хіба тільки нещасний корейський народ може перевищити цей кривавий балайс. Коли б існувала змога проведення точної статистики українських демографічних страт за останні сорок років від 1914 до 1954, не один з нас призадумався б глибоко над такими проблемами як відношення еміграції до Краю, підпілля, советські тактичні та стратегічні засоби у національній політиці, число росіян в Україні і т. п. Існує багато доказів на те, що відповідальні і політично думаючі люди в краю більше про ті справи думають, ніж українська еміграція. Яюсь перед кількома роками в одній столиці західно-європейської держави, один альянтський офіцер звернувся до свого товарища з советської військової місії, про якого знав, що він українець, з пропозицією, щоб цей «вибрав свободу».

Альянтський офіцер був дуже здивований, коли його советський-український друг дав рішуче відмовну відповідь. Аргументація його була дуже проста: «Я не можу дозволити собі на те. А хто ж знає, кого пришлють на моє місце до Н. Зрештою, дорогий майоре, чи Ви подумали, щоб було коли б ми всі українці повтікали з рідної землі?». Хіба ж зі слів того українського офіцера зі сталінськими погонями на мундирі не пробиває велика відповідальність сполучена з журбою за національний стан посідання на власній землі? Еміграційні політики, застрягли в чисто іноді абстрактних проблемах, не виявляють часто навіть маленької частини того реального підходу до конкретних справ нашого краю, з якими щодня доводиться зустрічатись там і українському вчителю, і солдатові, й агрономові, і колгоспникові чи інженерові. Спосіб ведення деяких еміграційних дискусій, як, наприклад, недавно поміж поодинокими відлами націоналістичного табору у справі релігії, матеріалізму та ідеалізму, є капітальним доказом того, що наша полеміка і дискусія йдуть щораз більше в розріз з актуальними питаннями життя нашого народу, що ми щоразу глибше поринаємо у специфічну, чисто емігрантську атмосферу, яка має дуже мало спільного з ситуацією в краю. На це складається цілий ряд об'єктивних причин.

Велика частина провідних осіб нашого політичного життя на еміграції знає підсоветські справи не з власного досвіду, але з менше або більше влучних описів або з устних чи писаних переказів. Багато із них не бачило на власні очі справжнього «большевика». Студії українських підсоветських справ у передвоєнному Львові не належали до міцних сторінок галицького провінційного життя. До того при-

ходить чинник часу, який навіть серед емігрантів, які до 1941 року жили при советській владі, прикриває багато справ забуттям і послаблєне живий контакт з розвитком подій в краю. Нове оточення, нові умовини життя у нових країнах поселення, мусять з часом привести до якогось впливу на спосіб думання та аналізування політичних та суспільних явищ. Відсутність студійних осередків, які досліджували б актуальні проблеми життя в краю та згодом популяризували результати тих студій серед, якщо не загалу, то принаймні обмежених, спеціально заінтересованих кіл на еміграції, а водночас брак якогонебудь постійного зв'язку з Україною чи то у формі приватної переписки, передплати газет, журналів і книг, поглиблюють систематично емігрантські комплекси.

В результаті доходить до дивовижних речей і розвитків, які йдуть послідовно до цієї мети, що еміграція стає забувати про свої справжні обов'язки супроти народу — «там», а не «тут», — перебільшує уяву про свої можливості та компетенції, тратить зрозуміння для справжніх пропорцій, стає самоціллю, уявною державою на еміграції, чи навіть рядом розсварених таборів-держав. Групові інтереси і персональні амбіції заслонюють часто погляд на вищі і дійсно важливі, з погляду народу та його теперішнього положення, завдання еміграції. Чого ж край може очікувати в даний момент від своєї еміграції, що перебуває у кращих політичних та економічних умовах на Заході? Нічого більше, як бути його якнайкращим амбасадором і сумлінним та водночас талановитим адвокатом перед чужинним світом. Бути амбасадором і адвокатом поневоленого народу — це значить і зберігати перед вільним світом літеру і дух української державности, символізованої на перехідний час до зміни укладу сил у східній Європі в континуації демократичних республіканських державних органів. Але на цьому завдання еміграції щойно ПОЧИНАЮТЬСЯ, а не кінчаються. Амбасадор і адвокат мусить відвертати ті всі небезпеки і неправильні потягнення західного світу супроти України, які йому нав'язують темні антиукраїнські сили, що свідомо або несвідомо облекшують справу червоної Москві і проти яких український народ, відрізаний від Заходу трьома залізними заслонами — на Сяні, Одері і на Лабі, — не має змоги запротестувати. Вкінці цей амбасадор і адвокат у пестаті української політичної еміграції має мобілізувати увагу і сумління західного світу для політичної і моральної підтримки свого народу, повинен шукати шляхів і

можливостей для впливання через західний світ на максимальне полекшування долі українського народу, що перебуває під ярмом диктатури. У тих трьох головних пунктах зафіксовані основні вимоги краю та головні обов'язки еміграції.

Що Москва та її київські сателіти з уряду УССР цього амбасадора й адвоката трактують, як такий політичний чинник, якого не можна зовсім ігнорувати, показала нещодавно афера Крутія. При тому Москві йшлося про дискредитацію української еміграції й очорнення її в очах нашого народу, як продажнього, зрадницького антипатріотичного елемента. Але хто може гарантувати, що завтра кремлівські вожаки не вживуть інших Крутіїв до того, щоб представити політичне розбиття еміграції, її свари і конфлікти, намагаючись таким способом посіяти зневіру і розчарування серед народу до своїх представників на Заході? Коли б большевики одного дня почали інформувати українські маси про деяку «полеміку», ведену поміж поодинокими політичними групами, реноме еміграції в очах нашого народу мусіло б автоматично дуже втратитись. Українські політичні середовища не повинні ждати, аж большевики вживуть ще і цього трюку, але повинні якнайшвидше в обличчі нових завдань дійти, якщо не до консолідації (протягом років це поняття зазнало повної інфляції на нашій еміграційній біржі), то хоч би до конструктивної співпраці на відтинку тих справ, які ми назвали обов'язками амбасадора й адвоката перед чужинним світом.

Зовсім вдалий спільний виступ перед комісією Керстена доказав, що така співпраця лежить у сфері цілком реальних можливостей. А про доцільність і навіть принагляючу конечність такої конструктивної співпраці поодиноких політичних середовищ мабуть не треба навіть згадувати. Це виникає з елементарних завдань нашої зовнішньополітичної діяльності закордоном. Коли українська еміграція виступає скоординовано, то від цього можна очікувати кращих успіхів, ніж від відокремлених акцій.

Крім вищезгаданих причин, які промовляють за координацією дій поміж центрами і групами, є ще один дуже важливий момент. Від кількох місяців еміграційні українські та й неукраїнські політичні діячі обсервують, як у західньому світі поширюються дефетистичні, капітулянтські настрої супроти Советського Союзу та міжнародного комунізму. Надто великі надії на республіканську «політику визволення» мусіли в короткому часі поступитись більше

реалістичним думкам про можливість США. Останні міжнародні конференції, розвиток подій в Азії і Європі, послаблення виглядів на швидке створення європейської армії, все те вказує на те, що мусимо рахуватися з відносно довгим періодом стану холодної війни, яка, зрештою, буде то посилюватись, то знову затихати.

Така перспектива у міжнародній ситуації вимагає вже сьогодні від провідних і відповідальних груп української еміграції своєчасного планування та усгійнення тактики на найближчі роки. Виринає потреба сильнішого ніж досі, зусилля не в напрямку включення у різні акції Заходу, як це ще було перед кількома роками, коли з західних кіл виходила ініціатива для різних конгресів, протестаційних з'їздів тощо, але нове завдання, а саме: розбудження західної ініціативи, бойового становища супроти щораз численніших прихильників мирного співжиття з большевизмом. Правда, Сполучені Штати Америки все ще проявляють активність в антибольшевицькій боротьбі, але й там не виключені в майбутньому різні несподіванки.

На такому закруті історії, який постав зараз у міжнародній ситуації, перед всіма політичними групами, чи організаціями, стає завдання спільної дії, документування нашого голосу перед вільними і поневоленими народами світу. Кинене два роки тому Іваном Багряним гасло всеміграційного єднання сил набирає, з погляду тільки двох років, сили великого політичного інстинкту. Його, а тим самим УРДП-івська ідея, бож Багрянний виступав не як приватна людина, але як відповідальний політик і провідний діяч революційно-демократичного руху, стає сьогодні одним з критичних виходом з критичної ситуації, в якій опинились поодинокі центри і групи. Українська преса «мужньо» промовчує це майже невідкладне завдання, але промовчування першопланових завдань нікому, в тому числі і загальній справі, не вийде на добре. А тим часом серед більшості українських політичних діячів, особливо середнього та молодого покоління, щораз більше відчуваються підземні зриви і пориви проти дотеперішнього стану. Кожний, хто має вухо і нюх до назріваючих політичних і суспільних процесів серед нашого громадянства, не може не бачити цього покищо тихого протесту, який огортає щораз більше людей проти рутинерів від постійних криз, сварок, протестів, «блискучого відокремлення», ображених особистих амбіцій та диктаторських претенсій. Коли б проаналізувати всі ті зв. великі кризи і конфлікти, якими українське грома-

дянство годували і годують далі, то виявилось б, що дев'яносто відсотків — поза деякими дійсно ідеологічними розходженнями — всіх тих «принципових справ» були і є проблемами особистих розгрівок, ображених амбіцій, перебільшеної уяви про себе, ніж поважних політичних розходжень. Але поволі все те починає — і зовсім слушно — громадянству нудитись. Край коли б знав про ті всі «осяги», відвернувся б від еміграції з відразу. Політичним рутинерам грозить те саме також з боку навіть терпеливого еміграційного громадянства, яке з кожним роком перестає бути чередою загуканих українських овець. Існує небезпека, що при дальшому розвитку української політики по тій лінії, якою вона йшла досі, серед широких мас на еміграції наступить цілковите знеохочення. Тоді політичні партії і центри зависли б у повітрі. Відрізані від краю потрійними ворожими кордонами (це є невмолима перспектива, як стоїть перед всіма політичними силами еміграції і тим самим особливо прикра в аспекті майбутности для тих націоналістичних провідів, які виступають у ролі речників підпілля), партії і центри не можуть допустити до розриву організаційних і духових зв'язків з громадянством на еміграції. Громадянство хоче бачити більше активності, більше повсякденної праці, ніж безконечних криз і порожніх, нікому непотрібних дрібничкових полемік. І громадянство хоче здійснення максимального замирення на внутрішньому фронті в ім'я спільної посиленої дії на зовнішньо-політичному.

Всі ці зауваження стосуються також Державного Центру Української Народної Республіки, а головне Виконавчого Органу. Те, чого свідками ми були протягом останніх місяців, не може повторятися. Факт, що представники нашого руху займають ключеві позиції у Виконавчому Органі — не звільняє нашого журналу від обов'язку критичного ставлення до всяких недотягнень у роботі ексекютиви Української Національної Ради. Навпаки, участь наших однодумців у цьому органі, покликаному до виконання загальноукраїнської політики, накладає на нас тим більші завдання пильного стеження за його працею. Коаліція коаліцією, а справи нашого політичного руху це окреме і велике завдання. Ми в загальному згідні з політикою Виконавчого Органу та тією лінією, яку у ньому реалізують наші представники. Але ми якнайгостріше дивимось на справу т. зв. кризи, яка витворилась зараз же після закінчення III Сесії Національної Ради і яка на цілі місяці спаралізувала один з найважливіших відтинків діяльності Виконавчого Орга-

ну, а саме зовнішньо-політичний. У міжчасі Виконавчий Орган, після «блискучого відокремлення» фракції УНДС, поповнено новими людьми і маємо надію, що незабаром зачнеться новий період праці, який намічався на останній Сесії УНРади.

Коли йдеться про співпрацю різних українських політичних середовищ, то УРДП була останньо чи не одиноким рухом, який не зважаючи на голоси критики і песимізму з боку різних рутинерів, заступала вперто концепцію спільної дії, координації, а навіть консолідації. Таке становище не заперечує ані нашої участі в Національній Раді, ані наших політичних принципів. Навпаки, коли діячі УРДП виступали за спільним українським фронтом, то робили це завжди з думкою про загальні, а не групові інтереси. Саме обмежена груповість диктувала б «блискуче відокремлення», сепаратність політичних заходів, а не бажання до єднання сил. В останньому часі, зокрема після багатонадійного експерименту з українським діловим комітетом для співпраці з комісією Керстена, відчувається деяка добра воля з боку інших політичних середовищ. Таку позитивну зміну треба тільки вітати і її всіма силами підтримувати.

Для нашого політичного руху підходить, очевидно, у першій мірі співпраця з тими політичними середовищами, які займають у своїй програмі та у тактиці прогресивне становище до тих всіх процесів, які відбувались і відбуваються в Україні. Тут можна загально сказати, що з УРДП-івського становища можна обсервувати від деякого часу позитивну еволюцію в трьох різних націоналістичних середовищах у напрямку до демократизації та визволення тих позитивних явищ з 35-тилітньої боротьби нашого народу у підсоветських умовах, які віддавна знайшли свою об'єктивну оцінку в наших рядах. Ось коли взяти, наприклад, ставлення до Хвильового, як свого роду лякмусовий папірець для аналізу прогресивности та дійсної революційности українських політичних груп, то тоді виявигься, що тільки одне націоналістичне середовище займає виразну негативну позицію, ідучи тим самим по лінії цілковитого заперечення тих всіх категорій у відношенні до письменника і вкінці антибольшевика Хвильового, які винесла і розробила публіцистика УРДП та трьох еволюціонуючих націоналістичних таборів. Це тільки один малий, але дуже характеристичний приклад. Наші вороги хочуть нам нав'язати, мовляв, ми у першій мірі якісь там «хвильовісти», а не революційні демократи. Це даремні зусилля, бо наша ідеологія

базується на універсальному розумінні поняття революційності, демократичності і свободолобивості. Справа Хвильового для УРДП була і є тільки одним з фрагментів, потрібних рішень до періоду боротьби в підсоветських умовах. Ті, які заперечують мужність чину Хвильового, нездібні сказати тим численним кадрам українців у компартії, комсомолі, профспілках, заводах і трестах нічого, як тільки погрози, що СБ з ними розправиться одного дня безпощадно, як розправлялися загони гітлерівського окупанта. Реакційна постава бандерівського руху супроти справи Хвильового є найгіршим клеймом, яке може зв'язувати українських генералів, службовців, науковців, економістів — у яких у кишені партійний білет — з великодержавною політикою всесоюзної компартії. З такими силами, які підготовляють чергову катастрофу України у світовому змагу, єднатись нам ні для чого. Та, зрештою, вся їхня тактика з останніх місяців, включно з низькими і підлими статтями у «Шляху перемоги» проти УРДП, писаними у стилі професійних поліцейських донощиків і вислужників чужих розвідок, їхня жалюгідна поведінка під час перебування комісії Керстена вказує на те, що група п. Степана Бандери не думає ані демократизуватись, ані творити спільної української політичної дії. Група п. Бандери хоче залишитись у «блискучому відокремленні» і це їй мабуть найкращий шанс. Ми не знаємо, чому всі відповідальні українські політичні середовища не мали б залишити за групою Бандери цього права.

Для нас важливіші великі лінії української політики ніж безсильні пасквілі у «Шляху перемоги». Перед усіма українськими політичними середовищами стоїть завдання, знайти нові і спільні аспекти та завдання у трьох підставових вимірах: Край — Еміграція — Міжнародній світ. Б. О.

МОСКВА, МАРОСЕЙКА

Тут, на цій московській вулиці, серед кварталу, заселеного «блінніками», майстрами випікання московських млинців, розташувалися в другій половині 17 сторіччя двоє «подвор'єв» — Гетьманського й Малоросійського. Тут зупинялися новоприбулі з України, і сама назва вулиці — це зіпсоване слово «Малоросейска». (Тепер Маросейка зветься вул. Богдана Хмельницького). Тут відбулося чимало людських драм, і через цю вулицю прийшли ті впливи, що досить глибоко змінили російську культуру в 17 столітті. Це був той мостовий причілок, звідки після Переяслава почався наступ української культури на московську.

Великий і розмашний плян культурного завоювання розлогої і військово сильної Москви був задуманий українською інтелігенцією ще з кінця 16 ст. Заради цього плану був спинений рух літературної мови в напрямі наближення її до народньої мови і були відновлені церковно-слов'янські первні літературної мови трудами Лаврентія Зизанія, Памви Беринди, а передусім Мелетія Смотрицького. Заради нього київська інтелігенція творила міт двох Росій — Малої і Великої, — бо цей міт був створений таки передусім в Україні, — і підтримувала теорію політично-державної переємности між старим Києвом і тогочасною Москвою. Заради нього переможець Москви гетьман Сагайдачний пропонував їй союз 1620 р., Лаврентій Зизаній привіз до Москви рукопис свого «Катехізису» 1626 р., Кирило Транквіліон Ставровецький — рукопис свого «Учительного євангелія» 1627 р., а митрополит Петро Могила присилав 1640 р. Ігнатія Старушича з пропозицією заснувати в Москві школу — першу школу — силами українського духівництва.

Справжнє поле для діяльності відкрилося після Переяславу. Переяслав став передумовою української культурної інвазії. Харлампович підрахував, що в другій половині 17-го

століття в самому тільки місті Москві було 7 монастирів повністю заселених українцями й білорусинами, а один з них навіть був переданий у зв'язку з цим у відання Малоросійського приказу! Українські приходні наклали потужний відбиток на культуру тогочасної Москви. Вони в ній чимало зрушили і змінили, вони її істотно збагатили. Славнозвісна реформа патріярха Нікона, що доглибно струснула російською церквою, була фактично проведена українцями, виходцями з Київської академії. Заснована 1685 р. московська академія, пізніше відома під назвою Слов'яно-греко-латинської, після короткого періоду, коли нею керували греки брати Ліхуди, а потім ніхто не керував, від 1700 р. фактично перейшла в українські руки. Протягом наступних 64 років вона мала 19 ректорів, з них один був грек, два — росіяни, а решта 16 — українці, вихованці київської академії або харківського колегіуму. Такий був і склад викладовців.

Після смерті останнього російського патріярха Адріяна на чолі російської церкви став українець Стефан Яворський. У період 1700-1762, за підрахунком того ж Харламповича, в Росії, на чисто російських землях, було 70 єпископів-українців. Були часи, коли російська церква була цілком в українських руках. Не забуваймо, що тоді, особливо в 17 сторіччі, церква раз-у-раз означала культуру, а культура — церкву. Нове, доти нечуване вливалось в консервативну Москву через Малоросейское подворье на Маросейці.

Не з легким серцем йшла українська інтелігенція в Москву. Вона добре знала, що таке Москва. «Катехізіс» Лаврентія Зизанія видали, але з страху перед можливими ересями без титульної сторінки. «Учительне евангеліє» Кирила Ставровецького засудили за ересі й спалили. Ще була свіжа пам'ять про перші десятиріччя 17-го сторіччя, коли українських священників і ченців не вважали за охрищених і силоміць христили вруге, своїм звичаєм. Ще 1632 р. був з нагоди прибуття групи українських ченців виданий наказ: «А в церковь их не пущать, а пенія слушать в трапезе или в паперти, а святыни им никакие не давать и крестом воздвизательным не благословлять и ко образом не прикладыватися». В 1652 р., за два роки перед Переяславом, чужинців виселено з Москви, до тоді посталої Німецької слободи, а малоросіянин — це ж було для тогочасної Москви те саме, що литвин, що поляк, що іноземець взагалі.

Сучасник писав 1666 р.: «малоросам і смерть не така

страшна, як відіслання до Москви». Дмитрові Тупталові виклик до Москви коштував нервової хвороби. Стефан Яворський, призначений бути рязанським єпископом, утік був з Донського монастиря в Москві, де його потім тримали під наглядом. І далі люди почували себе чужими в чужому московському світі, чужими до самої смерті. Навіть Теофан Прокопович, близький співробітник Петра I, головний ідеолог новонародженої російської імперії, навіть він у передсмертні дні підсумовував своє життя:

Ні з яких сторін світа не видно,
Все ненастье,
Ніт і надежди, о многобідно
Мое щастье.

Многобїде щастя — чи можна влучніше оцінити щастя людини, що досягла найвищих верховин суспільної драбини, — що їй заздять, — але вона відчуває себе кінець-кінцем усім і всьому чужою...

Було б хибно зводити цей рух до шукання кар'єри. Це був також ідеологічний рух. Що таке Москва, — знали, і все таки пішли на Переяслав і все таки рушали до Москви. Рушали може саме тому, що усвідомлювали, наскільки нижчий був той культурний і побутовий рівень, що на ньому стояла Москва. Бо це було чи принаймні здавалося передумовою можливості завоювати Москву. Переяслав у перспективі трьох сторіч уявляється нам початком великої трагедії. Це слушно. Але в умовах 1654 року не було з коначністю закладено розвитку тільки в цьому напрямі. Навпаки, сучасникам Переяслав здавався вихідним пунктом для великої експансії. Нічого майже не втративши політично, — адже Україна зберегла цілковиту внутрішню незалежність і майже цілковиту незалежність зовнішніх зносин, умови зобов'язували її тільки прийняти московського воеводу й залогу до Києва і повідомляти Москву про посольства до Польщі чи Туреччини і про вибори гетьманів, — Україна, здавалося, діставала військову допомогу, а головне — їй відчинявся шлях до культурного завоювання страшного сусіда.

Це була доба — 17 сторіччя, — коли формувалися національні держави на Заході, але в ідеології панували універсалістичні концепції. Київ, відроджений осередок України, стояв перед очима тогочасного українця другим Єрусалимом. Він був центр церкви, значить — центр культури. Звідти мав возсіяти світ на весь християнський світ. Ворогом були турки, що володіли греками і всім християнським Близьким Сходом. Знарядям, я повторюю, знаряд-

дям визвищення другого Єрусалиму — Києва мала стати Москва. Її військова сила мала здійснювати програму української інтелігенції. Безнастанні заклики до боротьби проти турків і татар у проповідях Галятовського, Барановича і всіх українських проповідників 17 сторіччя, ба навіть і самого Стефана Яворського, — не загальники, як може тепер здатися, і не результат татарських наскоків на Україну, а насамперед вияви цієї універсально-християнської ідеології.

Поза цією суб'єктивно-ідеологічною стороною справа мала об'єктивну, історичну сторону. Я сказав: 17 сторіччя було в ідеології добою універсалізму, фактично — воно було добою ставання національних держав. Нова держава постає тільки в перемозі над усіма своїми сусідами. Згадаймо ставання Німеччини вже в 19 сторіччі. Для об'єднання німецьких земель були потрібні війни на півдні, півночі й заході. «І на чотири боки шаблі». Україна Богдана Хмельницького мала подолати щонайменше Польщу, Туреччину, Москву. Вона це здійснювала. Військово вона змагалася з Польщею й Туреччиною. Було актом державного розуму спробувати скорити Москву іншими методами. Коли ми говоримо про нашу сучасність, ми добре знаємо, що війни ведуться різними методами, що вони бувають гарячі й холодні, що вони тривають, коли підписано мир і коли миру підписати не можна. Чому ми не хочемо зрозуміти цього для 17 сторіччя? Російська пропаганда сказала нам, що Переяслав був актом капітуляції, а ми повірили і кажемо: Переяслав був капітуляція без війни, національне лихо, помилка великого Богдана...

Тим часом навіть військово Переяслав не був кінцем боротьби. Після нього Україна розгромила Москву під Котопом у липні 1659 р. і була розбита на полтавських горбах у липні 1709 року. Тим більше тривала боротьба в культурі.

Якщо і там Україна зазнала поразки, то це сталося не через переяславські умови, а насамперед з причин, закладених у самому українському житті того часу. І хоч трудно в історії говорити про те, що було б, якби чогось не було, та все таки можна побоюватися, що при наявності цих причин Україна не виграла б і без умови 1654 року.

Політично і військово Переяслав став початком поразки тільки тому, що різні українські кола самі втягали Москву в Україну, намагаючися використати її проти своїх унутрішніх ворогів. Повне розуміння цього приписується ще Мазепі. Хіба нагадати про звертання Інокентія Гізеля або

Лазаря Барановича або багатьох інших — прислати московських стрільців в Україну? Або про те, що коли Дем'ян Многогрішний хитнувся від Москви, його заарештувала не Москва, а таки група київської старшини, що дійшла була навіть до того, що просила дати на гетьмана «боярина великоросійских людей». Комплекс Кочубеївщини і тільки він уможливив Москві здобувати чимраз більше позицій в Україні. Розріст цього комплексу змусив Мазепу до суворої конспірації, що не дала йому змоги військово підготуватися до бою під Полтавою. Бій під Полтавою виграв Росії не Петро I, а українські Кочубеї. Самозрозуміло, Петро й Росія влучно використали це, як використовували всі подібні нагоди, що їх не бракувало. Про причини самого комплексу Кочубеївщини хай говорять історики й психологи. Він живе й досі.

Культурно Переяслав став початком поразки з глибших причин. Культурне завоювання переможеною нацією нації-переможця в принципі можливе. Колись подолана римськими легіонами Греція завоювала культурно Рим. Германці в Італії, Франції, Іспанії були культурно завойовані Римом, наслідком чого є сучасні романські народи. Передумовою для культурного завоювання нації-переможця є одначе культурна перевага переможної нації на всьому полі бою, себто в усій культурі. Цієї передумови бракувало українській культурі 17 сторіччя. Українська культура цього часу була блискуча, доба барокко — одна з золотих діб нашої культури. Архітектурні споруди Мазепи, проповіді того часу, початки театру, різьба й малярство, початки гравюри — лишилися в сторіччях, вони і в наш час впливають на українське мистецтво. Одначе вони мали свою стелю. Українська культура доби барокко була суто церковна. Культура була при церкві, і церква означала культуру.

Поки так було і в Росії, українська культура була в наступі. Ми бачили, що вона завоювала церкву, мовно-богословську освіту й науку, зв'язані з релігією мистецтва. Та цього було мало для 18 сторіччя — доби секуляризації науки, мистецтва, культури в цілому. Європа вже не жила церковною культурою.

Петро I ще використовував Лворського й Прокоповича як діячів церкви. Але він уже дивився на захід, щоб украсти звідти потрібні йому елементи нової, технічної культури. Погаїй вириває він до «люторів», переодягнений теслею, щоб опанувати секрети техніки. У наш час ці функції виконують Розенберги різного характеру, але суть лишилася та сама: використати технічну культуру Заходу для

зміцнення варварських основ своєї держави. Серед «птахів гнізда Петрового» ми знайдемо чимало німців, чимало росіян, але не українців. Бій під Полтавою Петрові виграли українські Кочубеї. Але Петро справді виграв бій на культурному фронті тим, що він відгородив Україну від Заходу. Зв'язок ішов через новозасноване вікно в Європу, а радше пролаз — Санкт-Петербург, не через Київ. У Києві тим часом лишили Академію більш-менш, як вона була. Вона була безпечна. Хто не йде вперед, відстає. Відставання було безнадійне. Тоді як російська культура свою церковну сторону доповнювала новою, технічно-світською, українська лишалася на старому місці. Так вона ставала старомодною. Старомодність означає смішність. Смішність убиває культуру.

Остання постать цієї культури в її незайманому вигляді був у 1760-х роках Арсеній Мацієвич, єпископ ростовський. Він з дивовижною впертістю боронить програму справу — незалежність церкви від держави. Для нього світ обмежений рамками церковного життя. Смішний, надокучливий, — він на домагання Катерини II стає перед суд єпископів, його засуджують до ув'язнення в монастирі, але він не вгамується й там, і 1767 року його переводять до таллінської фортеці, де він доживає віку, позбавлений навіть власного ім'я. Наказом Катерини в'язня іменують Андрій Враль. Захід до якого, здається, не додумалося навіть МВД. Дата ув'язнення Мацієвича збігається не випадково з датою скасування Гетьманщини. Це була одночасна ліквідація початого в Переяславі українського наступу — політично в Україні, культурно — в Росії.

Відгомони переяславської концепції українського культурного наступу на Росію лунають і геть пізніше. Що інше — трагедія Гоголя, що пішов завойовувати Росію для українського морального кодексу, для українського розуміння мистецтва, чие мораліте про мертві душі було пласко сприйняте різними белінськими як обличительна література, чий «Вибрані місця з листування з друзями», куди Гоголь уклав усю свою душу, були висміяні й несприйняті? І тому — природний вислід трагічного непорозуміння — спалення Гоголем його рукопису і майже самоспалення — так близько від Маросейки, в Москві на Нікітському бульварі, і так близько до двосотих роковин Переяслава — в лютому 1852 року.

Або на початку революції спроба українських комуністів «влитися» в російську суттю комуністичну партію, щоб «розлитися й залити» її? Завжди те саме — універсали-

стична концепція, надія на свої сили, на свою перевагу, обмеженість цієї переваги тим провінціалістичним станом, у якому перебуває або в якому тримають Україну — і поразка і трагедія. Навіть недавній «східняцький» епізод Юрія Косача — хіба це не та сама історія, об'єктивно — в смішному прояві, але суб'єктивно може не менш поважна.

Але в глибині найбільшої поразки, коли Україна втратила рештки політичної незалежності, коли літературною мовою України стала російська, що нею писали, скажімо. Капніст і автор Історії Русів, що нею намагався писати Сковорода,—тоді починається перегляд переяславської концепції. Капніст починає його протестом проти російської держави в ім'я української людини:

Под игом тяжкия державы
потоками льют пот кровавый
и зляе смерти жизнь ведут.

Історія Русів відроджує елементи українського державництва. Приходить Шевченко, що синтезує ці елементи, сполучає їх з новим універсалізмом — кирило-методіївський панславизм з цетром у Києві (всякий здоровий рух хоче набрати рис універсалізму, питання тільки в тому, щоб заради цього не жертвувати своїм власним). Дальшу історію вже знають читачі, вона пишеться щодня далі.

Три страшні вороги українського відродження — Москва, український провінціалізм і комплекс Кочубеївщини — живуть і сьогодні. Запекла ненависть Михайла Драгоманова не знищила українського провінціалізму. Запекла ненависть Дмитра Донцова не знищила Москви. Запекла ненависть Вячеслава Липинського не знищила комплексу Кочубеївщини. Сьогодні вони панують, і вони урочисто справляють ювілей Переяслава. Москва удає, ніби Богдан Хмельницький, ініціатор переяславського наступу, але зовсім не винуватець післяпереяславських поразок, — був її. Наш провінціалізм притакує — так, так, Богдан зробив помилку, він винуватець наших нещасть. Комплекс Кочубеївщини пише доноси на інакодумців — під СРСР — до органів МВД, на еміграції — до партійних і надпартійних органів нашого провінціалізму.

Москва підкреслює русско-украинские культурные связи. Не будемо їх заперечувати. Вони були і є. Хіба солдати по два боки лінії фронту не зв'язані між собою? Вони зв'язані на життя і смерть. Історія культурних зв'язків між Україною й Росією — це історія великої і ще не закінченої війни. Як усяка війна вона знає наступ і відступ, знає перекинчиків і полонених. Історію цієї вій-

ни треба вивчати. Її варто вивчати. Хто сказав, що ці проблеми повинні бути монополією Москви? Чому б не видати солідну збірку праць про українсько-російські культурні зв'язки, як вони були, а не як їх препарує Москва чи наш власний провінціалізм?

Ми не маємо підстав святкувати Переяслав. Він став початком великої трагедії народу і безлічі індивідуальних трагедій. Але ми не маємо підстав і соромитися Переяслава. Він мусів бути, він показав наші хиби, але він показав і глибину нашої життєвості і нашого здоров'я.

Сьогодні роковини Переяслава святкують вороги України. Я пригадую: 1913 року вся Росія урочисто святкувала тристаліття дому Романових. Голосно і бучно. Що сталося з домом Романових за чотири роки по тому, — всім відомо.

(«Нові Дні» ч. 50 за 1954 р.)

Кіно, як засіб пропаганди в СРСР

Я думаю, що багато з наших читачів мали нагоду бачити фільм Волтера Дісні, «Острів скарбів», що був зроблений за одноіменною повістю Л. Стівенсона. Що за чудовий фільм! Сценарій докладно витримано за повістю. Пригоди маленького Джімі в оголені піратів зафіксовано на плівку точнісінько так, як їх породила багата фантазія славетного шкота. Відсидівши сеанс мимоволі пригадаєш кіномордування вдома й так хочеться, щоб цей фільм, — справжня мистецька штука, — предістався додому й розрадив стомленого українського глядача.

Та ба! Підсоветський глядач уже бачив «Острів скарбів» ще в 1938 р.! І тут «родіна» перегнала «гнилий» Голлівуд! Справді перегнала. Добре, що містер Стівенсон не живе вже більше як півстоліття, бо якби йому прийшлося хоч оком кинути на фільм советської продукції, він, мабуть, з розпачу знову ліг би у могилу. Що ж партачі зі студії «Союздетфільм» зробили з його твору! (До речі, музику написав наш земляк Л. Богуславський. Треба лише шкодувати, що його чудовий мотив «Пісня Джені» запропастився в цій «кінофальшивці».) Зробили кіношмату. Зробили річ, що з повістю Стівенсона тільки й мала спільного, що назву. Решта повісті була так покручена, так перепаскуджена, що глядач, десятки разів перечитавши книжку в дитинстві, відвертався з огидою від марення на екрані й виходив з кіно-театру на півсеансі. Знаний зі свого незлого виконання ролі Кості Капітана в ф-мі «Заключенные» (дарма, що ф-м з початку й до кінця був дешевим вихвалянням методів «перековки»), засл. арт. респ. Астангов (тепер спеціалізується на ролях Гітлера) в «Острові скарбів» горів у кожному кадрі, але і його участь ніяк не могла врятувати цього чергового сов. пропагандивного витвору. Сценарист, Лев Касіль (також автор сценаріїв «Кондуїт» та «Воротар»), намагаючись підіг-

нати повість під рамки вимог сов. пропагандивної машини, приплів до повісті якусь «англійську революцію» (хіба Кромвеля?), де повстанці відчувають брак гроша для набуття зброї, щоб повалити «буржуазний» уряд. Малий Джімі (пробачте, але стахановець Касіль зробив з нього дівчину Джені), чи тепер вже Джені, знаходить карту піратського капітана Флінта, на якій позначений острів з захованими скарбами. Звісно, «штаб революції» відправляє в подорож «борців за справедливість», а ці, ніби через свою недосвідченність, набирають команду корабля з піратів і «белеберда» починає кипіти. Після сухих, скастрованих пригод «Еспаньола» повертається назад (а якже!), мушкети й шаблені куплені (у кого?). на екрані мчать вершники, що змахують на будьоновців, летять голови. «громадянська війна» набирає розмаху з усіма ознаками на перемогу повставших і на цьому кінець.

Хіба англієць, шкот, або американець дозволили б кінопродуцентам отак знущатися з пам'яті великого письменника? Власне, в тім то й заковика, що фільм на заході — це мистецтво. Навіть, якщо це комерція, мистецькість фільму від цього майже нічого не тратить. Фільм в СРСР — це пропаганда. Це найдосконаліший засіб пропаганди. Який би фільм не взяти для прикладу, в ньому мистецтво заступлене догмою. Якщо Комітет кінематографії не знаходить в сценарії ніякої пропагандивної підкладки, такий сценарій ніколи не потрапить до рук режисера.

Советський режисер є правдивим невірником студії і він позбавлений опричиною всяких можливостей, щоб потішити глядача якимось своїм мистецьким задумом. Кожний його кінотвір мусить мати стандартно-пропагандивний штамп, щоб випекти в свідомості глядача, в першу чергу в свідомості юнного глядача, трафаретне уявлення про речі: «червоні беруть, білі відступають». Треба сказати, що советська кінопропаганда успішно досягла цього об'єктиву. Підсоветський глядач вже не розбирається в ситуаціях історій, котрі йому демонструють в держкінах. Для нього Степан Разін — «красний», а Федька (зрадник Разіна) — білий, Салават Юлаєв — «красний», а кілька бунтівників проти нього — «білі», козаки Хмельницького — «красні», поляки — «білі» і т. д. Пересічний підсоветський глядач під навалою кінохалтури втратив сенс мислення і, оглядаючи черговий фільм змуджено чекає штампованого кінця: «красні» перемагають.

Пам'ятаю, до 1930 року, коли советські кіно-театри наполовину були завалені голлівудською продукцією, кіно-авдиторія складалася, переважно, з дорослого населення і всякий кіносеанс приносив правдиву насолоду, бо хоч, скажимо, пригоди немилосердного ганстера і супроводились «потоканами» невинної крові, різнобарвність тем швидко змивала з пам'яті неприємні враження. З 1930 року імпорт з Голлівуду припинено й емпфазис покладено на советську кіноіндустрію.

Ще з 1927 року всі советські студії, а особливо студії перосійських республік, почали помітно конкурувати з американськими виробами. Поминаючи кілька прекрасних полотниць Київської студії, слід згадати розквіт кінофабрики в Тбілісі з її незабутніми «Абрек Заур», «Секір башка», «Маузеристи» та іншими, де обов'язково виступала люблена всім СРСР грузинська красуня Ната Вачнадзе. Хоч Єриванська, Ташкентська, Бакинська та Менська («Лісова бувальщина», «Дві зрустрічі», «Зрадник», «Кастусь Каліновський») студії помітно крокували позаді, все ж їхня продукція була виповнена змістом з національних історій.

Приблизно, з 1934 року, коли «Ленфільм» зробила «Встречный» та «Чапаев», тематика советської кінопродукції змінилася до невпізнання. З екрану задиміли димарі «новостройок» та почало надокучати соцзмагання. І вік авдиторії також змінився. Колишні відвідувачі-ентузіясти тепер оминали держкіно, а як ішли до нього, то хіба тільки поспати. Шкільна дівтора стала основним глядачем і, ніколи не бачивши справжнього кіномистецтва, вона апльодувала всякому сирівцю. Образ Сталіна, здавалось, навечно прилип до полотна екрону, без ніякої можливості заліпити його чимось стравнішим. Коли-неколи, з благословення богів з Ком. кінематографії, вривалась до заль бідненька музкомедія типу «Музикальна історія», але відразу ж опісля її відголос глушився агітаційними серіями про Максима, або про «замечательних большевіков».

Советського школяра привчалось сміятися зі святоців його батьків. Такі антирелігійні вибрики «Мосфільму»: як «Свято святого Іоргена», «Коли пробуджуються мертві» та «Процес за три мільйони» виповнені найкращим акторсько-режисерським складом і щедро бюджетовані, вбивали в дитині всяку повагу до церкви та релігійної практики її батьків. Старші люди бойкотували ці «ноьинки» і, минаючи розмальовані афіші, потайки хрестились.

Советський режисер знаходився в багато гіршій духовій неволі, ніж пересічний советський громадянин. Взяти хоч-би для прикладу Якова Протазанова, одного з найславетніших російських режисерів. Хоч він і був послаником-режисером зазначених вгорі антирелігійних агіток, проте, він залишався великим мистцем. Немов би з бажання засвідчити перед глядачами «раю», що він не був звичайним собі опортуністом, він поставив в 1935 році справді мистецьку штуку, «Безприданницю». Які черги стояли біля кінотеатрів! Кожний хотів подивитись на щось інше, ніж громадянська війна. Але в Сов. Союзі успіх фільму не визначається захопленням відгуком глядача. Там партійний критик рішає, жити чи не жити фільму. І по якомусь часі «Безприданниця» вмерла. Як ентузіаст фільму, я до слова перечитував кожне число газети «Кіно» і в одьому з них було вміщене велике роз'яснення-вибачення самого Я. Протазанова про «ідейні помилки» в «Безприданниці». Я здивовано перечитував його конфесію і ніяк не міг второпати, про які помилки йшла мова і, найголовніше, чому саме фільм було визнано за невдалий, коли біля театрів відбувалися більші «давки», ніж за хлібом. Те ж саме спіткало й Гр. Александрова за його відвагу висміяти нікчемність сов. бюрократії в ф-мі «Веселье ребята». Хоч і дав він картині джазове забарвлення і заангажував Утьосова до ролі «видвиженця», фільм в кінці-кінців було заморожено. Правда, його перша поява була стрінута з ентузіазмом не тільки глядача, а й упривілейованого посідача партійного квитка. За кордоном, особливо в Польщі й Чехо-Словаччині, фільм зробився подією дня, але з польських і чеських рецензій виходило, що глядачі цих країн сміялися до сліз з глупоти советських бюрократів, котрі звичайного пастуха прийняли за парагвайського композитора. Зрозуміло, що й сов. глядач сміявся з тієї ж причини. Партійна критика відразу ж нахмурилась і почала докопуватись до «викривлень» в фільмі, аж поки й слід за ним пропав. Пізніше, Александров вхопився за «вказівки» партії і доказав свою лояльність такими агітками. як «Цирк», «Волга-Волга», «Светлый путь» та післявоєнними «Весна» та «Хорошо», але його джазово-комедійний талант став забитий калькуляторами з відділу пропаганди. Ми не робимо спеціального наголосу на російських режисерів, щоб показати їх мучениками. Само собою розуміється, що фахові сили в неросійських студіях перебували в багато гірших умовах, бо тоді, як росіяни могли «трі-

шити» лише побутовими помилками, українцям або грузинам в додаток підшивався найстрашніший прогріх, прогріх націоналізму. І якщо на цьому ми не зупиняємось довше, то тільки тому, що свого часу ми забирали слово на сторінках «Укр. Вістей» і майже в деталях насвітили поневір'яння українських кіномистців.

Советський фільм перетворився в розгорнуту, живу газету і безнастанно вполював в свідомість підсоветського глядача віру в небезпеку оточення СРСР капіталістичними країнами. Після політичної тарабанщини в школі, в бібліотеці, в будинку освіти, сов. громадянин не знаходив спочинку від цих упімнень і в кінотеатрі. Пропаганда дбала, щоб глядач поза кінотеатром думав про свого сусіда, як про шпигуна, або диверсанта. «Джувльбарс», «Зологе озеро», «Ущельє Аламазов», «Гайчи», «Друзі зустрічаються знову», «Мужність», «Помилка інж. Кочіна», «На далекому сході» і сотні й сотні інших картин страхали глядача наявністю «ворогів» по всіх усядах, тренували молоду людину бути сексотом по відношенню своїх друзів, близьких та родичів. Інша навала агітації з екрану, як «Воротар», «Боксери», «Глибокий рейд», «Безстрашні», «Якщо завтра війна» і т. д. запевнювали сов. обивателя в його суперіоритеті над людиною з Заходу. Пам'ятаю, у ф-мі «Воротар» сценарист забіг так далеко в піднесенні сов. людини до неба, що аж «Крокоділ» мусів взяти слово і, звертаючи увагу Л. Касілю за його цілком нереальні порівняння советського й закордонного футболістів, просто отак написав: «Льова, врі да знай меру.»

Чисто з-за пропагандивних цілей допускалися на сов. екран деякі голлівудські фільми, щоб «бити Америку її власною зброєю». В 1935 році голлівудська «Невидима людина» дістала право на прокат. Хоч річ була чисто фантастична, всі льохальні газети поспішили зі спеціальним виясненням для глядачів. Мовляв, ідіть, дивіться, як капіталістична система заганяє лікаря в безвихідний тупик. Теж саме з австрійськими фільмами «Петер», «Катерина» та «Маленька мама». Хоч ці картини справді приносили глядачеві веселу розривку, в почекальних театрів роздавалися спеціальні летючки, в яких глядача просилося звернути увагу на сцени, що показували безробіття та гонення робітника нестатками. Треба було аж інтервенції самого режисера Гайнріха Костерліца (тепер в Голлівуді під і'мям Генрі Костера), щоб заперестати ці методи нак-

лепу. (Згадані ф-ми демонструвались порядком обміну за советські, котрі, на випадок невиконання домагань Костерліца, могли бути усунуті з австр. екрану.) З тою ж ціллю були привезені «100 чоловіків і одна дівчина», «Останній мільярдер», «Під кришами Парижу», «Антек-поліцейстер», ба, навіть комедії Чапліна демонструвались не без умислу. Окремими висмиками з цих фільмів намагалося переконати підсоветського глядача про незavidність положення робітника закордоном. Треба сказати, що в цім випадку сов. пропаганда прораховалась, бо громадяни СРСР ніяк не могли зрозуміти, як це безробітний міг посідати власне авто, а у випадку з Чапліном, в сцені, де він обідає в тюрмі, вся зала гула: «Диви, в тюрмі годують білим хлібом».

Я хочу бути дуже об'єктивним в оцінці раннього советського фільму і відкидаю всякі упередження до режисерів російського походження. Советський фільм, в загальному, почав свій розвиток досить вдало і про це свідчить залічення мистцями світу «Броненосця Потьомкіна» на рівні з творами Гріфіта до клясичного відділу кіна. Такі майстри фільму, як Чаурелі, Банідзе, Довженко, Сазченко, Пудовкін, Герасімов, Протазанов, Екк — кинули на світовий екран подиву гідні твори і вписали свої імена на сторінках світової кіноенциклопедії. Проте, опричина скоро герметизувала в СРСР всі види мистецтва, в тому числі й кіно, перетворивши його на своєрідний батіг для підганяння глядача за «темпами». Зрозуміло, що сов. фільм тепер знаходиться в стадії занепаду. Кожний советський екземпляр на міжнародніх кіно-фестивалях трактується, як звичайна агітка і ще ні один сов. фільм не здобув найпочеснішої відзнаки „Grand Prix“, якщо не згадувати позитивного відгуку кінознавців світу про сов. версію «Дітей капітана Гранта» в 1936 р. Занепад сов. фільму — річ зрозуміла і з нашого боку не мала б викликати якогось заінтересування, якби не факт, що в тих скиртах нікому не потрібних сотень тисяч кілометрів кінострічки знеславлюється і наша, колись славна марка, «Українфільм».

ЙОГО ТАЄМНИЦЯ

Нижче містимо чотири уривки, маловідомої українському читачеві, статті визначного українського письменника світлої пам'яті Аркадія Любченка. Як відомо, покійний письменник був одним із близьких друзів-однодумців Миколи Хвильового. Цю статтю було надруковано 1943 року в газеті «Нова Доба» (Берлін) в десяту річницю смерті М. Хвильового. Мимо того, що з цієї статті читач побачить моральний образ цього, так не любленого певними колами, «комуніста», в статті описано один виключно цікавий епізод з останніх днів життя Миколи Хвильового, що кидає світло на таємницю «пострілу 13-го травня», що помагає вияснити справжню причину самогубства Миколи Хвильового.

Десь із донецьких степів набігав цей вітруга, кидався у харківські передмістя, буйно мчав вулицями і, стиснутий, збитий, виривався несамовитим вихром на майдан перед ВУЦВ-иком. У звертистих зльотах роїлась хвилинами рясна заметіль — останні зусилля зими. Але сніжинки враз танули, асфальт на майдані мокро чорнів, ряботів калюжками.

Я поспішав у юрбі перехожих, такий же наїжений, як і вони, з піднятим коміром, з низько начоленим капелюхом, занурений в себе, байдужий до всіх.

Раптом вітер бахнувся мені в груди й примусив різко крутнутись, виставити на захист раменю. В той же час відчувся в рамені зустрічний сильний поштовх, остільки сильний, що я мимоволі затримався. Я вже обурено шукав нечому, що мене так зухвало чіпнув... аж упрост переді мною зовсім близьенько заясніли великі карі очі. В них жевріла золота жаринка. Вії злегка затремтіли. Очі лукавенько звужувались, нерішуче мружились, і в куточках синяво-темних западин, що їх обрамляли, наростав жмуток стріль-

частих зморщок, — очі, оповиті втомою, тепло й одверто сміялись.

— Ну, лайтесь, чого ж ви?.. Лайтесь, Аркадео! — бовкнув із настовбурченого коміра трохи хрипкавий басок.

— Чортів вітер! — глухо бовкнув і я, розрядивши в такий спосіб досаду та змішання.

— Проклятий вітер! — в тон мені підхопив Хвильовий і, не послаблюючи хлопчакуватої задириливості, патетично докінчив дальшим Тичинівським рядком: — Нікого так я не люблю як вітра-вітровіння!

— Воно й видно. Чи не вітром натхнений штовхаєтесь ви, друже, мов той ломовик?

— Бо ви, друже, сунете, мов той паровик. Ха-ха!... От, бачте, й полаялись. Тепер легше буде. Між іншим, ви теж залюблені у вітер, а тому любіть його, будь ласка, не тільки за письмовим столом. Цікаве, між іншим, явище: сучасна наша література дуже часто має до діла з вітром. Ви постерегли це? Безліч прикладів можна б назести. А чому так? Га?

— Стихія вабить.

— Припустімо. Але чому вабить саме ця стихія? І чому багатьох вабить? Га? Чи не здається вам, що справа тут не тільки в силі й розмаху, якими почалась була революція? То — само собою. То — вже вчорашнє. Чи не здається вам, що тепер тут діє ще інший чинник — особливий біль? Так, так! Прокинулась і мучить невиситима нудьга. Розумієте? У тій стихії — збудна сила, гін, літ, удар... Розбурханий степ, неосяжні простори, невимовна, неймовірна заобрійна далечінь. Далечінь завжди по-своєму особливо мучить. А тут щойно відчула людина крила, спробувала ними змахнути — нема як, нема вже тих крил... Розумієте? Ні, не приреченість, не те, що в російського поета: «Так мельница, крилом махая с землі не может улететь». Не безнадія, ні! Навпаки, органічне стремління вперед, пристрасне упевнене поривання і віра. Отже — нудьга, величезна нудьга за чимсь можливим, здійсненим, тільки таким далеким... таким, як сама далечінь.

Наша розмова ніби недавно перервалася, і ми її тепер знову продовжували — така вже була звичка. Розмова точилася у надто несприятливих умовах, коли крижаним подувом забивало віддих, стискало губи, глушило, рвало слова. Але звичка тяжила над усе, і тут ось серед завихреного майдану могла легко розкипітись найгостріша дискусія.

Ми зупинились осторонь, щоб не заважати перехожим. Ми сутулились, заслонюючись спинами від розгойданої хуртечі.

Невзличкий на зріст, але жилавий, учепистий, Микола раз-у-раз похапцем загортав поли свого чорного давно зношеного пальта. Давно знайомий, теж чорний притертий кашкет вугласто вигорблювався на голові. Микола, бувало, тицьне його недбайливо на голову, одним помахом нацупить і забуде, викликаючи потім жартівливі закиди товаришів. Лише якийсь час поносив він капелюха, приїхавши з закордону, та й залишив, змінив зручнішим кашкетом.

З-під сукняного козирка чітко проступали густі вигинисті брови. Смагляве обличчя, позначене кількома різкими характерними зморшками, тепер на холоді виглядало ще темнішим і худорлявішим. Проте воно мало дивовижну властивість зберігати якийсь невловимий відбиток молодости, ясніло повсякчас внутрішнім відрухом енергії веселкуватої сміливості, усмішкуватої задирливості. Тільки в куточках невеликих губ іноді стигла затятість, щелепи міцно стискалися і коротке підборіддя уперто кам'яніло.

Можна було, однак, не звертати уваги на загальні риси — все заступали й за все промовляли очі. Ці великі, справді прекрасні очі, темні, як лісові озера, бездонні, як саме життя.

Змістовна втома і тиха м'яка зажурність леліли в них під час спокою. Скільки тоді вгадувалось простої, природженої, глибокої мудрости, сердечної людяности, найніжнішої теплоти!

Але щойно порушувався цей спокій, — яким настороженим блиском спажкували вони, який нестримний вогонь займався, яке буяння, полумінь і гроза! Нічого не хотіли тоді вони знати, крім найчистішої чесноти. Нічого не можна було приховати від їхнього занурливого проймаючого натиску. Тривожна їхня допитливість загірбала, вивертала чужу душу і, лише дійшовши істотности, твердо відчувши правду, — бодай гіркотну, але правду, — починала втихомирюватись.

А коли траплялось щось радісне чи смішне, вони переймалися таким щедрим і щирим світлом, наче ніколи не зазнавали духового болю і втоми. З них, з найзатайніших їхніх куточків, з отих золотих жаринок випромінювалась сила силенна бодренної сонячности, осяйного чудесного захвату. Тоді безпосередність нагадувала дещо первісне, цілинне, мов непорушене ще дитинство. І тоді повнота радості вихлюпувалась через вінці, а бризки її, падаючи навколо, збуджували до усміху хоч яке зашерхле чи пожоване, чи шерстю обросле серце.

О, ці неповторні, незабутні очі Хвильового!

— Аркаша, звідки ж ви топаєте і куди? — спитав він, пересмикуючи за звичкою плечима й за звичкою ж хвально торкаючи двома пальцями кінчик свого носа, наче б муху зганяв.

— Та йду оце з редакції. Навіть з кількох редакцій. Підрядився махнути на периферію, на села.

— На села? — сторожко, значливо перепитав він.

— Авжеж. Маючи офіційне відрядження, зможу вільніше пересуватись і зазирнути до найстрашніших закутків.

— Так, так. І писати, значить, будете?

— Ну, для редакцій, звісна річ, чимбудь одпишувсь, там уже видко буде. А для себе... не можу я, розумієте, перепустити цього моменту. Хочу пересвідчитись наочно, що ж саме діється на тих селах, де ж саме корінь зла, звідки справді походять причини цієї катастрофи, цієї чорної весни... ну, і які, зрештою, перспективи, чим може це все скінчитись.

Він ураз похмурнів, узяв мене під руку, живосилом потягнув кудись убік.

Це була весна 1933 року, пам'ятна весна голоду. ЦК комуністичної партії, висловлюючи казенно-департаментське співчуття знедоленому народові, обвинувачував у причинах голоду той же нарід. Увесь агітаційно-пропагандивний апарат ретельно працював, щоб довести, ніби винен у всьому селянський консерватизм. Цей бо консерватизм не хоче стрийняти нових колективістичних засобів господарювання і породжує безоглядну руїницьку ворохобню. Винен, мовляв, передусім куркуль. Винні свідомі шкідники, вороги народу, різні українські націоналісти, що прагнуть створити бурхливе замішання серед трудящих, викликати обурення проти советської влади і, користаючи з обурення та безладу, здійснити свої «контрреволюційні» заміри. Цей примат настирно й всебічно обґрунтовувався, обростав щодня свіжими прикладами. Старанність агентури напружувалась до краю, виявлявся на всю широчінь агітаційний сприт і хист, властивий, як відомо, большевикам.

І під навалою доказів, під впливом талановитого політичного крутіства заходила в суспільстві розгубленість, неясне розуміння суті подій. Звичайно, багато хто за цією невтомною метушнею постерігав нервозність, за директивною галасливістю вбачав щось підозріле і переймався дедалі тривкішим сумнівом. Росло непереможне бажання чільно наблизитись до явища, доторкнутись до нього власною рукою і, зірвавши облуду захлипаного мітинговости, збагнути незаперечне.

— Цікава річ! — збуджено промовив Микола. — Цікава, їйбо... Ви мене випередили цього разу лише на кілька хвилин. Ви — з редакції, а я до редакції... і в тій самій справі.

Не пускаючи руки, він мене вів у протилежний мосту спрямованню бік, назад до редакції. Я механічно посувався за ним. Ніби ще раз ґрунтовно зважаючи, остаточно стверджуючи наше обопільне рішення, він підкреслено казав:

— Так, так. Треба конче там побувати, ознайомитись на місці. А куди іменно ви намірились їхати?

— Думаю спочатку в Лохвицький район. Заїду на цукроварню до Бичка, а звідти рушу по селах.

— Це добре — до Бичка. У Лохвиці, між іншим, тепер працює секретарем райкому Васильківський.

— Знаю. Той, що був секретарем на ХПЗ*) і чимсь проштрафився?

— Він самий. Може вам пригодиться, бо хлопець хороший і українець.

Ми вийшли з майдану. Назустріч копичились старі квартали Харкова з примхливою плутаниною вузьких вулиць та завулків. Одразу стало затишніше, відчулось полегшення.

— Слухайте, Миколо, мені набігла непогана думка. А що, як би й ви туди поїхали?

— Е, цього разу вже я вас випередив. Учора була оклязія, і я передав Бичкові цидулку, що, можливо, днями заскочу, — переможно, з веселеньким блиском в очах глянув він на мене і засміявся.

— Та невже? — зрадів я і з такою ж задиркуватістю злегка штурхнув його. — От здорово! Значить, ідемо разом!

Але криласті брови тісніше збіглись на переніссі, очі вже задумливо зосередились, все обличчя трошки витяглось. Хвильовий спокійно, розважно сказав:

— Ні. Це, на жаль, неможливо. Я буду вам заважати.

Його біляві коротенькі вії часто заморгали, ніби він напружено міркував і вичікував од мене потвердження. Попередження не було. Провідник зам'явся, зітхнув. Зиркнувши на горішню лавку, де в тій же позі мовчазно лежав Хвильовий, він трохи сум'ятно підвівся, взявся за клямку. Але не вийшов. Кортіло продовжити розмову. З достатнім спритом, з хитреньким увертом знову посипались нарікання і, як вислід, прийшло знову до прямого звинувачення влади. Цього разу вже одверто говорилося, що влада обдурює, знущається, що партія душить...

*) Харківський паровозобудівельний завод

— Е, дядю, я бачу, що ви сознательний, — лагідно перебив я його.

— Ну, конешно.

— ...сознательний контрреволюціонер, — докінчив я своє речення.

Стало тихо. Провідник завмер з розтуленим ротом. Вигляд мав стільки ж розгублений, як і кумедний. Згори нараз розкотився нестримний сміх. Микола реготав так заохотливо, що годі було й мені самому стриматись.

— Ну, й шутильники ви, бачу, сйправо, — викрутився службовець, посміхнувшись і собі. — Але такими словами шуткувати не полагається. Я з вами, так сказати, по-своєрському, а ви...

— І ми по-своєрському. Коли б ви були несознательний, я вас ще переконав би, доводив би вам. Але ж ви, бачу, цілком сознательний товариш, ще й, може, партійний.

— Партійний чи не партійний, то неважно. Тільки я малограмотний, а ви, сказати, образовані. А проте ви мої помилки піддержували. Факт! То хто ж із нас контрреволюціонер виходить?

— Виходить — той... хто виходить, — встав я, шарпнув двері й вказав йому на поріг.

Провідник засмикався, збентежений новою несподіванкою.

— Позвольте... — спробував він заперечити.

— Не дозволяю. Нікаких гвоздей! — рішучіше запропонував я.

Він щось хотів іще сказати, але натомість хекнув, безпорадно бликнув, пішов.

А Хвильовий сміявся... Хвильовий стенався усім тілом.

— От протоплязма! І як вам вистачило на нього терпіння?

— Що ж... вивчаємо поглиблені процеси соціалістичного будівництва.

Говорили потім довго й багаго. Говорили про ганебну систему державної безпеки, де майже половина населення стежить за другою половиною. Говорили про російську «тюрму народів», про затхле московське нутро, що намагається тепер прикриватись червоним, а все ж рязано-тамбовським сарафаном. Про тупець, у який зайшла революція, і змішання, збуржуазнення, патологічне переродження провідної комуністичної верстви. Про її явну неспроможність здійснити заповітні гасла соціальної справедливості й всебічного поступу, а також явну неминучість новітнього Термідору. Про український народ, затурканий, поглумлений, з частково вивихнутою душею, з обдарова-

ною, але напівзраненою, напівспантеличеною і завжди роз'єднаною інтелігенцією. Про багато дечого ще говорили (докладніше доведеться нагадати іншим разом), сперечалися, пристрасно одне одному доводили й трохи романтично мріяли під монотонне постукування коліс.

В купе стало хмарно від цигаркового диму. З головою згряченою та обважнілою вийшов я до тамбура, де крізь розбиту шибку середніх дверей текла степова прохолода. Потяг якраз зупинився перед закритим семафором, було тихо, і тоді вчувся десь поблизу протягливий плач. Серед нічної сутіні на буферній площадці між вагонами я помітив темні обриси людей. Я спитав. Плач сполохано урвався. Наші рошені постаті не ворухнулись. А згодом знову захлипало скавуління. Я попросив не лякаться, ще раз поспитав, хто ж там і чого скимлить? Несміливий чоловічий голос з дальшої відстані пояснив, що це хлопчєня вболіває за вграченим батьком. За хвилину я вже ліз буферами на площадку, де в різних небезпечних позах ученисто сиділо чоловіка з п'ять і поміж ними, нацупивши ряднину на голову, скулився та скиглив хлопчик. Щойно спробував я підвести його, щоб забрати до вагону, як він брусувато одсахнувся, уперся, заплакав ще дужче. Тільки після довгих умовлянь, після настирних заохочувань з боку сусідів пощастило зрушити його з місця.

Хвильовий зустрів нас зраділо, заходився одразу годувати вихрастого кирпатенького гостя, який продовжував кулитись і позирав сторожно, набурмосено, мов те вовчєня. Але Микола зумів так вдало підгорнутися до нього, виявив стільки ніжності й теплоти, що дуже швидко зогрів це маленьке і вже затиснуте в кулачок серце. Виявилось, що батько малого загубився на передостанній станції, де вони цілою родиною силкувались пропхатись до вагону. Згадавши за батька, хлопчик знову скривився, заплакав.

— Чекай, кирпоносику, зараз пошукаємо твого батька. Не тужи, знайдемо батька! — весело запевнив Микола, зірвався на ноги і, перш ніж я встиг його перепитати, вискочив за двері.

Яка ж невимовна була наша радість, коли він згодом справді привів батька! Він на ходу потягу нишпорив по всіх вагонах і врешті натрапив на людину, що своєю чергою розпачливо пошукувала за дитиною. Вкупі з батьком прийшло ще двоє старшеньких дівчаток. Сяк-так розмістилися в тісному купе. Щастям спознений хлопчик горнувся до літнього, побитого рясними зморшками селянина, а той все гладив його невкладистою шкарубкою рукою і повільно розповідав про своє горе. Працював, мовляв, хо-

зайшовито, зобов'язання перед державою виконає чесно. додатковий хлібний податок одміряв старанно, новий додатковий податок ледве знатужив, зібравши останні крихти, а вони, представники влади, ще та знову ще вимагали хліба. Де ж того хліба взяти, коли сам сидиш на остюках, лушпинням давишся? В їхньому селі більша половина хат спорожніла. Хто від жолудів та макухи спух, помер, а хто пустився берега на одчай душі, жебрати подався. У нього особисто дружина померла. Лишився з трьома дітьми, хотів був примістити їх у сестри на Полтавщині, аж і сестра не сьогодні-завтра Богу душу віддасть. Тепер їде він на Поділля, де, кажуть, ліпше людям ведеться. Хоче там в одному селі під Кам'янцем пошукати на певний час ласки у свояка.

Двері розчинились. На порозі з'явився провідник.

— Посторонніх пуцать воспрещается, — суворо проголосив він і скомандував до наших гостей: — А-ну, братва. витрясайсь отсюда!

Ми запротестували, пояснили, що ці люди доїдуть з нами тільки до Ромодану, — отже, нічого здіймати галас, раз ми хазаїни купе, не заперечуємо.

— Посторонніх пуцать воспрещается, говору вам! — зухвало повторив провідник, посилаючись на силу закона.

Хвильовий пересмикнув плечима, підтягнувся, попросив ще раз не турбувати присутніх. Він брав на себе цілковиту відповідальність за маленьке порушення залізничних правил і пропонував доплату за випадкових пасажирів. Він спробував також вплинути на службовця психологічно. покликаючись на його людяність, на властиві, мабуть, і йому особисто батьківські почуття.

— А я вам руським язиком говору: посторонніх пуцать воспрещается! — тупо випалив службовець і заміристо шарпнув селянина: — Витрясайсь отсюда!

Хвильового наче пружиною підкинуло. Скочивши, блискавичним похватом згріб він провідника за рамено й прошепотів надсадно в самісіньке обличчя:

— Хам! Не смій!...

Він був страшний. Бліді губи скривились, очі буяли розхистаним гнівом. Вся істота нап'ялась, готова до разючого удару. І цей удар напевне стався б, коли б провідник хоч трошки виявив опір. Ні, його до краю приголомшила сміливість і сила. Він знітився. Він попалотнів, чимраз осідав, ставав низеньким, маленьким, нахилиючи праве рамено, в якому, видно, явився нестерпний біль.

--- Геть звідси! І поки я їду, щоб тут і духу твого не було.

Провідник безшумно вислизнув. До самого Ромодану ніхто нас більше не турбував.

У Ромодані з великими труднощами добули ми для наших знайомих квитки на дальшу їхню путь. Ми поділились з ними запасом харчів і попрощали їх з гіркотним відчуттям, що наша допомога — мізерна крапелька в бурхливому морі, хвилі якого вщерть затоплювали і цю станцію.

Перелізаючи через купи сонних тил, продираючись крізь задушливу тісноту, вийшли зрештою виходом на відкритий перон, щоб тут дочекатися потягу на Лохвицю. Одразу ж від перону починався голий степ, розгонисто стелився навкруги, і велика станція, обарвлена вогнями, бовваніла серед нічної степової стихії, мов зачудований самотній корабель. Перед нами лежав потужній чорнозем Полтавщини, на якому пухли й гинули голодні люди. Перед нами лежала благословенна земля, в якій таївся незліченний скарб і яку здавна підгорнув під себе загребущою лапою чужинець.

— Миколо, — натякнув я, вказуючи — в далечинь, — а тут десь, мабуть... і шведські могили.

Він нічого не відповів. Він довго задумано мовчав. Потім злегка доторкнувся до мене, притишено, значливо мовив:

— Знаєте, оце якоїсь ночі знову приходив Василь*). Ах, яка мука була! Стояв у кутку біля канапи і сам дуже мучився, ніяк не міг розпочати розмови...

Ще хвилинку подумавши, пересмикнувши, за звичкою, плечима, він додав:

— І ніяк не збагну я цього явища. Ви ж знаєте, я не містик і не ханжа. І не п'яний я був. І так воно якось — чи сон, чи дійсність... Чорт його зна!

*

Вранці ми висіли на першому за Лохвицею перестанку, де містилась нова цукроварня ім. Сталіна. Років два тому її збудували чеські спеціалісти, і визначалась вона на весь СРСР суцільною механізацією процесів виробництва. Директором тут був старий робітник-цукроварник, колишній матрос Чорноморської фльоти, людина з міцнішим здоров'ям, ясним розумом і організаторським хистом, — той самий Бичок. З ним заізналися ми ще раніше, коли приїздили до Лохвиці цілою бригадою (Хвильовий, Вишня, Ірчан, Каляніник, я) на літературні виступи і полагоджували одночасно справу придбання для письменницького колективу спорожнілої вілли Туган-Барановського в селі Луці.

*) Василь Блакитний (Еллан) — основоположник спілки письменників «Гарт».

Бичок дуже гостинно прийняв нас. Другого ж дня завітав із Лохвиці Васильківський. Обоє багато розповідали про те, що діялось у районі, наводили численні свіжі приклади. Вже були, як виявилось, одверті самочинні виступи проти влади, рішучі спроби захоплювати насінні фонди, грабувати перше-ліпше майно. Були щораз частіші вбивства представників влади, були у відповідь жорстокі покарання і знову ж у відповідь — ще гостріший спротив, збройні групові контрвхватки. Було чимало випадків людожерства, і начальство губилося: чи робити показові суди з розстрілами на місці, чи краще замовчувати ці факти, щоб уникнути зайвого збурення пристрастей? Були безнастанні втечі наосліп, навмання, і раз-у-раз нові рясні трупи по дорогах. Були своєрідні прояви родинного благородства і різні способи самогубства. Було неймовірне безладдя, безнадія, відчай. Був жах.

А чи вживалося якихось заходів, щоб усьом, щоденно, покласти край? Так. Принаймні, на папері. Шумувала щоденна злива директивних загадувань, які часто одне заперечували, створювали ще більший розгاردіащ і свідчили про нерозсудливість або розгубленість самої влади. Щоденний невідступний адміністративний натиск, яким справу лише заганялося в тупець замість вдумливо її зважити, прозирнути в корінь, знайти вихід менш болісний, елястичний та ефективний.

А чи можна було взагалі не припустити всіх цих тяжких подій? Ну, звичайно. Навіть, запроваджуючи колективізацію, можна було уникнути цієї руїни, цих масових жерть і величезних матеріальних втрат. Слід було тільки загодя добре урахувати обставини, пильно передбачити всю складність і трудність. Не динамітом оперувати, вулканізуючи всю Україну, а здисциплінованим чином, найсуворішою пляновістю. Не хапатись безоглядно й нещадно, а братись помірковано й дбайливо.

То невже там, у Кремлі — такі головотеси й бездари, що не спромоглись на попередню продуманість і належне підготування? Звичайно, ні. В такому разі, очевидно, чогось вони не додумали, частково помилились? Припустімо, що так, але частково. В такому разі, може на місцях директиви центру перекручуються? Припустімо й це, але знову ж — частково. Пеза тим і другим все одно лишається основне спрямовання, генеральна лінія. І ця генеральна лінія, хоч-не-хоч, викликає серйозні сумніви. Просто віри не йметься, а проте виглядає все так, ніби комусь спеціально треба збурити населення, конче зрушити його з місця, ві-

діврати від свого пня, геть розколошкати, розкидати, знесилити, знівечити.

Другого дня бачили ми, як ці тіні людей, що хиталися од вітру (переважно жінки), працювали в полі. Вони орали й сіяли, використовуючи здебільшого корів, таких же високих, нужденних, як і хазяї. Вони сами впрягалися, заступаючи худобу, одбуваючи незаслужену каторгу, — і в цьому був несвідомий, але кричущий протест. Рештками зусиль мужньо хапалися вони за життя, — і в цьому був своєрідний героїзм, дивовижна українська життєздатність.

Ми ходили по хатах, допитувались, додивлялись. Ми чули, як людина благала в людини зернятко, одне лише зернятко, щоб закропитися, і не діставши його, злісно, аж погрозово, зверталась до неба:

— Господи, за що ти борешся зі мною?

І ми бачили, як він і вона свідомо повагом лягали поруч на полу або на печі, з понурим викликом заплющували очі, ждучи кінця.

Потім довгими самотніми вечорами ми ділилися з Миколою нашими спостереженнями й думками, що раз-у-раз виходили далеко за межі дня. Але двома-трьома словами про це не скажеш. Доведеться колись окремо розповісти про ті незабутні вечори в Гамаліївці.

Я несподівано захворів. Перші кілька днів кріпився, помовчував, однак хвороба силоміць валила мене і врешті зовсім повалила. Хвильовий заметушився, почав телефонувати до цукроварні й до Лохвиці, вимагаючи швидкої допомоги. На жаль, дороги занадто розкисли й попсувались, під'їхати до нашого села, відмежованого, як острів, було нелегко. Аж через півтори доби ледве притяглось із цукроварні вантажне авто, і лікар, що приїхав ним, одразу виявив у мене плямистий тиф. Десь на вокзалах, у стисковій й брудній закралась ця серйозна загроза. Але я постарався сприйняти її спокійно, — принаймні, знав уже, що саме зі мною діється і що саме зі мною діється і що діяти треба. Та зовсім інакше поставився Микола. На взір він теж намагався бути спокійним, проте цього разу не пощастило йому довершити витримку, так наче захворів він а не я. Він поспішно шепотівся з лікарем у кухні, сновигав безладно по кімнаті, присідав обережненько на мое ліжко, поправляв без потреби постіль, доторкався до мене лагідно з виразом ніби провинним і водночас дуже співчутливим. Сильна людина і материнська ласкавість — це поєднувалось незвично, звучало трепетно, діймало зворушливо.

— Нічого, Миколо. Я виживу, — сказав я просто.

— От і правильно! — обняв він мене, злегка стиснув.

Була думка виїхати зранку, але він закомандував рушати негайно, дарма що заходила ніч і пускався дощ. Немає ради, раз він так хотів, тим більше, що тут же подав переконливі докази. На мене зодягли кожуха, посадили до кабіни, і дальша путь, сповнена різних перешкод та пригод, полишилась мені, як довга хвороблива маячня. Опритомнів я на кілька хвилин у якійсь білосніжній кімнаті, де сяяла електрика й на скляних полицках сліпучо виблискували хірургічні інструменти. Потім, випивши ліки, знову потонув у туманному хаосі. А потім, вернувши з далекої далечини, ясно зрозумів, що за вікнами вже тече сірий ранок, і я самотньо лежу в перев'язній палаті заводської лікарні.

Ще не встиг я зібрати якслід своїх думок, коли це скрадливо прочинилися двері і навшипиньках увійшли Хвильовий, Бичок, лікар, санітарка. Лікарський огляд скінчився висновком, що стан мій досить задовільний. Вирішили сьогодні ж перевезти мене до лохвицької лікарні, де умови під кожним поглядом були кращі.

Всі незабаром зникли, крім Хвильового. Він щільніше заченив двері, наблизився до ліжка. Він був чисто поголений, але блідий — цілу ніч не спав. З непохоплених закінчених рухів із добре вже знаного скупченого виразу було видно, що вчорашнє сум'яття геть одлетіло, що він остаточно опанував себе, підтягнувся, став над ситуацією. Він поклав мені руку на чоло і спитав:

— Як чується? Лікар лікарем, але як ви самі, по правді кажучи, себе почуваете?

— Погано. Морально погано. Бо коли б не я... коли б я не підбив вас на цю спільну подорож, не мали б ви тепер клопоту й працювали б собі...

— Не смійте! — гукнув він, насупившись, і затулив мені рота. — Не смійте, якщо ви справді друг.

І він докірливо похитав головою, суворо по-батьківському погрозив мені пальцем. Не питаючи, діловито оглянув мій одяг, вийняв портфельку з документами та грішми. Документи акуратно склав, зробив окремо їхній список. Гроші точно порахував і додав пачку своїх власних.

— Та що ви? — спробував я заперечити.

— Все в порядку, — владно перебив він і звелів мовчати. — Оцей список і рахунок лишаю при вас отут у кишені. А портфельку передаю лікареві під його відповідальність. Так надійніше, не обікрадуть. Сам я через годину їду

до Харкова і негайно організую справу, щоб вас перевезли до харківської лікарні... звичайно, якщо дозволить ваш стан.

— Слухайте, Миколо, — попросив я підійти ближче. — Тиф, як відомо, річ досить вередлива, лукава. Отже, на всяк випадок, коли б сталася зі мною неприємність... — і я коротко висловив свої побажання, що слід було б зробити з моїми творами, де і як мене поховати.

— Злякався, значить? Ех, ти!... А ще запевняв: не страшно.

Він пересмикнув плечима, почав ходити по кімнаті, чимраз енергійніше жестикулюючи, переймаючись завзяттям, що позначилось передусім в очах, у великих, багатомовних, племенистих очах.

— Правда, — зупинився він нахвилинку застережливо, — бувають випадки, хоч і досить рідкі, коли смерть заслуговує на виправдання. Це — коли всім і тобі самому цілком ясно, що актом смерті можеш зробити для свого народу щось більше, ніж присутністю в житті. Такі випадки, повторюю, можуть бути, але тільки окремі випадки. І смерть твоя — не смерть звичайного обивателя, якогось там міщанина, — повинна бути конче цілеспрямована. Розумієте? Ми не залежимо від себе. Якщо ми справді ідейні, чесні, віддані справі люди, то ми не маємо права вільно розпорядитися навіть нашою смертю. Все залежить від того, що нам скаже, що прирече великий обов'язок. І якраз ми, а також всі ті, що з нами, мусимо жити. Жити й діло робити. Сьогодні зокрема обставини склались так, що треба перш за все зберегти себе фізично. От найголовніше завдання. Чуєте? Конче жити. За всяку ціну жити. Нічим не погребувати, аби жити! Лихо звідусіль повело на нас сильний наступ, а ми, звичайно, маємо поставити найсильніший спротив. Хто кого? І хоч в даному разі ви залежите від небезпечної хвороби, але багато важить, чи вірите ви в перемогу над нею. Невже не вірите? Та коли б навіть ви не вірили, то я вам кажу: ви переможете. Я вас запевняю: ви будете жити. Чуєте? Ви мусите жити!

Слова йшли на мене, як невідступна сила. Слова відчутно лягали на серце.

Я їх сприймав із задоволенням, дедалі більше упокорюваний значливим змістом, якимсь гипнотизуючим впливом.

Я вже не сумнівався, що ця хвороба — тільки тяжка пригода на моєму шляху і що я, хоч би там що, а не помру.

— А ще ви мусите жити тому, — загадково, змовно нахилився наді мною Микола, — що не все між нами сказано.

Є одна дуже важлива річ. Є одна таємниця. Пізнавши її, пізнаєте особливо глибоко суть і доцільність вашого існування. Я тільки, на жаль, не можу зараз її відкрити. Не можу — цілком природно. А видужаєте — скажу.

Це було наприкінці квітня. Через два тижні він застрелився.

ПАРТІЙНЕ ЖИТТЯ

М. СТЕПАНЕНКО

За єдиний політичний організм, постійно і безвідказно діючий (До питань нашої організаційної роботи)

«Мусимо поставити справу так, що де б нас доля не розкидала, а ми все були б зв'язані в єдиний політичний організм, постійно і безвідказно діючий. Організм, який розвивався б, ріс і міцнів. І постійно шукав контакту з ґрунтом, з якого ми вийшли і на який проектуємо всю свою діяльність, контакту з тою частиною світу, де лежить наша мета. І того контакту щоб досягав і то систематично.»

(З доповіді Генерального Секретаря УРДП на Другому з'їзді, «Наші позиції», ч. 1, 1948)

Слова, що їх ми взяли за мотто до цієї скромної спроби узагальнити думки поважнішої частини нашого членства відносно завдань і способів перепроводження організаційної роботи, були виголошені в дуже критичний, переломовий час для розвитку і зміцнення УРДП. Перемога концепції «розбудови широко розгорненої, закоріненої глибоко в народніх масах, політичної організації, свідомої своїх завдань і здібної організувати й очолити всенародною вільною акцією»*) над концепцією «політичних комбінаторів, «фахових» і ще сто раз «фаховіших політиків»**), що намагалися перетворити УРДП в дискусійний клуб універ-

*) «Програмові засади УРДП», «НП», ч. 1, стр. 56.

**) Звернення Генерального Секретаря до учасників IV Пленуму ЦК УРДП, «НП» ч. 2, стр. 6.

—революційних демократів, члени цього авангарду. Сповнені здорового самокритицизму до можливих промахів і недотягнень, відпорні до ворожих провокацій і підшептів, вони наставлені тільки на дальшу конструктивну, організаційно-творчу працю в ім'я здійснення переможної ідеї — звільнення від окупанта і відбудування своєї національної суверенно Держави. В цьому сенсі гаслом і наказом часу в ДРУГОМУ ДЕСЯТИЛІТТІ, що його тепер розпочинаємо, є дальше поширення «контакту з ґрунтом, з якого ми вийшли» і поглиблення та поширення своєї діяльності на цей ґрунт: «усвідомлюючи, які колосальні ми маємо резерви мусимо створити такі габарити*), в які б ті всі резерви могли б вміститися і в потрібний момент бути вімкнуті до організованої акції»***.) Цим пояснюються і набирають своєї закономірності всі наші дотеперішні потягнення і всі організаційні починання. Зрозуміло, що здійснення цього гасла і наказу часу в майбутньому буде вимагати «кропітної, упертої і тяжкої, а впереді ще й ризикованої роботи». Пригадка про це є дуже вчасною і доречною, бо «є ще частина членів, які перебувають в стані депресії через брак чогось **екстра**, чогось **потресаючого** в діяльності УРДП, як є й такі, які самі не знають, чого вони в УРДП. Цей елемент мусить одсіятись, щоб не заважати іншим, бо ми РОЗВАГ нікому не гарантували...»****)

Наявність ідеологічно-програмових передумов для успішної організаційної дії

Створення єдиної політичної організації великої потенційної сили стало можливим тільки в наслідок вироблення і постійного поглиблювання та відстоювання в запеклій боротьбі з націонал-міщухами, здеклясованими шукачами влади і диктатури та різними політичними спекулянтами ПРОБОЄВОЇ, СУЧАСНОЇ і НАЙБІЛЬШ УНІВЕРСАЛЬНОЇ, бо опертої на реальний український ґрунт, (а не на мрії ретроградів чи еміграційних рятувальників України), ідеологічно-програмової плятформи. Поминаючи початкові публікації, що підготували опрацювання і прийняття «Програмових Зasad УРДП», наша організація, як ні одна інша протягом такого обмеженого часом і можливостями періоду, збагатилася цілою низкою світоглядних творів,

***) «Наші позиції», ч. 1, 1948 стр. 29.

****) «Наші позиції», ч. 2, 1948, стр. 8.

*) Габарит — від франц «gabarit» — граничні зовнішні зариси предметів: будов, плятформи, мостів тощо. В переносному розумінні — організаційні форми.

що до їх творення, не залежно від їх організаційної приналежності чи не приналежності, успішно докладали зусиль люди справді енциклопедичної освіти і великої політичної пристраси. Досить переглянути річники наших видань («Українські вісті», «Український Прометей», «Наші позиції», «Сучасник», «Штурм», а також вклад УРДП в орган революційних демократів поневолених народів СРСР — «Освобождение» тощо), **НАШІ** не в розумінні однопартійної власності, а в розумінні навіяності духом наших ідеологічних шукань та вияву ініціативи до їх появи й розвитку, досить приглянутись до тих імен, що поклали там найліпші частинки своєї душі, щоб це наочно собі уяснити. І це є наш **найцінніший здобуток і наш капітал**, не залежно від того, де сьогодні стоять в організаційному розумінні ІВАН БАГРЯНИЙ, Михайло Воскобійник, Андрій Ромашко, Павло Маляр, Семен Підгайний, Василь Гришко, Богдан Осадчук, Федір Пігідо, Федір Гаєнко, П. Волиняк, Іван Дубинець-Гірчак, Г. Маланчин, Василь Григоренко, Юрій Мартинюк, Мар'ян Дальній, Віталій Бендер та інші з цієї когорти і де знайшли своє місце в українському суспільному житті Іван Кошелівець, Іван Брусний чи Юрій Дивнич, Юрій Шерех і славна плеяда «Студентського вівника» (Євген Пізюр, Василь Рудко, Роман Залуцький, Зіновій Штокалко, Петро Воробій, Євген Перейма, Богдан Цимбалістий та інші). Всі вони готували прихід і самоствердження революційної демократії і їхню частку вкладу не в силах пригнати чи затьмарити принагідні, часом і гострі, розходження з приводу тактики.

Просвічені цією передовою ідеологічно-програмовою концепцією, зорганізовані в єдину політичну організацію з єдністю волі, дії і дисципліни, тісно зв'язані з ґрунтом, «з якого вийшли і на який проєктують свою діяльність», вірні принципам народоправства і правопорядку, революційні демократи **готові до успішного слугування народів в його авангарді, готові «стати безоглядно, віддати свій досвід, енергію і життя» для переможного завершення української національно-визвольної боротьби.** Ідеологічно-програмові передумови створено. Їх треба далі розвивати і, що найголовніше, **ТРЕБА СТАРАННО ВИВЧАТИ.** Не чекати й сподіватись «чогось потрясаючого, чогось екстра», а вивчати. Вчитись. Досить є матеріалу для політичної самоосвіти і для виповнення часу на зборах осередків, що його відведено для ідейно-політичного вишколу і для широких дискусій з питань поточної політики. Найпершим завданням кожного члена є ґрунтовне вивчення і обговорення всіх важливіших проблем, що вже знайшли своє навіт-

лення в наших світоглядових писаннях, а також опрацювання конкретних проєкцій на дійсність і усвідомлення своєї ролі в кожних обставинах. Треба виробити в собі ту виняткову цінну якість людини (за зразком англо-сакського світу), що стимулює її діяльність (часто за найнеприглядніших умов!) для добра, величі і слави свого народу, з власної ініціативи і з стремлінням у не дуже віддаленій перспективі однозгідно зійтися з стараннями інших складників, що можуть діяти відмінніше, але ТІЛЬКИ і ТІЛЬКИ з усвідомленням загальних інтересів.

Невтомно удосконалювати способи організаційної роботи

Маючи вірно націлену ідеологічно-програмову концепцію, що пірвала за собою душі і волю її практичних втілювачів — членів організації, треба ввібрати збірне життя цієї світоглядкової родини в ясно окреслені форми, що передбачають місце для конденсування енергії членів єдиного політичного організму і напрямки вияву та поширення організаційної дії на сфери потенційних резервів. Маємо на увазі не нав'язання якихось згори накинених форм, що в них силою втискується життя, а досягнення такого стану, щоб за допомогою форм, що визрівають і нуртують у масах наших потенційних резервів, надати нормального і правильного ходу розвитку цього життя. Прикладом такого творчого використання форми може служити підхоплення ідеї творення Комітетів і Товариств Сприяння Українській Національній Раді в 1948 — 49 роках. Як відомо, створена на революційно-демократичній zasadі єдності РІЗНИХ і РІВНИХ, Українська Національна Рада, стала відразу ж об'єктом напастей ворогів і неперебірливих у засобах противників, що використовували для цих цілей громадський сектор. В масах прихильників єдиного національно-державного центру виникла спонтанна воля до розбудови громадського сектору, що підтримав би великі почини УНРади. Усвідомлення важливості цього руху прихильників УНРади привело до включення наших організаційних сил у справу розбудови Комітетів і Товариств Сприяння майже у всіх країнах поселення еміграції, де вони і до цього часу відіграють важливу роль. Через подібні організації (а їх ціла низка!) УРДП мала нагоду не один раз виявити свою конструктивну, організаційно-творчу працю з нашими потенційними резервами. Дальшими з черги прикладами були ініціатива і розбудова організацій колишніх репресованих комуністичним режимом, організацій демократичної молоді і студентства, організацій колишніх

демократичної молоді і студентства, організацій колишніх советських вояків-антикомуністів, союзу революційних демократів поневолених Москвою народів тощо. Все це — організаційні форми, що визріли в широкому річищі мас нашого ідейного руху, в широких масах його прихильників, організаційні форми, що спроектовані на далеку перспективу, зокрема на випадок безпосередньої участі нашого членства в завершенні українських національно-визвольних змагань. Цей, розмах викликав злобу і спротив ворога, чим і пояснюється руйницький наступ агентурних, п'ятиколонницьких елементів і загумінкового дейництва з-під стягів різних «вождиків», «лідерів» і «отаманів» на ці наші твердині антикомуністичної волі і дії. Але саме тому організаційна робота в масах наших потенційних резервів мусить не пригасати, а навпаки повинна включати активну участь членства в дальшу розбудову і зміцнення подібних організацій. Самозрозуміло, що така участь, як і участь в загальногромадських чи загальнонаціональних репрезентаційних установах, повинна бути сплянована і постійно **керована ПОЛІТИЧНОЮ організацією**, що конденсує енергію своїх членів і рівномірно розподіляє її в потрібних напрямках. У зв'язку з цим і безпідставним є «страх» декого, що наше членство «розпливеться» по різних громадських і загальнорепрезентаційних організаціях та установах і, ніби, занедбає внутрішню політично-виховну і оперативну роботу. Це помилка. Утримання всіх ділянок організаційної роботи в повній гармонійності і єдності вимагає, очевидна річ, більших зусиль з боку керівних працівників, зокрема з боку організаційних керманів низових клітин, але це свідчатиме також про перехід на вищий ступінь організаційної діяльності. Успіх такої організаційної роботи вищої кляси залежатиме, насамперед, від добору і розставлення кадрів, від постійного зв'язку з функціонерами, від ділового інструктування їх, від систематичної перевірки виконання їхніх обов'язків і звітів перед надрядними чинниками, від уваги до потреб тих людей, вчасної допомоги їм і заохочення після успішного виконання певних завдань і операцій, тощо. Така організаційна робота не може миритися з скептицизмом, і пасивністю чи невірою в сили і можливості нашого членства, що подекуди мають місце з боку дуже молодих претендентів на «непомилність», які часом, перестраховуючись перед можливими недотягненнями, перекреслюють першу-ліпшу ініціативу, попросту капітулюють. Натомість така організаційна робота повинна сприяти постійному допливу свіжих сил до керівництва, повинна сприяти їхньому виростові і піднесен-

ню, повинна не пасувати перед жадними труднощами. Така організаційна робота зобов'язує йти в народну гущу і постійно перевіряти дійовість засобів та невтомно удоско- чалювати методи діяльності.

Широкий розгін, що його набрала наша організаційна робота протягом першого десятиріччя, повинен доповнитися різноманітністю форм, що є життєвонеобхідною обставиною нашого дальшого поступу. Влаштування віч, зустрічей, конгресів, конференцій, маніфестацій, пікетувань, курсів, лекцій, дискусій, праці різних гуртків, затіснення зв'язків з нашими приятелями і союзниками, видавнича діяльність для чужинців, виступи в радіо, виступи перед чужими комісіями, участь в загальнонаціональних кампаніях та імпрезах тощо — ці успішно практиковані форми дехто з керівних працівників окремих краєвих організацій називає «зайвим шумом», «парадами» і подібними з'їдливими означеннями, не розуміючи тієї простої істини, що саме вони є випробуваними формами організаційної роботи, через які політична організація виступає перед масами своїх симпатиків і прихильників, зв'язується з ними, впливає на них і втягає їх в орбіту своїх впливів. Крім видавничої діяльності, ставлення преси і ведення своїх підприємств та влаштування розвагових імпрез, ці форми сприяють також і зміцненню матеріальної бази, і саме тому нехить до них або недооцінювання їх значення повинні зустрінути найрішучіший осуд серед нашого членства. Відомо, що національним моттом американців є «Keep moving», тобто «рухайся». Нестримний рух у всіх ділянках суспільного життя приніс Америці величезну силу, достаток і признання в світі, не зважаючи на порівняну молодість цієї нації.

Цілу сукупність організацій, що їх ми започаткували і сприяли їхньому розростові, прийнято називати РЕВОЛЮЦІЙНО-ДЕМОКРАТИЧНИМ РУХОМ. Ця назва зобов'язує запозичити і запровадити в щоденну практику американське національне мотто: «Keep moving»! Це особливо важливо пам'ятати працівникам організаційної ділянки, бо на них лежить відповідальність за пов'язання всіх РІЗНИХ і РІВНИХ складників нашого руху «в єдиний політичний організм, постійно і безвідказно діючий!»

ДИСКУТУЄМО:

Н. КОРОЛЬ

Галас довкола 300-ліття „воз'єднання“

(Данайські дарунки)

На думку Г. Маланчина, передача Криму Україні є ніщо інше, як дарунок Ювілянтові — Україні, з нагоди 300-ліття події, яка, з легкої руки російських імперіялістичних істориків-росіян, увійшла в історію під назвою «Переяславська угода про приєднання України до Росії» (хоч Росії тоді ще й не було, бо Московське царство — Московщина — в Росію перейменовано указом Петра Першого щойно в 1721 році.)

Большевики, скорегувавши, говорять не про приєднання, а про об'єднання рівного з рівним (суверенних — руського і українського народів), що ближче до історичної правди. Отже, ювілянтами є обидва «суверенні народи» та їхні теперішні республіки РСФСР і УССР. Але обдаровано чомусь лише одного з них. Таким чином, Крим не може вважатись дарунком ювілянтові, а зовсім чимось іншим. Якщо ж і дарунком, то таки данайським. Треба одначе знешкідливити підступний задум Москви, видворивши з нього геть данайців.

Ніхто з українців ніколи не вбачав жадної спритности Московщини в тому, що Україна «після 300 років» (а чи ж дійсно так таки геть уся Україна вже 300 років у Московській неволі?) так тісно об'єднана з росіянами та ще й «з старшим братом», який доречі витворився значно пізніше від українського народу шляхом злиття невеликих слав'янських племен з величезними масами угро-фінів та тюрко-татар, після розгрому монголами в 1240 році української «Київської княжної» держави.

Московщина, замість захищати Україну та її цілість від посягань Польщі, згідно з угодою гетьмана Б. Хмельницького з московським царем Олексієм Михайловичем укладеною в 1654 році, — зрадливо погодилась з Польщею на

її поділ, що й було dokonano в Андрусові 1667 року. При цьому не треба забувати, що Московщина погодилась дістати для себе значно меншу частину Української території — теперішні області Чернігівську, Полтавську, половину Сумської та західну частину Орловської — РСФСР — (колишній Стародубський полк), не зважаючи на те, що війни ні вона, ні Україна не програли, а Польща не була в стані диктувати умови миру. Отже, щоб погодитись на таку для себе «кривду» щодо розподілу території України Московщина мусіла мати якісь дуже поважні на те причини. Можливо, що ті причини були добре відомі і полякам, що полохали ними росіян, які ще добре пам'ятали усі дії українських козацьких загонів, усіх отих «литовських ратних людей» та «черкасів» тощо (до об'єднання Литви з Польщею українські землі, за винятком Галичини і Холмщини, входили в склад Литовського князівства — тому українців у Московщині довгий час і після об'єднання Литви з Польщею ще називали «литовськими людьми», а українських козаків «черкасами» від міста Черкаси на Дніпрі — центра козаків), які дались взнаки Московщині під час так званого Смутного Часу. Причини ці в першу чергу були того порядку, що майже вся людність України, всіх шарків населення, була проти будь-якої угоди з Московщиною, вважаючи її протиприродньою річчю. В Україні тоді жило ще досить учасників воєнних походів на Московщину під час Смутного Часу, які ходили садовити на московський престол претендентів, що їх московська історія називає «самозванцями». Загони Запорізького кошового отамана Ружицького (понад 40 000), партизанських ватажків Лісовського, Сапіги та багатьох інших складались виключно з українців. Українці ж були основною військовою силою, обраного росіянами собі на царя, польського королевича Владислава. Отим «литовським ратним людям» — укранцям — ці походи в Московщину, що тривали протягом десяти років (1604—1613), дали нагоду дуже добре обзайомитись з побутом, громадськими взаємовідносинами, укладом суспільного життя, тощо, росіян. І результати цього ознайомлення були такі, що населення усіх правобережних полків (так у тодішній Україні звались області) як от: Вінницького, Браславського, Уманського, Кальницького (тепер області Київська, Черкаська, Кіровоградська, Вінницька, Кам'янецька, Житомирська, Рівенська, Луцька) та населення усіх земель Війська Запорізького (тепер обл. Дніпропетрівська, Сталінська, Ворошиловоградська, Запорізька, Миколаївська, Одеська) із своїм кошовим отаманом І. Сірком, було проти угоди Б. Хмельниць-

кого з московським царем Олексієм і на дотримання угоди не присягло. Навіть найближчі особисті друзі Б. Хмельницького полковник І. Богун, полковник Павло Тетеря та інші відмовились присягати, називаючи Б. Хмельницького зрадником. На так званій Переяславській раді участь брали **ніким не обрані** мешканці лише Стародубського, Чернігівського, Ніженського та невеличкого по території і населенню Переяславського полків. Духовенство всієї України так само було **проти будь-якої угоди** з Московщиною. Не треба забувати і легковажити, що в той час духовенство в Україні грало величезну роль в українському громадському, політичному і державному житті. Зразком ставлення українського духовенства до Московщини і до угоди Б. Хмельницького з Московщиною може бути такий історичний факт: коли до Київського Митрополита Сильвестра Косова з'явився командант московської залоги в Києві (згідно з Переяславською угодою Московщина мала право тримати свою залогу в деяких містах України) з проханням дозволити побудувати казарму для «московських ратних людей» на церковній землі — то Митрополит відповів, що тепер війни немає і московське військо під час спокою в Україні не потрібне. На що москаль зважив: «Ти, батя, патіше — у нас і патріярхи умирають, якщо не ходять по волі царя». Митрополит відповів: Ваші патріярхи зробились патріярхами з волі вашого царя — тому і умирають по його наказу. Ще й сотні літ не пройшло, як московський єпископ став патріярхом. Я ж Митрополит Київський з ласки Божої, а не з людського бажання і займаю престол митрополичий, який засновано Вселенським Константинопільським Патріярхом у 988 році.» А в Браславі, куди була відряджена теж московська залога, — місцеve населення перебило росіян доноги. Ясно, що такі «симпатії» теперішнього «братнього українського народу» до росіян у ті часи заставляли московського царя подумати, що хоч Україна і занадто ласий шматок, але всього не проковтнеш — можна подавитись, якщо вкусиш забагато. Цар примушений був рахуватись із тим, що може повторитись те, що виробляли «Литовські ратні люди» та «черкаси» протягом десяти років у Московщині в Смутний Час. Тому, ліпше, мовляв, відірвати стільки, скільки встані перетравити. З сумом довелося признатись, що сили не вистачає навіть на перетравлення території північної частини Лівобережжя. Через те до деякого часу й існувала Гетьманщина після остаточного розподілу України після Андрусівського «вічного миру» між Московщиною і Польщею. Правобережні полки вибрали собі окремого гетьмана і но-

мінально були під зверхністю Польщі. Але Польща була така знесилена у війні з Україною від 1648 до 1654 р., що на більше номінальну владу і не претендувала аж до остаточних її розборів. Землі ж Війська Запорозького залишилися окремою воєнізованою республікою Лицарсько-Християнського Ордену на зразок Тевтонського чи Ливонського.

Отже, ніякої спритності Московщини тут не видно. Є тільки велика розсудливість і обережність, які завжди були й є ознакою державних діячів Московщини, чого, на жаль, у нас бракувало і бракує. Український народ, знаючи Московщину дуже добре, не міг припускати, щоб вийшло щось путне з угоди України з Московщиною: занадто велика була різниця в культурі, світогляді, громадським та політично-державним житті, нарешті, в ментальності між українцями, що росли на засадах європейської культури, і напівдикими москалями.

Угода Б. Хмельницького з царем Олексієм Михайловичем, беручи загально, спричинилася до значно більшого нещастя, ніж те, що невеличка (в порівнанні з цілою територією), північно-західня частина України, що згодом стала відомою під назвою Гетьманщини, потрапила до московської неволі. Та угода поклала початок провокаційним претенсіям Московських царів на ВСЮ територію колишньої княжої Української Київської Держави на тій підставі, що нібито московські царі походять з роду київських князів. Хоч це явна неправда, бо Михайло Романов, батько царя Олексія, який започаткував нову недовговічну династію в Московщині, **ніякого відношення до роду Київських князів на мав.** Родина бідних «служилих бояр Романових-Кобиліних» була звичайнісінькою родиною чиновників. Після цієї угоди цар Олексій настирливо величав себе «царем всея Руси», що приводило до воєн з Польщею, яка володіла землями Руси, а на Заході Європи Московщина ніколи не вважалась Руссю. Отже мрії попередніх московських князів та царів, які раніше висловлювались лише пошепки в найтіснішому колі, тепер стали висловлюватись у формі уже претенсій.

Але не пройшло і ста п'ятидесяти літ після цієї угоди як Московщина та зміцніла мілітарно, що вибилась у найбільшу потугу Східньої Європи. Сталося це в першу чергу завдяки європеїзації світогляду, життя та освітніх заходів для вищої верстви (аристократії і дворянства) Росії — Московщини, (середня та нижча верстви ще довго оставались напівдиною азійською масою). Київська Могилянська академія — єдине огнище освіти — в цей час працю-

вала в значній мірі на експорт в Московщину. А з часу, коли на Петербурзькім престолі після смерти останнього нащадка роду Романових — дочки Петра першого Єлисавети, засіли німці Готорпи (які невідомо з якої причини назвали себе теж Романовими) — вища верства населення Росії цілком зевропеїзувались, дістаючи освіту в німецьких університетах. В цей же час в Росії з'явились перші високі учбові заклади та академія наук. Місце українців — учених та професури, які доречі і далі тримались і не могли розпрощатись з середньовічною схоластикою, зайняли німці. Могилянська ж академія, так само, як і усі середні та нижчі школи в Україні, були ліквідовані, бо шкіл для простого люду не існувало в Росії. Московський уряд не міг допустити, щоб тількищо приєднані провінції перевищували метрополію щодо культурного рівня населення. Цей мотив назавжди залишався найбільш переконливим аргументом усіх урядів Росії до большевицького включно. Від того часу українські діти учились читати у дяка — «пана бакаляра», як величало з латинська за старою звичкою населення України своїх учителів-вихованців Могилянської академії, які для того, щоб бути учителем, мусіли здобути першу наукову ступінь — титул бакалявра (бакалявр, як перший науковий ступень, що його було надано в Могилянській академії і досі існує в багатьох західноєвропейських та американських університетах — англійській* і американській «bachalor»).

Відтоді населення України почало деградувати в розумінні культури та освіти. Особливо прислужилася до цієї деградації українського народу «мать атечества» — Катерина II (як відомо, Петро I був «атец атечества»), яка, крім ліквідації всіх шкіл в Україні, після підступного знищення Держави Лицарсько-Козацького Ордену — Війська Запорізького — 1775 року та приєднання Київщини, Поділля, Волині, теперішньої Тернопільської області (в 1815 році була віддана Австрії), по другім розділі Польщі 1793 року, завела жахливе московське кріпацтво. До того, наприклад, за часів панування Польщі над українськими землями, кріпаки працювали на пана 4 дні на тиждень, а після приєднання до Росії — усі 7 день (щоб новоприєднані провінції не опинились, боронь Боже, в ліпших матеріяльних та культурно-побутових умовах, ніж метрополія). Оці тенденції московсько-російських урядів усього часу, аж до большевицького включно, нівелювали все за найнижчим рівнем, в тому числі й економічним — рівняти на батрака — є головною ознакою росіян і сьогодні.

Польські поміщики на Правобережжі, будучи зрівняні в правах над кріпаками з російськими, навіть зискали на цім, маючи на допомогу російське військо і поліцію, чого їм завжди бракувало в Польщі. Їхня влада над кріпаками була тепер необмежена. В Польщі на захист кріпака, як людини, ставали церкви, і католицька й уніятська, які мали вплив і силу через Рим. (Православна церква в Польщі цього не мала і її ніхто й не слухав). В Росії православна церква, будучи прибудівкою державно-поліційного апарату, таких функцій ніколи не виконувала і свого голосу на захист кріпаків не подавала. Українське населення (кріпаки) було позбавлене змоги навіть боронити себе за допомогою повстань, як це бувало за часів кволої Польської держави, що не завжди давала собі раду з цими повстанцями і мусіла йти на поступки селянам-кріпакам. Одним з перших кроків російського уряду на Правобережжі України було нищення унії — наvertання силоміць уніятів на православіє. Викликалось це тим, що серед уніятського духовенства було досить людей з європейською освітою, що мали тісні товариські зносини з своїми колегами з Західної Європи. Отже в листах до приятелів, як світських так і духовних, закордоном це духовенство робило погану славу Росії та її урядові (як відомо, Катерина II бавилась в гуманістку, переписуючись навіть з Вольтером). Але головна причина нищення унії полягала в тому, що вона перечила твердженню нібито українці і росіяни один нарід. Крім того, вона наочно переконувала український нарід Правобережжя в його цілковитій відрубності від росіян і поляків. Не треба забувати, що після Андрусівського миру унія на Правобережжі зробила дуже великі успіхи і послідовники православія залишились у непомітній меншості (захист уніятською церквою через Рим прав кріпаків перед Польською державою, був чи не найголовнішою причиною поширення унії).

Ще гірше було в степовій частині України — на землях Держави Лицарсько-Козацького Ордену — Бійська Запорізького. Тут, як відомо, ніколи не було ні поміщиків, ні кріпаків. Після зруйнування цієї держави, російський уряд, за допомогою війська та поліції, почав насаджувати поміщиків, росіян, та зросійценого чужинецького, переважно німецького, походження, а вільних хліборобів-козаків і навіть козацьку запорізьку старшину повертати в кріпаків цих поміщиків. Отже, в той час, як лицарі-німці Лівонського ордену в Прибалтиці всі дістали не тільки

дворянство від Росії, а навіть майже усі титули баронів, лицарів-українців Ордену Війська Запорізького Росія віддавала в кріпацтво до своїх поміщиків. Тодіто і почалось поголовне виемігрування населення зі степової України в Туреччину за Дунай, на Кавказ, тощо, і степ України обезлюднів. А вже пізніше довелося заново заселяти ці степи. Оце й є вся спиритність Московщини.

Як відомо зі всього повищого, «300-ліття воз'єднання України» є фальшивою датою, бож стосується тільки Чернігівської, Полтавської, половини Сумської та західньої половини Орловської — в РСФСР — (Стародубський полк) областей, що склали лише невелику частку території України.

Час від часу в українській еміграційній пресі подибувають заяви про зростання ваги України в складі ССРСР. Не оминув її і Г. Маланчин.*) Подібні заяви мають більше негативних, ніж позитивних сторін і ось чому: в останній час большевики всі засоби своєї пропаганди спрямували на розклад еміграції, обережно заохочуючи її повертатись «на рідину». Большевикам хочеться за всяку ціну знешкідливити еміграцію, особливо найчисельнішу її частину — українську еміграцію. З цією метою було сфабриковано «заяви» чеха Лаушмана, інтернаціонального пройдисвіта з НТС Трушновича, українця Крутія, большевицько-ентесівських агентів Якути і Кудрявцева. Всі ці заяви сфабриковані для розкладу еміграції «спецами» з Комітету Державної Безпеки і розголошені через радіо та в пресі багатьма мовами спеціально у висиланнях до еміграції, що «тимчасово перебуває за рубежами (теж українське слово!) рідної землі». В цих заявах, особливо в коментарі «ІЗВЕСТИЙ» у справі Якути і Кудрявцева чітко підкреслено вєспрошення «найдемократичнішим урядом» для тих, хто «щиро признається та покається у своїх злочинах проти советської родини» (а еміграція, як твердить советська пропаганда, не має за собою злочинів, бо ж її силоміць тримають «капіталісти»). Одне слово, еміграція в руках «буржуїв і капіталістів» багато шкодить большевикам, — це можна ясно вчитати між рядками большевицької пропаганди, спрямованої до нас.

Що було б, якби в наслідок порад якихось спеців з того ж таки Комітету Кремль захотів привернути Україні її статус до 1925 року? Себто відновити окрему українську

*) Див. статтю: Г. Маланчин — «Крим і українська еміграція» («Наші позиції» ч. 1(21).

армію з командною українською мовою (така армія для большевиків не страшна, як не страшна польська з офіцерами та генералами-росіянами). Що було б, якби Кремль захотів повернути не на папері, а на ділі міністерство закордонних справ з окремим дипломатичним та консульським корпусом? При чому це може бути зроблене «на домагання» кийвського уряду. Большевики на цьому зискають, бо матимуть додатково в кожній державі ще з десятків шпигунів-«українських дипломатів». Що ж торкається чужинецьких амбасад у Києві, то вони всерівно будуть на становищі такому, коли не гіршому, як і в Москві. А до того, коли б Москва повернула і Таганрог та Шахти, які було відібрано від України після 1925 року — то чи подібні дії Кремлю не спричинилися б до замішання і придушення непримиримої ворожості по відношенню до большевицького режиму еміграції, а може навіть і на Батьківщині?

А большевикам подібні «подарунки» і «поступки» порівняно дуже легко зробити. Просто, мовляв, рівний суверенний брат — український народ — користується необхідним довір'ям і любов'ю рівного суверенного «старшого брата» — руского народу — і тому уряд ССРСР постановив привернути УССР статус 1925 року.

«Суверенні права Росії на Крим, яких ніколи ніхто не оспориював», що про них галасує большевицька пропаганда, є річчю того ж порядку, що і «суверенні права Росії на Україну». Але це в однаковій мірі стосується і кожної іншої загарбаної території. Хтб і коли передавав большевикам «суверенні права» на емірство Бухарське і ханство Хівінське в Середній Азії? Аджє до большевицького загарбання цих двох незалежних держав Середньої Азії (в 1924-26 роках) вони були суверенні з своїми монархами. Якщо про це не згадує емігрантська преса росіян, то це зрозуміло: вона тільки за повалення большевицького режиму, одначе, від придбаних большевиками територій не відмовляється. Але не зрозуміло, чому ми цього не згадуємо й не пригадуємо світові? Ніби то Середня Азія «ісконное русское владеніє». А замовчування цього факту йде лише на користь «єдинонеділимцям». Таких прикладів з «передачою суверенних прав» можна навести більше. Покликування на якісь «міжнародні права», на будь-які території — зонайменше наївні в епоху революцій і розвалу імперій. Коли будемо мати силу (військову, звичайно), якщо будемо міцно об'єднані державно-творчою ідеєю, як матимемо сильних і впливових приятелів і друзів серед най-

потужніших демократичних держав світу — то матимемо й суверенну Україну, яка охопить усі українські етнографічні землі. Не матимемо всього цього — «суверенні права» на Українські Землі будуть мати, як і дотепер, наші сусіди на підставі «міжнародного права». В наш вік химера, що зветься «суверенними правами» міцно зрослася з воєнною силою суверена й якщо суверен цієї сили не має, він «суверенні права» губить.

Дійсно, колись такі права навіть продавались, як відмічає Г. Маланчик (Аляска, Луїзіяна) сувереном. Тепер покупців на суверенні права немає в світі. І тому деякі народи стали незалежними (суверенними). Продаж суверенних прав на якісь території — в минулому — і надання незалежності колоніям — наш вік — речі одного і того ж роду. Якщо розсудливий політик у минулому був переконаний, що якусь із своїх територій ніяк не вдасться утримати в руках без війни, а виглядів на успіх такої війни немає, він приходив до практичного висновку, ліпше щось дістати готівкою, ніж, витратившись на війну, все одно позбутись тієї території в результаті програної війни. Так було з Аляскою, що трохи не потрапила в руки Англії. Аляска в руках Англії могла зіграти дуже небезпечну роллю, як база проти Далекого Сходу і Сибіру при війні Англії з Росією, що тоді висіла в повітрі. Сполучені Штати Америки зовсім не мали ніякого наміру набувати Аляску війною. Так само ж вони не були схильні давати бази в Алясці Англії. І Росія знайшла найліпшим у той час для себе продати Аляску США. Росія дістала готівку і забезпечила Далекий Схід і Сибір, хоч ура-патріотична імперіялістична преса Росії сильно тоді була незадоволена і нарікала на уряд Олександра II, що, мовляв, так можна розпродати усі «владенія», а замість кабінета міністрів вистарчить одного касіра, що привело б теж до великої економії витрат, глузувала вона. Тепер, як відомо, білогвардійці намагаються пояснити продаж Аляски, як наслідок споконвічної дружби і доброзичливості Росії до США, нагякаючи, що США мусіли б за те допомогти їм зберегти «Росію» від «расчлененія» та поборювати «сепаратистів». Те саме було і з Луїзіяною. Подібні речі трапилися в останньому десятиріччі, коли англійські розумні й розсудливі політики, переконавшись, що без війни Індії та Бірми не утримати (Англія ж була знесилена в другій світовій війні), надали Індії, Пакістану і Бірмі самостійність, здобувши серця цих народів, як приятелів Англії. Французькі ж політики нав'язали далеко більше знесиленій у

війні Франції нову дев'ятилітню війну в Індо-Китаї, що до решти знищила її економічно. В наслідок неминучої катастрофи вони передали «суверенні права» на північну половину Індо-Китаю комуністам, але не надали народам Індо-Китаю самостійности. Таким чином, Франція придбала собі непримиренних ворогів серед населення обох частин Індо-Китаю — і комуністичної, і тієї, що до якогось ще часу залишалась у руках французів. Так виглядають справи з «суверенними правами».

БІБЛІОГРАФІЯ

М. ОРІНИН

Пашпорт революційного демократа

The Stalin Famine. Ukraine in the Year 1933 by F. Pigido Pravoberezhny. July 1953. With a Foreword by Moira Roberts. p. 72. Published by the Ukrainian Youth Assotiation in Great Britain.

Розсіяні по світу українські політичні емігранти — колишні репресовані й жертви московського комуністичного режиму — в обороні свого поневоленого народу і в обороні своєї правди перед байдужістю світу, перед розгнужданістю донощиків і провокаторів з політичного загумінку і перед канібальською помстою чекістських людоловів та їхніх п'ятиколонників здобулися на свій власний пашпорт. Без перебільшення — це справжній пашпорт, що його авторами і сміливими продовжувачами та популяризаторами були і залишаються РЕВОЛЮЦІЙНІ ДЕМОКРАТИ. В по-нурі роки примусової репатріяції і в роки масового розселення у країнах вільного світу, ЩО могли колишні підсоветські громадяни показати для свого виправдання, ЧИМ могли завоювати до себе довір'я і ЧИМ могли спричинитися до росту симпатій і зрозуміння для української наці-

онально-визвольної боротьби? Тільки пристрасно написаною книжкою фактів із своєї біографії і біографії свого покоління, книжкою, виданою мовами тих високогуманних і волелюбних народів, що приймали нас до своєї родини. Таким першим і найбільше мабуть поширеним пашпортом, що його тримали в кишенях і показували при кожній нагоді, стаючи до різних комісій і йдучи до нової праці, тисячі наших земляків була без сумніву брошура Івана БАГРЯНОГО «Чому я не хочу вертатись до ССРСР?». Навіть запліплені їддю сьогоднішні противники нашого руху і ніким не покликані прокурори, що називають себе «чистими мучениками» і «відважними героями», ці безнадійні амбітники ховалися за мужній голос того, кого сьогодні разом з комуністичною агентурою плюгавлять і цькують, потоптавши навіть християнський заповіт — «не бий лежачою». Саме тепер була б нагода запитати їх, а який же СВІЙ власний пашпорт вони мають, а що вони дали для захисту отих «незрячих гречкосіїв», іменем яких вони закладають земляцтва і в імені яких вони говорять?

Після широко відомої на всіх континентах брошури «Чому я не хочу вертатись до ССРСР?» пашпорт революційного демократа збагатився новими виданнями. Це були «Недостріляні» Семена О. Підгайного, це була «Біла книга про чорні діла Кремлю», видана СУЖЕРО, це були «8 000 000» — 1933 рік в Україні Ф. Правобережного, це був «Ухта-Печорський концтабір» М. Шкварка, це було «Полювання за людиною» А. Ромена, «Горить Медвин» Івана Дубинця, «Найбільший злочин Кремлю» М. Вербицького, «Село Друга Корулька» В. Малого, це були «Острови смерті» С. Підгайного і сотні тисяч листівок виданих ДОБРУС-ами-СУЖЕРО і розповсюджених включно аж серед представників Організації Об'єднаних Націй. Щойно за послугою ідеологів мужицтва сповільнено наступальну силу протикомуністичної акції. Одначе, перед нами ще одна книжка, що є цінним доповненням до пашпорта революційного демократа — це книжка Федора Пігідо-Правобережного англійською мовою, видана СУМ-ом у Великій Британії. На підставі власного досвіду і документальних свідчень автор крок за кроком розповідає про історію села Стайки Ржищівського району і долю його громадян протягом кошмарних часів комуністичної революції, воєнного комунізму, колективізації і сталінського голоду. Більше десятка рідкісних ілюстрацій подають англійському читачеві наочні докази неймовірних наслідків сталінсько-го злочину супроти українських хліборобів. Старанно підібрані відомості про колгоспи, реальну заробітну платню під-

советського трудящого, урожаї зернових в Україні 1932 року і кількість жертв голоду доповнюють загальну картину цього «советського раю». Книжка присвячена членам вужчої родини автора і мільйонам земляків, що впали жертвами штучного голоду в Україні. Це справді сконденсований і пристрасно сказаний голос революційного демократа в обороні свого народу. Не так давно полковник Г. Токаєв у статті «Деякі питання революційної демократії» писав: «Революційний демократ — відданий слуга народу... Його демократичність означає відмову від протиставлення себе народові: він поза народом не існує; нічого не робить поза волею народу, на шкоду народові; не народ для революційного демократа, а революційний демократ для народу; не народ для революції, а революція для народу.» Написана в умовах скитальських півзлиднів, книжка перейнята непідкупною щирістю і справжнім народолюбством. Це пашпорт революційного демократа, що ним може гордитися кожен український патріот.

М. С — КО

Під гаслом боротьби проти культу особи

«Краткій філософській словарь». Под редакцією М. Розенталя і П. Юдіна. Изданіе четвъртое, дополненное і исправленное. Государственное Издательство Политической Літератури. 1954. Стор. 704.

Багато слушности в тому твердженні західньої преси, що зміна тактики московських комуністів у напрямку відречення від культу особи вождя-диктатора і проголошення культу ПАРТІЇ і т. зв. колективного керівництва зумовлені у великій мірі гострими чварами серед неймовірніших претендентів на сталінський престол. Після ліквідації Берії й опанування ситуації в середині комуністичної імперії готування чергової змови проти найсильнішого кандидата на московського диктатора перейшло в глибоке підпілля. Зовні все виглядило так, ніби й справді «колективне керівництво» присвятило себе вирішенню актуальних проблем з різними «крутими піднесеннями». Насправді ж іде гарячкове накопичення сил одних проти інших, зрівноважуван-

ня впливів, окреслення фронтів. Дається схопити одна до- сить промовиста деталь — активізація групи Жданова, що його нібито свого часу знищив Маленков. Прихід до поваж- ного глосу цієї групи позначився, насамперед, на ідеоло- гічному відтинку, зокрема ж у ділянці літератури, де жда- новці зазнали нищівного удару неонепівським тенденці- ям, що знайшли своє мистецьке відображення в «Оттепелі» Ільї Еренбурга. В даному випадку цей останній, що є кля- сичним зразком кон'юнктурника, мусів мати якісь сугестії від маленковського кола. Поспішне готування до Другого Всесоюзного з'їзду Советських письменників (як відомо, організатором і партійним комісаром Першого з'їзду, що відбувся понад двадцять років тому, був саме Андрей Жда- нов) за виразно ждановськими тезами свідчить про велику потенційну силу цієї групи. З цього погляду на особливу увагу заслуговує й останнє четверте видання «Краткого філософського словаря», що одним з його редакторів є якраз права рука Жданова — Павел Фьодоровіч Юдін. Почавши свою кар'єру в партії, дякуючи підтримці Жданова, з кан- дидата в члени ЦК ВКП(б) в 1939 році Юдін після другої світової війни стає редактором органу Комінформу (також дітище Жданова!) — «За тривалий мир, за народню демок- ратію», що друкується десятьма мовами. В 1953 році він був призначений замісником Советського Верховного комі- сара в Східній Німеччині — Семьонова, а на початку груд- ня 1953 року несподівано успадкував становище Кузнецова — нового посла в Ієкїні.

Західня преса, в тому числі і вільна українська преса, вже принагідно аналізувала це найновіше видання «Крат- кого філософського словаря» — своєрідної абетки комуні- стичної філософії — переважно з погляду дещо стрима- нішої оцінки ролі Сталіна і певного повороту «назад до Ільїча». Ці аспекти, справді, дають багато доказів, якщо порівняти видання 1952 і 1954 років. Так, наприклад, під гаслом «Сталін» видання 1952 року знаходило такі панегі- рики: «Сталін Йосиф Віссаріонович — геніяльний теоретик і вождь світового пролетаріату, великий соратник і друг В. І. Ленїна, продовжувач учення і справи Маркса, Енгельса, Ленїна.» У виданні ж 1954 року Сталїна названо тільки «вірним учнем і найближчим соратником Ленїна, продов- жувачем учення і справи Маркса, Енгельса, Ленїна, вели- ким вождем і учителем Комунїстичної партії і советського народу». Як бачимо, позбавлено титулу «геніяльного те- оретика і вождя СВІТОВОГО пролетаріату». Подібні оцін- ки можна знайти на кожному кроці, якщо порівняти обидва видання. Щоразу частіше опускається слово Сталін у тих

очевидних випадках, коли їх редагував САМ диктатор за попередніх видань, намагаючись приписати собі всі успіхи й заслуги. Що більше, «визнаним вождем» советського народу редактори останнього видання називають не Сталіна, а комуністичну партію. Під гаслом «Особа в історії» замість тези з видання 1952 року — «Під керівництвом Й. В. Сталіна цей новий світ соціалізму переміг в ССРСР» — знаходимо таку заміну: «Під керівництвом Комуністичної партії соціалізм переміг в ССРСР». З цього видання довідуємося також, що «Краткій курс історії ВКП(б)» написаний не Сталіним, а «складений комісією ЦК ВКП(б) і схвалений ЦК ВКП(б)». В короткій згадці не сила подати всіх навіть важливіших прикладів «підчищень», що спричинилися виключно смертю диктатора. Та, зрештою, нас цікавить дещо інший аспект, а саме: поширення тенденції зречення від культу особи також на можливих наслідників диктаторського престолу, зокрема на Маленкова, і прихід до слова ждановської групи. В багатьох випадках, наприклад, у гаслах «Антагоністичні і неантагоністичні протиріччя» та «Війна», видання 1954 року скреслює цитату Маленкова і навіть посилання на це ім'я, подаючи їх зміст словами редакторів. Це вже дуже багатозначна вільність. А якщо додати і той факт, що у виданні 1954 року вперше появляється гасло «Жданов», що його не було у виданні 1952 року, то це дає підстави до поважних медитацій з цього приводу. При тому Жданову приділено майже стільки місця, як і Мао Тсе Тунгові і три-чверти того, що приділено Сталінові. В цьому виданні Жданова названо «одним з видатніших діячів Комуністичної партії і Советської держави, видатним теоретиком марксизму, талановитим пропагандистом ідей марксизму-ленінізму». Замітку про Жданова закінчено оцінкою його ролі в ділянці філософії, мистецтва і літератури, що належить... Молотову. Нам видається, що це не звичайна собі випадковість. При комбінації Маленков — Хрущов роль Молотова видається покищо неясною. Може це «третій зайвий»? А може «третья сила», оперта на жданівську групу?

Помічені друкарські помилки

Стор.	Рядок	Надруковано	Треба
13	1 знизу	Сан	Сан-
27	12 згори	Г. Грушевський	М. Грушевський
31	7 „	залишилися	залишалися
36	1 знизу	*) В. Дорошенко	– там же *) В. Дорошенко. „Наукове Т-во ім. Шевченка і Наддніпрянська Україна“. („Укр. вісті“, 1949, чч. 80, 83, 84)
37	17 згори	„Просвіти“, цього	„Просвіти“, цієї
37	3 знизу	Джеджера	Джиджари
38	3 згори	редагування	редагування
41	14 згори	санції	санкції
46	14 „	публікуємо	публікуємо,
95	12 знизу	його авангарді	його авангарді
103	20 „	англійський	англійський
109	22 „	Україні	Україні,

Ціна одного примірника журналу:

у Німеччині	2	нм
в Америці та Канаді	1	доляр
в Англії	6	шіл.
в Австралії	6	" 6 п.
у Бельгії	35	б. фр.
у Франції	200	фр. фр.
в Австрії	10	шіл.

В інших країнах стосовно до Америки